

e-ISSN 2147-7469

AVRASYA İNCELEMELERİ DERGİSİ

Journal of Eurasian Inquiries

AVID

Cilt/Volume: 12 Sayı/Issue: 1
2023

İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Istanbul University Research Institute of Turkology

İSTANBUL
UNIVERSITY
PRESS

Cilt/Volume: 12 Sayı/Issue: 1 Yıl/Year: 2023

Dizinler / Indexing and Abstracting

Index Islamicus

Research Bible (Academic Research Index)

Social Science Research Network (SSRN)

Türk Eğitim İndeksi (TEİ)

EBSCO Central & Eastern European Academic Source

SOBİAD

DOAJ

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Mustafa BALCI

İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
Istanbul University Research Institute of Turkology, Istanbul, Turkiye

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Manager

Dr. Öğr. Üyesi Ayna ASKEROĞLU ARSLAN

İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
Istanbul University Research Institute of Turkology, Istanbul, Turkiye

Yazışma Adresi / Correspondence Address

İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Seyyid Hasan Paşa Medresesi, Balabanağa Mahallesi,
Kimyager Derviş Paşa Sokak, No: 6, Beyazıt / Fatih, İstanbul, Türkiye
Telefon / Phone: +90 (212) 440 00 00
E-mail: avid@istanbul.edu.tr
<http://dergipark.gov.tr/iuavid>

Yayıncı / Publisher

İstanbul Üniversitesi Yayınevi / Istanbul University Press
İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü,
34452 Beyazıt, Fatih / İstanbul, Türkiye
Telefon / Phone: +90 (212) 440 00 00

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.
Authors bear responsibility for the content of their published articles.

Yayın dili Türkçe ve tüm Türk Lehçeleri ile birlikte İngilizce ve Rusça'dır.
The publication languages are Turkish and all Turkish Dialects, as well as English and Russian.

Mart ve Eylül aylarında, yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası, hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.
This is a scholarly, international, peer-reviewed, open-access journal published biannually in March and September.

DERGİ YAZI KURULU / EDITORIAL MANAGEMENT

Baş Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Mustafa BALCI – İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
– mustafabalci@istanbul.edu.tr

Baş Editör Yardımcıları / Co-Editors-in-Chief

Dr. Öğr. Üyesi Ayna ASKEROĞLU ARSLAN – İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
– ayna.arслан@istanbul.edu.tr

Editöryal Asistan / Editorial Assistant

Arş. Gör. Emre KURBAN – İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
– emre.kurban@istanbul.edu.tr

Yazı Kurulu Üyeleri / Editorial Management Board Members

Prof. Dr. Mustafa BALCI – İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
– mustafabalci@istanbul.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Ayna ASKEROĞLU ARSLAN – İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
– ayna.arслан@istanbul.edu.tr

Dil Editörleri / Language Editors

Doç. Dr. Ranetta GAFAROVA – İsmail Gaspıralı Adına Avrasya İnkişaf Enstitüsü, Simferopol, Kırım – ranetta@bk.ru

Elizabeth Mary EARL – İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye – elizabeth.earl@istanbul.edu.tr

Rachel Elana KRISS – İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye – rachel.kriss@istanbul.edu.tr

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. Bibihadişa ABJAPPAROVA** – L.N. Gumilev Avrasya Üniversitesi, Şarkiyat Araştırmaları, Astana, Kazakistan
– *hadisha_1960@mail.ru*
- Prof. Dr. Haluk ALKAN** – İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, İstanbul, Türkiye
– *haluk.alkan@istanbul.edu.tr*
- Prof. Dr. Stavros ANESTİDİS** – Küçük Asya Araştırmaları Merkezi, Atina, Yunanistan – *anestidis.stavros@gmail.com*
- Prof. Dr. Berdal ARAL** – İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası ilişkiler, İstanbul, Türkiye
– *berdal.aral@medeniyet.edu.tr*
- Prof. Dr. Saadet Gülden AYMAN** – İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, İstanbul, Türkiye – *gulden.ayman@istanbul.edu.tr*
- Prof. Dr. Vladimir DEGOEV** – Moskova Devlet Uluslararası İlişkiler Üniversitesi, Kafkasya ve Bölgesel Güvenlik Araştırmaları Merkezi, Moskova, Rusya Federasyonu – *intrel@mgimo.ru*
- Prof. Dr. Ali Merthan DÜNDAR** – Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara, Türkiye – *mdundar@ankara.edu.tr*
- Prof. Dr. Bogdan J. GÓRALCZYK** – Varşova Üniversitesi Avrupa Merkezi, Varşova, Polonya – *b.goralczyk@uw.edu.pl*
- Prof. Dr. Ablet KAMALOV** – Turan Üniversitesi, Bölgesel Araştırmalar ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Almatı, Kazakistan – *a.kamalov@turan-edu.kz*
- Prof. Dr. Mehmet Şükrü HANIOĞLU** – Princeton University, Yakın Doğu Araştırmaları Bölümü, ABD – *hanioglu@princeton.edu*
- Prof. Dr. Makbule SARIKAYA** – Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ardahan, Türkiye – *makbulesarikaya@ardahan.edu.tr*
- Prof. Dr. Kazuaki SAWAI** – Kansai Üniversitesi, Asya ve Afrika Tarihi Bölümü, Osaka, Japonya – *k-sawai@kansai-u.ac.jp*
- Prof. Dr. İsmail TÜRKÖĞLU** – Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye – *ismail.turkoglu@msgsu.edu.tr*
- Prof. Dr. Zaza TSURTSUMIA** – Tiflis St. King Tamar Üniversitesi, Tarih Bölümü, Tiflis, Gürcistan
– *zazatsurtsumia@yahoo.com*
- Prof. Dr. Rustem KHABİBULLİN** – Başkurdistan Devlet Üniversitesi, Tarih Bölümü, Ufa, Başkurdistan
– *rustem1957@gmail.com*
- Prof. Dr. Abuzar KHAİRİ** – Üçüncü Dünya Araştırmaları Akademisi, Jamia Millia İslam Üniversitesi, Yeni Delhi, Hindistan – *abuzar.khairi@gmail.com*
- Prof. Dr. Jibek SAPARBEKOVA** – Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi Asya ve Afrika Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, Orta Asya ve Kafkasya Anabilim Dalı, Moskova, Rusya Federasyonu – *ccca-iaas@yandex.ru*
- Doç. Dr. İsa BLUMI** – Stockholm Üniversitesi, Asya, Ortadoğu ve Türk Araştırmaları Bölümü, Stockholm, İsveç
– *isa.blumi@su.se*
- Assoc. / Doç. Dr. Ramazan DAUROV** – Uluslararası İlişkiler Moskova Devlet Enstitüsü (MGIMO) Şarkiyat Araştırmaları Bölümü, Moskova, Rusya Federasyonu – *ramzes8888@gmail.com*
- Doç. Dr. Hasan DURAN** – İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye – *hasan.duran@istanbul.edu.tr*
- Doç. Dr. Vügar İMANBEYLİ** – Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye – *vugar.imanbeyli@marmara.edu.tr*
- Doç. Dr. Vjeran KURSAR** – Zagreb Üniversitesi, Felsefe Fakültesi, Türkoloji, Zagreb, Hırvatistan – *vkursar@ffzg.hr*
- Prof. Dr. Çağdaş ÜNGÖR SUNAR** – Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İngilizce Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye – *cagdas.ungor@marmara.edu.tr*
- Doç. Dr. Galina MIŞKİNENE** – Vilnius Üniversitesi, Asya ve Kültürlerarası Çalışmalar Enstitüsü, Vilnius, Litvanya
– *vytogas@delfi.lt*
- Doç. Dr. Zuhâl MERT UZUNER** – Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İngilizce Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, İstanbul, Türkiye – *zmert@marmara.edu.tr*
- Doç. Dr. Üyesi Bülent YILDIRIM** – Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Edirne, Türkiye
– *bulentyildirim@trakya.edu.tr*
- Doç. Dr. Üyesi Kishimjan ESHENKULOVA** – Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, Bişkek, Kırgızistan – *kishimcan.eshenkulova@manas.edu.kg*
- Dr. Öğr. Üyesi Serdar Oğuzhan ÇAYCIOĞLU** – Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye – *serdar.caycioglu@marmara.edu.tr*
- Dr. Svetlana AKKİEVA** – Kabardino-Balkarya Devlet Üniversitesi, Beşeri Bilimler Enstitüsü, Nalçık/ Kabardino-Balkariya
– *asisma@yandex.ru*
- Dr. Bilgehan ALAGÖZ** – Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
– *bilgehan.alagoz@marmara.edu.tr*
- Dr. İl'mira SALAHOVA** – Tataristan İlimler Akademisi Mercani Tarih Enstitüsü, Kazan, Tataristan
– *ilsalah@mail.ru*
- Doç. Dr. Ömer KUL** – İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye – *omer.kul@istanbul.edu.tr*

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Mahmut AK – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye – mak@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
– mehmet.beyhan@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. İdris BOSTAN – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
– idbos@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Faruk BOZGÖZ – Türkiye Cumhuriyeti Sana Büyükelçisi, Yemen

Prof. Dr. Feridun M. EMECEN – İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
– feridunemecen@yahoo.com

Prof. Dr. Emine INANIR – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, İstanbul, Türkiye
– eminar@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Mahmut Ertan GÖKMEN – Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara, Türkiye – egokmen@ankara.edu.tr

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN – Türk Dil Kurumu Başkanı, Ankara, Türkiye

Prof. Dr. İbrahim KALIN – Bilkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Prof. Dr. Ahmet KAVAS – Türkiye Cumhuriyeti Dakar Büyükelçiliği, Senegal

Prof. Dr. Şamil ÖÇAL – Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Felsefesi, Ankara, Türkiye
– samil.ocal@asbu.edu.tr

Prof. Dr. Derya ÖRS – Türkiye Cumhuriyeti Tahran Büyükelçiliği, İran

Prof. Dr. Enis ŞAHİN – Sakarya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Sakarya, Türkiye – esahin@sakarya.edu.tr

Prof. Dr. İlyas TOPSAKAL – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
– topsakali@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Hayri ÇAPRAZ – Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Isparta, Türkiye
– hayricapraz@sdu.edu.tr

Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
– ramazan.gullu@istanbul.edu.tr

Doç. Dr. Neriman Ersoy HACISALİHOĞLU – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
– nerersoy@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Kürşat YILDIRIM – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
– kursat.yildirim@istanbul.edu.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Sovyetler Birliği'nin Kazakistan'da Büyük Tasfiye Dönemi (1937-1938)
Great Purge Period of the Soviet Union in Kazakhstan (1937-1938)
Nurullah Çetin, İlyas Topsakal..... 1
- Türkiye'de Sivil Havacılık ve Lufthansa Şirketi'nin Faaliyetleri (1928-1933)
Civil Aviation in Türkiye and the Activities of the Lufthansa Company (1928-1933)
Ö. Kürşad Karacagil, Sezer Çitir 19
- СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ТУРЕЦКИХ И РУССКИХ ПОСЛОВИЦ С КОМПОНЕНТОМ
"СЕМЬЯ"
A Comparative Analysis of Russian and Turkish Proverbs Involving the Concept of Family
"Aile" Kavramını İçeren Rus ve Türk Atasözlerinin Karşılaştırmalı Analizi
Zoya Şengüder 51
- Buhara'dan Hicaz'a Hac Yolculuğunda Hacıların Kültürel Temasları (XIX. Yüzyıl)
Pilgrims' Cultural Contacts on Their Journey to the Hijaz from Bukhara in the 19th Century
Mustafa Tanrıverdi.....69
- Eski Türklere Şehir Yapısı ve Kültürü Üzerine Bazı Değerlendirmeler
Some Evaluations of Ancient Turks' City Culture and Structure
Kürşat Yıldırım.....81

Yayın Tanıtımları / Book Reviews

- Atilhan'ın Gözünden Yahudilerin Sina Cephesinde Casusluk Faaliyetleri
Espionage Operations of Jews at Sinai Front Through Atilhan's Perspective
Emine Betül Kamacıhan 91
- Çin'de İnsan Hakları ve Hak İhlalleri
Human Rights in China and Violations of Rights
Obidjon Makhmadaminov.....95

Sovyetler Birliği'nin Kazakistan'da Büyük Tasfiye Dönemi (1937-1938)

Great Purge Period of the Soviet Union in Kazakhstan (1937-1938)

Nurullah Çetin¹ , İlyas Topsakal²

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Nurullah Çetin (Doktora Öğrencisi),
İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Genel Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye
E-mail: nurullahcetin09@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4402-5966

İlyas Topsakal (Prof. Dr.),
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih
Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta: topsakal@istanbul.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1415-4898

Başvuru/Submitted: 28.10.2022
Revizyon Talebi/Revision Requested:
13.12.2022
Son Revizyon/Last Revision Received:
30.12.2022
Kabul/Accepted: 08.01.2023

Atıf/Citation: Çetin, N., Topsakal, İ. "Sovyetler Birliği'nin Kazakistan'da Büyük Tasfiye Dönemi (1937-1938)". *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 12, 1 (2023): 1-18. <https://doi.org/10.26650/jes.2023.001>

öz

Rusya'da Vladimir İlyiç Lenin liderliğinde Ekim Devrimi ile iktidara gelen Bolşevikler, 1922 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni kurmuştu. Lenin ölümünden sonra yönetimi devralan Josef Stalin, Türkistan coğrafyasında önemli ölçüde değişimlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Stalin döneminde Sovyet politikalarından en çok etkilenen milletlerden biri de Kazak halkı olmuştur. Stalin, Kazak topraklarında siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda değişim politikaları uygulayarak Sovyet rejimini yerleştirmeye çalışmıştır. Ancak Stalin, Sovyet rejimini benimsemeyen muhalif aydınları, politikacıları ve din adamlarını yok etmeye çalışmıştır. Bu uygulamalar, 1937 ve 1938 yıllarında "Büyük Tasfiye" olarak adlandırılan dönemde en yüksek seviyeye çıkmıştır. Büyük Tasfiye sürecinde Sovyet yönetimi, rejim karşıtı olarak gördüğü milyonlarca insanı "halk düşmanı" ilan edilerek ya kurşuna dizilmiş ya da ağır şartların bulunduğu çalışma kamplarına göndermiştir.

Bu çalışmada, 1937-1938 yıllarında Kazakistan'da uygulanan baskı ve tasfiye politikasının nedenleri, gerçekleştirme süreci ve neticeleri Türkçe, Rusça, Kazak Türkçesi ve arşiv kaynaklarına dayanarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Sovyet rejiminin Kazakistan'daki siyasi, sosyal ve ekonomik değişimleri de ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Sovyetler Birliği, Kazakistan, Stalin, Büyük Tasfiye, Repressiya

ABSTRACT

The Bolsheviks came to power in Russia with the October Revolution under the leadership of Vladimir Ilyich Lenin and established the Union of the Soviet Socialist Republics in 1922. Josef Stalin, who took over the administration after the death of Lenin, caused significant changes in the geography of Turkestan. One of the nations most affected by the Soviet policies during the Stalin era was Kazakhstan. Stalin tried to establish the Soviet regime by implementing policies of change in the political, social, and economic areas in Kazakh territory. However, Stalin tried to destroy the opposition intellectuals, politicians, and clergy who did not adopt the Soviet regime. These practices reached their highest level

in 1937 and 1938, during the Great Purge when the Soviet administration declared millions of people who were anti-regime to be enemies of the people and either had them shot or sent to labor camps under harsh conditions. This study evaluates the reasons, realization process, and results of the repression and purge policy implemented in Kazakhstan in 1937-1938 based on Turkish, Russian, Kazakh Turkish, and archival sources. In addition, this study also discusses the political, social, and economic changes the Soviet regime implemented in Kazakhstan at that time.

Keywords: Soviet Union, Kazakhstan, Stalin, Great Purge, repression

EXTENDED ABSTRACT

The Great Purge marks the period that started with Operational Order No. 00447 of the Narodny Komissariyat Vnutrennih Del (NKVD) dated July 30, 1937 and ended with a decree in November 1938. During this time, the Soviet government implemented a policy of repression and assimilation that has rarely been seen in the world. During the Great Liquidation process, the pressure mechanism was intense both in public and private life. In addition, the Soviet government implemented harsh policies aimed at destroying people belonging to various social classes (e.g., Kulaks, dissidents, intellectuals) that it had defined as potential internal enemies, accusing them of being enemies of the people, ethnic nationalists, Trotskyists, and agents. In this context, the study evaluates the political, social, and economic changes the USSR implemented in Kazakhstan during the Great Liquidation process based on primary sources and archival documents.

After the October Revolution in Russia, a central organization was needed to silence dissenting voices. Thus, the foundations were laid for the secret police organization that would be the tool of the totalitarian regime. This organization had the authority to investigate counter-revolutionary crimes. However, it soon also gained jurisdiction. The changes made to the Criminal Code of the Russian Soviet Federative Socialist Republic (RSFSC) in 1926 increased the powers of the police force. Thus began a campaign of terror against the propertied classes and enemies of the Soviet regime. The secret police operated as the most powerful and feared Soviet institution during the Stalin era. This study discusses the formation and activities of the secret police organization of the USSR in Kazakhstan.

One of the important policies the Soviet Union implemented in Kazakhstan was the policy of collectivization. The meeting of the Kazakh Communist Party on November 15-23, 1927 accepted the expropriation of the wealth of the Kazakh wealthy. While implementing a policy of Sovietization in Kazakh villages, the Soviet government classified the wealthy people as socially dangerous elements, then confiscated their property and animals and exiled them to various places. This study also discusses the social changes and their consequences as a result of the repressive policies of the USSR in Kazakhstan.

One of the complex systems of administrative punishment the Soviets implemented involved correctional camps and labor camps. Those who carried out destructive activities against the Soviet regime in these camps were condemned to work under very harsh physical

conditions. These camps became observation places and prisons where people were deprived of their freedom, isolated from society, and forced to work in order to prevent them from committing dangerous acts. The Labor and Rehabilitation Camps became punishment centers for both changing the demographic structure of Kazakhstan and silencing dissidents. Many of the Kazakh intellectuals who were sent to labor camps in Kazakhstan were killed during the Great Purge, with their spouses and children also being sent to these camps. Women and children in these camps frequently lost their lives due to starvation and neglect as a result of the harsh working conditions. This study reveals the reasons for the establishment of the camps and the functioning of the totalitarian system during Stalin's rule. In addition, the study performs a historical analysis about the realization process, the methods of implementation, and the results of the Soviet totalitarian policy in Kazakhstan.

Giriş

Rusya'da 25 Ekim 1917'de Ekim Devrimi ile Bolşevikler iktidara gelmiştir. Bolşevikler, Ekim Devrimi'nden sonra Rusya'da komünist ideolojiye dayalı yeni bir sistem kurarak dünya siyasi tarihinin seyrini etkilemiştir. Bu durum Türkistan coğrafyasında yaşayan Türkler için de geçerli olmuştur. Devrimin zafer haberi birçok ülkede olduğu gibi Kazakistan'da da çabuk yayılmıştır. Vladimir İlyiç Lenin¹ başkanlığındaki Sovyet hükümeti, Kazak halkı ile ittifak oluşturmaya çalışmıştır. Kazak halkı için bu olay, yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Merkezdeki siyasi düzenlemelerin değişmesi, eski rejime bağlı sömürgeci siyasetin sona ereceğine dair beklentiler artırmıştı. Lenin, “*Rusya Halklarının Hakları Bildirgesi'nde*”² yer alan ve 2. Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde ülkedeki işçilere, askerlere ve köylülere şu çağrıda bulunmuştu: “*Sovyet iktidarı ... Rusya'da yaşayan tüm uluslara kendi kaderini tayin hakkı sağlayacaktır.*”³ Ancak Sovyet hükümeti, Türkistan coğrafyasındaki Türklerin muhtariyet veya bağımsızlıklarını tasfiye etmek için harekete geçmiştir. Böylece Kazak halkının, asırlardır özlemini çektiği bağımsızlık beklentisi boşa çıkmıştır. Sovyet rejimi zamanla Kazak topraklarında güç kazanmaya başlamıştır.

20. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkistan coğrafyası, etnik temellere dayanan Sovyet cumhuriyetlerine bölünmüştür. Kazak topraklarında da Kırgız (Kazak) Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti⁴ kurulmuştur. Rus İmparatorluğu döneminde olduğu gibi Sovyet devrinde de Rus sömürge faaliyetleri devam etmiştir. Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC), Kırgız (Kazak) ÖSSC'de sosyalist ilkeleri yerleştirmek ve reformları gerçekleştirmek amacıyla toplumsal hayatın tüm alanlarında müdahalelerde bulunmuştur. Sovyet yönetimi, Sovyet iktidarının kurulduğu ilk yıllarda Kırgız (Kazak) ÖSSC'de yeni felaketlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu dönemde Kırgız (Kazak) ÖSSC'de doğa şartlarından dolayı yaşanan olumsuzluklara Sovyet idarecilerinin hatalı ekonomi politikaları da eklenince 1921-1922 yıllarında büyük bir kıtlık ve açlık ortaya çıkmıştır. Bu olay sonucunda çok sayıda Kazak hayatını kaybetmiştir.

- 1 Asıl adı Vladimir İlyiç Ulyanov'dur. Lenin, 22 Nisan 1870'te Simbirk (şimdiki Ulyanovsk) şehrinde doğmuştur. Lenin, 1900 yılında Sosyal Demokrat gazetesi Iskra'yı yayımlamaya başlamıştır. 1901 tarihinden itibaren yazılarında “Lenin” adını kullanmaya başlamıştır. 1903 yılında Rus Sosyal Demokratların 2. Kongresinde, Menşevikler ve Bolşevikler olarak ikiye bölünmüştür. Lenin, Bolşeviklere başkanlık yaparak partiyi kurmuştur. 25 Ekim 1917 tarihinde Ekim Devrimi'ne liderlik yaparak Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ni (RSFSC) kurmuştur. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin ilk lideridir. Lenin, 12 Ocak 1924 tarihinde Moskova'ya bağlı Gorki köyünde hayatını kaybetmiştir. Bkz. “Lenin”, *Bol'shaya Sovetskaya Entsiklopediya*, C. 24, Ed. B. A. Vvedensky (Moskova: Gosudarstvennoye Nauchnoye Izdatel'stvo, 1953), 493-512.
- 2 “*Rusya halklarının hakları bildirgesi*”, 02/11/1917, Rusya Devlet Sosyo-Politik Tarih Arşivi (RDSPTA), F. 2, Op. 1, D. 24219, L. 1-2.
- 3 *Vtoroy Vserossiyskiy S'yezd Sovetov*, Ed. K. G. Kotel'nikov (Moskova: Gos. İzd-vo 1928), 53; T. Yeleuov, *Ustanovleniye i Uprocheniye Sovetskoy Vlasti v Kazakhstane (Mart 1917 – İyun' 1918 g.)* (Alma-Ata: Izdaniye Akademii Nauk Kazakhskoy SSR, 1957), 52.
- 4 26 Ağustos 1920'de Kırgız (Kazak) Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Kırgız ÖSSC) kurulmuştur. 15 Haziran 1925'te Kırgız kelimesi çıkartılıp Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Kazak ÖSSC) olarak değiştirilmiştir. 5 Aralık 1936'da yapılan düzenleme ile Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Kazak SSC) olarak birlik cumhuriyeti olmuştur. Bkz. *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*, çev. Abdulvahap Kara (İstanbul: Selenge Yayınları, 2013), 412-443.

Kazak Komünist (bolşevik) Partisi Merkez Komitesi (KazK(b) PMK), Aralık 1925'te gerçekleştiği kongrede “*Kazak köylerinde Sovyetleştirme*” kararı almıştır. Josef Vissarionoviç Stalin'in⁵ talimatıyla alınan bu karar gereğince, Kazak köylerinde özel mülkiyetin kaldırılması, tarım ve hayvancılığın kamulaştırılması hedeflenmişti. Ancak 1925-1929 yılları arasında “*Kazak köylerinde Sovyetleştirme*” politikası başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁶

KazK(b) PMK, Aralık 1929'da yapılan toplantıda, Kazak SSC'de *Kolhoz*⁷ sayısının artırılması ve göçebe/yarı göçebe halkın yerleşik düzene geçirilme kararını almıştır. Böylelikle Kazakların geleneksel göçebe hayatı alt üst olmuştur. Bununla birlikte Kolektifleştirme ile *kulakların*⁸ mallarına devlet tarafından el konulmuştur.⁹ Sovyet yönetiminin el koyma politikasına karşı gelen kulaklar, tutuklanarak sürgün edilmiş, çalışma kamplarına gönderilmiş veya kurşuna dizilerek idam edilmişlerdir. Böylece Kazakistan'da uygulanan totaliter rejimin kolektifleştirme politikası sonucunda 1931-1933 yılları arasında bir kez daha kıtlık ve açlık yaşanmıştır.

Stalin, 1930'lu yılların başında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde (SSCB) yaşayan halklara karşı kitlesel baskı politikası uygulamıştır. 1937-1938 yıllarında *Repressiya*¹⁰ olarak nitelendirilen *Büyük Tasfiye* döneminde Stalin'in “*halk düşmanlarının kökten temizlenmesi*” talimatı, kitlesel baskı sürecinin devamı niteliğindedir. Büyük Tasfiye, *İçişleri Halk Komiserliği*

5 Asıl adı Josef Vissarionoviç Cugaşvili'dir. Stalin, 21 Aralık 1879 tarihinde Gürcistan'ın Gori şehrinde doğmuştur. 1898 yılında Tiflis'teki Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (RSDİP) organizasyonuna katılmıştır. 1912 yılında V. İ. Lenin'in önerisiyle RSDİP Merkez Komitesi'ne dahil edilmiştir. Stalin, Lenin tarafından 1922 yılında Komünist Parti Genel Sekreterliğine getirilmiştir. Lenin'in ölümünden sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) lideri olmuştur. “*Kollektivizasyon*” ve “*Endüstrileşme*” politikalarıyla 1928-1936 yılları arasında SSCB'de köklü dönüşümlerin gerçekleşmesini sağlamıştır. 1937-1938 yıllarında “*Büyük Tasfiye*” döneminde kitlesel baskı uygulamasında kilit rol oynamıştır. 5 Mart 1953 tarihinde hayatını kaybetmiştir. Bkz. “*Stalin*”, *Bol'shaya Sovetskaya Entsiklopediya*, C. 40, Ed. B. A. Vvedensky (Moskova: Gosudarstvennoye Nauchnoye Izdatel'stvo, 1957), 419-424.

6 Martha Brill Olcott, *The Kazakhs* (Stanford: Hoover Institution Press, 1995), 165.

7 *Kolhoz*: “*Kollektivnoye Hozyaystvo*” kelimelerinin kısaltılmış hâlidir. SSCB'de tarım sektöründe örgütlenen “*kolektif tarımla*” uğraşan birlikler olarak tanımlanmıştır.

8 SSCB'de büyük çiftlik sahiplerine, zengin köylüye verilen addır. Kazakistan'da zengin kısmı iki kategoriye ayrılmıştır. Birinci kategori “*bay*” olarak adlandırılan zenginler, ikincisi ise “*kulak*” olarak adlandırılan zengin Ruslardır. Bu çalışmada kategoriler ayrılmamış genel olarak “*kulak*” terimini kullanılmıştır.

9 Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu, “20. Yüzyılın İlk Yarısında Kazakistan'da Yaşanan Açlık Felaketleri”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15 (2018), 223.

10 Rusça: Репрессия, İngilizce: Repression. Sözlük anlamı itibarıyla “*baskı, cezai önlem, zaptetme*,” anlamlarına gelen *Repressiya*, Stalin döneminde, bilhassa 1937-1938 yıllarında uygulanan politikanın adı olmuştur. Bu çalışmada *Repressiya* terimi yerine Türkçe literatürde “*Büyük Tasfiye*” olarak adlandırılan terim kullanılmıştır.

(İHK)¹¹ Başkanı Nikolay İvanoviç Yejev¹² tarafından 30 Temmuz 1937 tarihli “00447” sayılı emri¹³ ile başlamış, Politbüro'nun¹⁴ 17 Kasım 1938'de İHK ve savcılığın toplu operasyon yapmasını yasaklayan kararı¹⁵ ile son bulmuştur.

Baskı ve Tasfiye uygulamalarının 1937-1938 yıllarında doruk noktaya ulaşmasının siyasi, sosyal ve ekonomik birçok nedeni vardır. Ancak en önemli nedeni, Stalin'in otoritesini Sovyet rejim karşıtlarının zayıflatacağı endişesidir. Bu bağlamda Stalin, muhalif olarak gördüğü aydınlara, dindarlara ve politikacılara karşı baskı politikası uygulamıştır. Nitekim baskıcı politikalar sadece Stalin'in değil SSCB liderlerinin başvurduğu bir metot olmuştur. Bundan dolayı SSCB'de baskı ve tasfiye konularının araştırılması uzun süre engellenmişti. Ancak Stalin'in ölümünden sonra başa geçen Nikita Kruşçev döneminde, özellikle 1956 yılında gerçekleşen Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP)'nin 20. kongresinden¹⁶ sonra baskıya uğrayanların aklanmaya başlamasıyla araştırılmaya girişilmiştir.

SSCB'nin 1991 yılında dağılmasıyla Kazakistan bağımsızlığını kazanmıştır. Kazakistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Abishuly Nazarbayev, 1997 yılında “*Milli Birlik ve Siyasi Sürgün Kurbanlarını Hatırlama Yılı*” olarak ilan etmiştir. Daha sonra Nazarbayev, konuyla ilgili arşiv belgelerinin ortaya çıkarması için komisyonların kurulma talimatını vermiştir. Bu talimat doğrultusunda Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşiv Komisyonu kurulmuştur. Komisyon, 1999 yılında “*Politicheskoye Represii v Kazakhstane v 1937-1938 gg: Sbornik Dokumentov*” adlı eseri hazırlayarak yayımlamıştır. 119 arşiv belgesiyle oluşan eserde, Büyük Tasfiye döneminde Kazakistan'da SSCB'nin baskıcı uygulamaları hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. Bir diğer önemli eser ise 2001 yılında “*Levon Mirzoyan v Kazakhstane. Sbornik Dokumentov i Materialov (1933- 1938 gg.)*” adıyla yayımlanmıştır. 130 arşiv belgesi ve hatıratlardan oluşan eser, 1933-1938 yıllarında Kazak Komünist Partisi Birinci Sekreteri L. Mirzoyan'ın faaliyetleri, yazışmaları ve hatıratları yer almaktadır.

-
- 11 Rusçası: Народный комиссариат внутренних дел (НКВД), Narodny Komissariyat Vnutrennih Del (NKVD), 1934-1946 yılları arasında SSCB'de suçla mücadele ve kamu düzenini korumak için oluşturulan gizli polis teşkilatıdır.
- 12 N. İ. Yejev, 1 Mayıs 1895'te St. Petersburg'da doğmuştur. 3 Ağustos 1917'de Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne katılmıştır. 10 Şubat 1922'de Mari parti komitesi yönetici sekreteri olarak atanmıştır. 26 Eylül 1936'da SSCB Halk İçişleri Komiserliği Başkanı olarak atanmıştır. 30 Temmuz 1937 tarihinde 00447 sayılı “*Eski kulakları, suçluları ve diğer Sovyet karşıtı unsurları bastırma operasyonu hakkında*” emrini vermiştir. 10 Nisan 1938 tarihinde tutuklanarak yargılanmış ve 3 Şubat 1940 tarihinde idam edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Marc Jansen, Nikita Petrov, *Stalin'in Baş Celladı Halk Komiseri Nikolay Yezhov*, çev. Önder Seçkin (İstanbul: Kalkedon yayımları, 2014).
- 13 SSCB İçişleri Halk Komiserliği'nin 30 Temmuz 1937 tarihli 00447 sayılı “*Eski Kulakları, suçluları ve diğer Sovyet karşıtı unsurları bastırma operasyonu hakkında*” Operasyonel Emri, 30/07/1937, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Arşivi (RFDBA), F. 3, Op. 58, D. 212, L. 59-78.
- 14 SBKP Merkez Komitesi Siyasi Bürosu, SSCB Komünist Partisi'nin yönetim organıdır.
- 15 Tüm Birlik Bolşevik Komünist Partisi Merkez Komitesi Politbüro'nun “*Tutuklamalar, kovuşturma denetimi ve soruşturma hakkında*” Kararı, 17/11/1938, RFDBA, F. 3, Op. 58, D. 6, L. 85-87.
- 16 N. S. Kruşçev, *XX. Kongre Gizli Raporu Kişi Kültüne Karşı*, çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Pencere yayımları, 1991), 74-77.

Sovyet Rejiminin İstihbarat Sistemi ve Faaliyetleri

Kazakistan'da, Büyük Tasfiye olayı doğal olarak birden ortaya çıkmamıştır. Derin bir altyapısı ve geniş bir arka planı bulunmaktaydı. Rusya'da Bolşevik ihtilalinden sonra 19 Aralık 1917'de Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi kararnamesi ile baskı ve tasfiyelerin yöntemi belirlenmiştir. Bu kararnamede devrim mahkemelerinin oluşumu, davalar ve cezai yaptırımlar hakkında işlemler açıklanmıştır. Sovyet rejimine karşı işlenen suçlar ve cezalar şu şekildedir:

"1. Aşağıdaki davalar Devrim Mahkemesine tabidir:

a) İşçi ve Köylü Hükümeti'nin otoritesine karşı bir ayaklanma örgütleyen, aktif olarak karşı çıkan ya da ona itaat etmeyen kişiler; b) Devletteki veya kamu hizmetindeki konumlarını doğru iş akışını bozmak veya engellemek için kullananlar (sabotaj, belge veya mülkün gizlenmesi veya imha edilmesi vb.); c) Geçerli bir sebep olmadan tüketim mallarının üretimini durduran veya azaltan kişiler; d) Tüketim mallarını satın alarak, gizleyerek, bozarak, imha ederek veya diğer yollarla piyasada kıtlık yaratmaya veya fiyatlarını artırmaya çalışanlar; e) Basının kullanılması yoluyla işlenen halka karşı suçlar, özel olarak kurulmuş bir devrimci basın mahkemesinin yönetimine tabidir.

2. Birinci bölümde belirtilen fiiller için Devrimci Mahkeme, suçlular için aşağıdaki cezayı belirler:

1) Para cezası, 2) Özgürlükten yoksun bırakma, 3) Rusya Cumhuriyeti'nin başkentlerinden, ayrı yerlerinden veya sınırlarından çıkarılması, 4) Kamu sansürünün duyurulması, 5) Halkın suçu düşmanı ilan etmek, 6) Failin siyasi haklarından tamamının veya bir kısmının elinden alınması, 7) Failin malvarlığının (kısmi veya genel) haczi veya müsaderesi, 8) Zorunlu toplum hizmetine atama.

Devrim mahkemesi, davanın koşulları ve devrimci vicdanın emirleri tarafından yönlendirilen cezanın ölçüsünü belirler."¹⁷

Kararname yürürlüğe girdikten sonra Sovyet rejiminin yerleşmesi ve muhalifleri ortadan kaldırmak için merkezî bir teşkilata ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda 20 Aralık 1917'de *Karşı Devrim ve Sabotajla Mücadele İçin Tüm Rusya Olağanüstü Komisyonu*¹⁸ adıyla polis teşkilatı kurulmuştur.¹⁹ Teşkilat, kısa sürede olağanüstü yetkilerle donatılmıştır. Halk Komiserleri Konseyi kararıyla teşkilata 26 Şubat 1918'de infaz, 26 Haziran 1918'de de süresiz tutuklama yetkisi verilmiştir.²⁰ Böylece teşkilat, devlet güvenlik organı olarak değil, Bolşevik iktidarına muhalif kişi ve kurumları bertaraf etmek üzere faaliyet gösteren bir yapıya bürünmüştür. Ancak teşkilat, 6 Şubat 1922'de RSFSC Merkez Yürütme Komitesi'nin kararıyla tasfiye edilerek

17 *Sbornik Zakonodatel'nykh i Normativnykh Aktov o Repressiyakh i Reabilitatsii Zhertv Politicheskikh Repressiy*, Ed. Ye. A. Zaytsev (Moskova: Respublika; Verkhovnyy Sovet Ros. Federatsii, 1993), 9.

18 Rusçası: Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем (ВЧК), Vserossiyskaya Çrezvıçaynaya Komissiya Po Bor'be s Kontrevolyütsiey i Sabotajem (VÇK), 1917-1922 yıllarında Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin (RSFSC) ilk istihbarat ve güvenlik teşkilatıdır. Bu teşkilatın ilk başkanı Polonya asıllı Feliks Edmundoviç Cerjinski'dir

19 Yuriy Georgiyeviç Fel'stinskiy, *VCHK/GPU: Dokumenty i Materialy* (Moskova: Izdatel'stvo Gumanitarnoy Literatury, 1995), 2.

20 *Iz Istorii Vserossiyskoy Çrezvıçaynıy Komissii (1917-1921 gg.)*, Ed. Goncharov A. K., Doroshenko I. A., Kozichev M. A., N. N. Pavlovich (Moskova: Gospolitizdat, 1958), 95.

yetkilerini *Devlet Siyasi Müdürlüğü'nün (DSM)*²¹ içinde bulunduğu İHK'ye devretmiştir.²²

30 Aralık 1922'de SSCB'nin kurulmasıyla DSM, *Birleşmiş Devlet Siyasi Müdürlüğü (BDSM)*²³ olarak isim değiştirmiştir. 15 Kasım 1923'te BDSM, İHK'den ayrılarak Halk Komiserleri Konseyi'ne bağlanmıştır.²⁴ Ülkenin ana istihbarat servisi olan BDSM, 31 Ocak 1924'te kabul edilen SSCB anayasasında formüle edilmiştir. Buna göre, "*Birlik cumhuriyetlerinin siyasi ve ekonomik karşı-devrim, casusluk ve haydutluğa karşı mücadelede devrimci çabalarını birleştirmek amacıyla, SSCB Halk Komiserleri Konseyi bünyesinde BDSM kurulur. Başkanı, SSCB Halk Komiserleri Konseyi'nin danışma oyu ile üyesidir*"²⁵ maddesi eklenerek yetkisi arttırılmıştır. Stalin, özellikle 1929'da kolektifleştirme politikalarını hayata geçirirken rejime karşı gelen kulakları yok etmek için BDSM'yi mücadeleye dahil etmiştir. Ancak 1934'te BDSM tasfiye edilerek *Devlet Güvenlik Ana Müdürlüğü (DGAM)*²⁶ olarak İHK'nin bir parçası olmuştur. 10 Temmuz 1934 tarihli SSCB Merkez Yürütme Komitesi kararname ile Genrih Grigoryeviç Yagoda,²⁷ İHK'ye atanmıştır. Yagoda önderliğinde zorunlu çalışma kamplarının sayısı artırılmıştı. Ancak Yagoda, devlet karşıtı ve cezai suçlar işlemekle itham edilerek görevinden alınmış yerine 26 Eylül 1936'da N. İ. Yejev atanmıştır. İHK, sınır ve içişleri ile ilgili sorumlulukları da üstlenmiştir. Ayrıca İHK, 1934'tan 1941'e kadar çalışma ve ıslah kamplarından sorumlu olmuştur. Böylece tüm ceza sistemini bünyesinde barındırmıştır. Nitekim İHK, 1937-1938 yılında Büyük Tasfiye olayına giden süreçte güçlenen bir yapı olmuştur. Bu yapı politik ve baskıcı siyasetini, sadece isim değişikliği yaparak Sovyet döneminin sonuna kadar korumuştur.

21 Rusçası: Государственное политическое управление (ГПУ), Gosudarstvennoye Politicheskoye Upravleniye (GPU), 1922-1923 yıllarında RSFSR'nin Halk İçişleri Komiserliği'ne bağlı güvenlik teşkilatıdır. Bu teşkilatın ilk başkanı F. E. Cerjinski'dir. Bkz. Fel'stinskiy, *VCHK/GPU: Dokumenty i Materialy*, 245.

22 *Iz istorii Vserossiyskoy*, 471; Fel'stinskiy, *VCHK/GPU*, 19.

23 Rusçası: Объединенное Государственное Политическое Управление (ОГПУ), Ob'yedinennoye Gosudarstvennoye Politicheskoye Upravleniye (OGPU), 1923-1934 yılları arasında faaliyet yürüten Sovyetler Birliği'nin gizli polis teşkilatıdır. Bu teşkilatın ilk başkanı F. E. Cerjinski'dir. OGPU'ya Cerzjinski'den sonra Vyacheslav Rudolfovich Menjinskiy başkanlık yapmıştır.

24 N. V. Petrov ve K. V. Skorokin, *Kto Rukovodil NKVD 1934-1941: Spravochnik* (Moskova: Zven'ya, 1999), 25-27.

25 31 Ocak 1924 tarihli SSCB Anayasası 9. Bölüm 61. Maddesi, <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1924.htm>, Erişim tarihi: 15/07/2022.

26 Rusçası: Главное управление государственной безопасности (ГУТБ), Glavnoye Upravleniye Gosudarstvennoy Bezopasnosti (GUGB), 10 Temmuz 1934 tarihinde SSCB'nin NKVD'sinin yapısal bir birimi olarak kurulmuştur. 1941 yılına kadar faaliyet gösteren gizli polis teşkilatıdır. GUGB'nin, ilk başkanı Genrih Grigoryeviç Yagoda'dır.

27 Yagoda, 1891 yılında Yaroslavl eyaletinin Rybinsk şehrinde doğmuştur. Yagoda, 1934-1936 yılları arasında Sovyetler Birliği'nin güvenlik ve istihbarat teşkilatı olan İHK başkanı olarak görev yapmıştır. 13 Mart 1938'de ihanet, terör, silahlı ayaklanmaya hazırlık suçları ile yargılanmıştır. 15 Mart 1938 tarihinde idam edilmiştir. Bkz. *Genrih Yagoda: Narkom Vnutrennikh Del SSSR General'nyy Komissar Gosudarstvennoy Bezopasnosti Sbornik Dokumentov*, Ed. A. L. Litvin (Kazan, 1997), 15-21.

Kazakistan'da Büyük Tasfiye'ye Giden Süreç

13 Eylül 1925'de Kazak ÖSSC Birinci Genel Sekreteri olarak Filip İsayeviç Goloşçekin²⁸ tayin edilmiştir. Bu durum Kazakistan için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Goloşçekin, Kazak köylerinde (aul) Sovyet gücünün hala üstünlük kurmadığını ve bölgenin kulakların hâkimiyetinde olduğunu söyleyerek “*Küçük Ekim Devrimi*”nin kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir.²⁹ Küçük Ekim Devrimi'nin ilk aşaması kolektifleştirme ve göçebe/yarı göçebe halkı zorla yerleşik düzene geçirmeye çalışması olmuştur. Bununla birlikte göçebe/yarı göçebe olarak yaşayan Kazak halkının mal ve hayvanlarına el konulmuştur. Böylece Sovyet idarecileri, asırlardır hayvancılıkla geçinmekte olan halkı kolхозlarda çalıştırmaya zorlamışlardır. Bu uygulamalar ile Kazak halkının geleneksel toplum yapısının değişmesine sebep olmuştur. Netice itibarıyla hayvanları ellerinden alınan 1 milyondan fazla kişi açlıktan hayatını kaybetmiştir.³⁰ Bu durum Kazak ÖSSC nüfusunda büyük bir azalmanın yaşanmasına neden olmuştur.

Goloşçekin döneminde (1925-1933) kolektifleştirme politikasıyla tarım sektörünün yeniden yapılandırılmasına muhalif kişilere karşı cezai önlemler artırılmıştır. 1932'de Stalin'in talimatıyla Sovyet coğrafyasında, İHK ve Komünist Parti temsilcileri olmak üzere üç kişiden oluşan “*Troyka*” adı verilen mahkeme dışı organlar kurulmuştur. Troykalara, L. Mirzoyan, N. Gusev, G. Asriyev, U. İsayev, L. Zalin, S. Nurpeysov, B. Mankin, Ç. Artıkbayev zaman zaman yapılan değişikliklerle başkanlık yapmışlardır.³¹ Troykalar, şüphelendiği kişileri tutuklatıp düzmece bir iddianame ile sorgulanarak infaz edilmelerine veya çalışma kamplarına gönderilmelerine yönelik kararlar vermişlerdir. Böylelikle Kazak ÖSSC'deki Troykalar, Büyük Tasfiye'nin organizatörlerinden biri haline gelmiştir.

Sovyet hükümetinin bir diğer ceza organı ise *GULAG*³² adı verilen ıslah ve çalışma kamplarıdır. *GULAG*, Sovyet rejiminin temel kurumlarından biri olmuştur. Sovyet yönetimi, SSCB'nin 1926 tarihli ceza kanununun 58. maddesi olan “*karşı devrimci suçlar*” gereğince

28 Asıl adı Şaya İtzkoviç'dir. 10 Mart 1876 tarihinde Vitebsk eyaletine bağlı Nevel şehrinde doğmuştur. Goloşçekin, 1903'te Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne katılmıştır. Goloşçekin, 1925-1933 yılları arasında KazK(b)P'nin Birinci Sekreteri olarak görev yapmıştır. 1933'te KazK(b)PMK sekreterliği görevinden alınarak Moskova'ya dönmüştür. Goloşçekin, kolektifleştirme politikasında aşırılıkla suçlanarak 15 Ekim 1939'da tutuklanmıştır. 28 Ekim 1941'de Barboş köyü civarındaki Barboşyna Polyana'da kurşuna dizilerek idam edilmiştir. Bkz. Damira İbrahim ve Vahit Türk, *Kazakistan'da Kızıl Kıtık (1929-1933)* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2016), 195-223; *Tragediya Sovetskoy Derevni. Kollektivizatsiya i Raskulachivaniye Dokumenty i Materialy (1929-1930)*, C. II, Ed. V. Danilov, R. Manning (Moskova: ROSSPEN, 2000), 848.

29 Sarah Cameron, *The Hungry Steppe: Famine, Violence, and the Making of Soviet Kazakhstan* (Londra: Cornell University Press, 2018), 54; Hekimoğlu, “20. Yüzyılın İlk Yarısında Kazakistan'da Yaşanan Açlık Felaketleri”, 223.

30 Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu, *18. ve 19. Yüzyıllarda Kazak Türkleri Rus İşgali ve Ulusal Bağımsızlık Mücadelesi* (Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2018), 115.

31 Seyfi Yıldırım ve Mirzahan Egamberdiyev, “Taşnakçı Ermeni Levon İ. Mirzoyan'ın Kazakistan'daki Faaliyetleri (1933-1938)”, *Bilig 101* (2022), 43; I. M. Kozybayev, *Bol'shoy terror v Kazakhstane* (Almaty: Raritet, 2019), 129.

32 Rusçası: Главное управление исправительно-трудовых лагерей (ГУЛАГ), (Glavnoye upravleniye ispravitel'no-trudovoih lagerey), Çalışma Kampları Yönetim Baş İdaresi, 25 Nisan 1930'da kurulmuştur. SSCB'deki zorunlu çalışma ve ıslah kamplarından sorumlu kurumdur.

mahkûm olanlar tehlikeli olarak sınıflandırılmıştır.³³ Çalıştırma kampları hem rejim karşıtlarını cezalandırma hem de bedava işgücü olarak çalıştırma amacıyla kurulmuştur.³⁴ Kamplara hapsedilen milyonlarca tutuklu, maden ocaklarında çok ağır fiziki şartlarda çalışmaya mahkûm edilmiştir. Kazak ÖSSC'de geniş bir kamp ağının oluşumu, kolektifleştirme ve sanayileşmenin başlamasıyla gerçekleşmiştir. Goloşekin döneminde mahkûmlar, GULAG'ın halihazırda mevcut büyük şantiyelerine gönderilmiştir. Çalışma kamplarında çalışmayı reddedenler ve üretimi kesintiye uğratanlara karşı ağır cezalar uygulanmıştır.

Goloşekin, kolektifleştirme sürecinde politikalarda aşırılık ve Troçkizm'e³⁵ sempati duyma suçlamasıyla görevden alınmış yerine 21 Ocak 1933'te Levon Mirzoyan tayin edilmiştir.³⁶ Mirzoyan ilk etapta durumu kontrol altına almak için Kazak aydınları ile yakınlık kurmaya çalışmıştır. Ancak Mirzoyan, aydınların Sovyet rejimine karşı yaklaşımını öğrenerek fişlemiştir. Böylece 1937-1938 yıllarında tespit ettiği suçluları, siyasi baskıya maruz bırakmıştır. Mirzoyan döneminde (1933-1938) sadece aydınlar cezalandırılmamış tehdit olarak gördüğü diğer insanları da “*halk düşmanı*”, “*burjuva ideolojisini savunanlar*” ve “*milliyetçi*” suçlamasıyla cezalandırmışlardır.³⁷ Kazak ÖSSC'deki bu trajedinin ölçeği, SSCB Devlet Planlama Komitesi'nin Ekonomik ve İstatistik Departmanı tarafından derlenen 1930-1936 yılları arasındaki nüfus sayımı ile anlaşılabilir. Buna göre 1930 – 5.873.000 kişi, 1931 – 5.114.000 kişi, 1932 – 3.227.000 kişi, 1933 – 2.493.500 kişi, 1934 – 2.681.800 kişi, 1935 – 2.926.000 kişi, 1936-3.287.900 kişi olarak belirtilmiştir.³⁸ Böylece 1930-1936 yılları arasında Kazak ÖSSC nüfusunda 2.585,100 kişi azalmıştır.

Büyük Tasfiye olayının hız kazanmasına neden gelişme, Sergey Mironoviç Kirov'un³⁹ 1 Aralık 1934'te Leonid Vasilyeviç Nikolayev tarafından suikast sonucu öldürülmesidir. Bu olay sonucunda Aralık 1934'te ceza hukukunda bir dizi değişiklikler yapılmıştır. Tüm Birlik

33 *Sbornik Zakonodatel'nykh*, 28-32.

34 Nurbek Khairmukhanmedov, “Stalin Dönemindeki Siyasi Muhalifleri Tasfiye Uygulamaları ve Çalıştırma Kampları”, *Bilgi* 41 (2007), 163.

35 Sovyet devlet adamı Lev Dadidoviç Troçki'nin Marksizm çerçevesinde geliştirdiği siyasi doktrindir. Troçki, Stalin'in “Tek Ülkede Devrim” teorisine karşılık “Sürekli Devrim” teorisini savunmuştur. Bundan dolayı Stalin, Troçki ve yanlılarını devrim karşıtı hareketler içerisinde bulunmakla suçlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Vitaliy Sarabeyev, *Trotskiy, Stalin, Kommunizm* (Sankt-Petersburg: Piter, 2021).

36 *Levon Mirzoyan v Kazakhstane. Sbornik dokumentov i materialov (1933-1938 gg.)*, Ed. L. D. Degitayeva (Almaty: Arkhiv Prezidenta Respubliki Kazakhstan, 2001), 3.

37 İbrahim Dilek, “Türk Dünyası Edebiyatında Repressiya”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, sayı 48 (2019), 30; Nursulu Çetin, “1917-1945 Yıllarında Sovyet Kazakistan'da Yapılan Siyasi ve Ekonomik Reformlar ve Kazak Halkına Etkileri”, *20. Yüzyıl Başlarından Günümüze Türk Dünyası'ndaki Siyasi, İktisadi ve Kültürel Gelişmeler Uluslararası Sempozyumu, 24-27 Nisan 2018* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2019), 777-778.

38 V. V. Kozina, *Demograficheskaya İstoriya Kazakhstana: (Konets XIX – Nach. XXI vv.)* (Karaganda: Izd-vo KarGU, 2007), 43.

39 Asıl soyadı Kostrikov olan S. M. Kirov, 15 Mart 1886 tarihinde Vyatka eyaleti (Şimdi Kirov bölgesi) Urzhum şehrinde doğmuştur. Kasım 1904'te Tomsk'ta RSDİP'ye katıldı 1918 yılında Terek Bölge Konseyi üyeliğine seçildi. 1930 yılında TBK(b)PMK'nin Politbüro üyesi oldu. 1934 yılında Kirov'un öldürülmesi, SSCB'de kitlesel baskıların başlaması neden olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Sergey Mironovich Kirov 1886-1934: Kratkiy Biograficheskoy Ocherk*, (Moskova: Politizdat, 1941).

Komünist Partisi (TBKP) Merkez Yürütme Komitesi, “*Terör eylemlerinin hazırlanması veya işlenmesi ile ilgili davaların yürütülmesi hakkında*” ve “*Birlik cumhuriyetlerinin mevcut ceza muhakemesi kanunlarında değişiklik yapılması hakkında*” kararları onaylamıştır.⁴⁰ 18 Ocak 1935 tarihinde TBKP Merkez Komitesi’nin kapalı mektubunda ise S. M. Kirov’un cinayet davasında yargılanan kişilerin parti ve politik fikirleri hakkında bilgiler verilmiştir.⁴¹ Sovyet idarecileri, yargılamalar sonucunda rejim karşıtlarının suikast girişimlerine devam edeceği ve büyük bir silahlı ayaklanma hazırlığı içerisinde olduğu bilgisine ulaşmışlardır. Nitekim 29 Temmuz 1936 yılında “*Troçkist-Zinovievist karşı-devrimci bloğun terörist faaliyetleri hakkında*”⁴² kapalı mektubun Birlik Cumhuriyetlerinin Komünist Merkez Komitesi sekreterlerine gönderilmesiyle “Büyük Tasfiye” dönemi başlamıştır.

Kazakistan’da Büyük Tasfiye Dönemi

Büyük Tasfiye eyleminin temel ideolojisi, Sovyet rejimin potansiyel olarak tehlikeli olduğunu düşündüğü nüfus gruplarını temizlemek veya izole etmek olmuştur. Bu bağlamda Stalin, 2 Temmuz 1937’de Birlik Cumhuriyetlerinin Komünist Merkez Komitesi sekreterlerine gizli bir telgraf göndermiştir. Telgrafta, sınır dışı edilen eski kulakların ve suçluların bir kısmı, sürgün süresi bittikten sonra bölgelerine geri dönerek anti-Sovyet ve sabotaj suçlarının ana kışkırtıcıları olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Stalin, sürgünden dönen kişilerin derhal tutuklanarak Troykalar aracılığıyla sorgulanmalarını istemiştir. Stalin, Birlik Cumhuriyetlerinin Komünist Merkez Komitesi sekreterlerinden sorgu sonucunda idam ve sınır dışı edileceklerin sayısını SBKP Merkez Komitesine bildirmelerini söylemiştir.⁴³ Bu bağlamda 9 Temmuz 1937 ‘de Kazak SSC Merkez Komitesi İkinci Sekreteri Sadık Nurpeysoviç Nurpeysov, anti-Sovyetler ve kulaklar hakkında Yejev’a özel bir mektup göndermiştir. Mektupta idam için 2.346, sınır dışı edileceklerin ise 4.403 kişi olarak ön sayısı vermiştir. Aynı zamanda, ıslah ve çalışma kamplarında bulunan kulakların davalarını incelemek için izin istemiştir.⁴⁴ 10-20 Temmuz 1937’de Kazak SSC bölgelerinden SBKP Merkez Komitesine gönderilen telgraflara göre birinci kategoride 3.741, ikinci kategoride 7.931 kişi olmak üzere toplam 11.672 kişinin cezalandırması hakkında sayı bildirilmiştir. Nitekim Moskova neredeyse her zaman yeni rakamları ve tasfiye planlarını onaylamıştır.⁴⁵

40 *Sbornik Zakonodatel’nykh*, 33-34.

41 Tüm Birlik Bolşevik Komünist Partisi Merkez Komitesi’nin “*Yoldaşımız Kirov’un alçakça öldürülmesiyle bağlantılı olaylardan alınacak dersler hakkında*” Kapalı Mektubu, 18/01/1935, RFDBA, F. 30, Op. 24, D. 202, L. 4-6.

42 Tüm Birlik Bolşevik Komünist Partisi Merkez Komitesi’nin “*Troçkist-Zinovievist karşı-devrimci bloğun terörist faaliyetleri hakkında*” Kapalı Mektubu, 29/07/1936, RDSPTA, F. 17, Op. 171, D. 230, L. 72-78o6.

43 RFDBA, F. 3, Op. 58, D. 212, L. 32.

44 Kazak SSC Komünist Parti Sekreteri S. N. Nurpeysov’un SSCB İçişleri Halk Komiserliği Başkanı N. Yejev’a gönderdiği “*1168/ş kodlu*” Telgrafi, 09/07/1937, RDSPTA, F. 17, Op. 166. D. 575, L. 95.

45 Kozybayev *Bol’shoy terror*, 124.

İHK, 16 Temmuz 1937'de Birlik Cumhuriyetlerinin İçişleri Halk Komiserliği Ofisi'nin (İHKO)⁴⁶ katıldığı bir toplantı düzenlemiştir. Eski kulak ve anti-Sovyetlere karşı operasyon planı düzenlemek için gerçekleşen toplantıda Yejev'un yardımcısı Mihail Petroviç Frinovski, bölgelerden gelen raporlara göre her bölge için cezalandırılacakların sınırını belirlemiştir. Ayrıca Yejev, şüphelilere fiziksel etki yöntemlerinin (işkence) kullanımına izin vermiştir.⁴⁷

31 Temmuz 1937'de SBKP Politbüro, İHK'nin 30 Temmuz 1937 tarihli "00447" sayılı -Eski kulakları, suçluları ve diğer Sovyet karşıtı unsurları bastırma operasyonu hakkında-operasyonel emrini onaylamıştır. Birlik Cumhuriyetlerinin İHKO'suna gönderilen "00447" sayılı operasyon emri şu şekildedir:

*"... 5 Ağustos 1937'den itibaren, tüm Cumhuriyetlerde eski kulak, anti-Sovyet unsurları ve suçluları bastırma operasyonunun başlatılmasını emrini veriyorum. Özbek, Türkmen Tacik ve Kırgız SSC'de operasyon 10 Ağustos'tan başlamasını ve 15 Ağustos'tan itibaren Uzakdoğu, Krasnoyarsk ve Doğu Sibirya bölgesinde operasyon başlamasının emrini veriyorum."*⁴⁸

İHK Başkanı Yejev talimatına göre 5 Ağustos'ta Kazak SSC'de, Sovyet devletinin temellerine yönelik yıkıcı çalışmalar sergileyenleri ortadan kaldırmak için tasarlanmış bir operasyon emri verilmiştir. Büyük Tasfiye'ye tabi olanlar şu şekilde sıralanmıştır:

*"1. Cezalarını çektikten sonra geri dönen ve aktif Sovyet karşıtı yıkıcı faaliyetler yürütmeye devam eden eski kulaklar; 2. Kamplardan veya yerleşim yerlerinden kaçan eski kulaklar ile mülksüzleştirmeden saklanan ve Sovyet karşıtı faaliyetler yürüten kulaklar; 3. Asi, faşist, terörist ve haydut oluşumlarına üye olan, cezalarını çeken, baskıdan saklanan veya gözaltı yerlerinden kaçan ve Sovyet karşıtı suç faaliyetlerine devam eden eski kulaklar ve sosyal açıdan tehlikeli unsurlar; 4. Sovyet karşıtı parti mensupları; 5. Sovyet karşıtı isyancı örgütleri, faşist, terörist, casusluk ve sabotaj karşı-devrimci oluşumlar; 6. Eski kulaklardan, cezalandırıcılardan, haydutlardan, beyazlardan, mezhep aktivistlerinden, din adamlarından ve şuanda hapisanelerde, kamplarda, işçi yerleşimlerinde bulunan ve orada aktif Sovyet karşıtı yıkıcı çalışmalar yürütmeye devam eden en aktif Sovyet karşıtı unsurlar; 7. Suçlu faaliyetlerde bulunan ve suç ortamıyla ilişkili suçlular (haydutlar, soyguncular, mükerrer hırsızlar, profesyonel kaçakçılar, mükerrer dolandırıcılar, sığır hırsızları); 8. Kamplarda ve çalışma yerlerinde bulunan ve buralarda suç faaliyetinde bulunan suç unsurları; 9. Şu anda kolektif çiftliklerde, devlet çiftliklerinde, tarım işletmelerinde, sanayi ve ticari işletmelerde, Sovyet kurumlarında bulunan yukarıda listelenen tüm birlikler baskıya tabidir."*⁴⁹

46 Rusçası: Управление Народного комиссариата внутренних дел (УНКВД), (Upravleniye Narodnogo Komissariata Vnutrennikh Del), İçişleri Halk Komiserliği Ofisi, SSCB İHK'sinin bölgesel teşkilatıdır.

47 *Tragediya Sovetskoy Derevni. Kollektivizatsiya i Raskulachivaniye Dokumenty i Materialy (1937-1939)*, C. V, Ed. V. Danilov, R. Manning (Moskova: ROSSPEN, 2004) 602-603.

48 RFDDBA, F. 3, Op. 58, D. 212, L. 61; *Cherez Trupy Vraga Na Blago Naroda: Kulatskaya Operatsiya v Ukrainskoy SSR 1937-1941 gg.*, C. I, Ed. M. Yunge vd. (Moskova: ROSSPEN, 2010), 99-115; *Lubyanka: Stalin i Glavnoye upravleniye Gosbezopasnosti NKVD (1937-1938)*, Ed. A. N. Yakovleva (Moskova: Mezhdunarodnyy Fond Demokratiya, 2004), 273-281.

49 RFDDBA, F. 3, Op. 58, D. 212, L. 61-63; *Cherez Trupy*, C. I, 103-107; *Lubyanka: Stalin*, 274.

Baskıların bir kısmı daha önce hüküm giymiş ve kamplarda bulunan kişilere karşı uygulanmıştır. Bununla birlikte kulaklar, karşı-devrimciler ve siyasi aktivistler de baskıya maruz kalmıştır. Sovyet hükümeti, suçlulara karşı cezai yaptırımları iki kategoriye ayırmıştır:

“a) Birinci kategori, yukarıda listelenen unsurların en düşmanca olanlarını içerir. Derhal tutuklanırlar ve troykadaki davaları değerlendirildikten sonra kurşuna dizilerek idam cezasına çarptırılırlar; b) İkinci kategori, daha az aktif, ancak yine de düşmanca unsurları içerir. 8 yıldan 10 yıla kadar kamplarda tutuklanırlar. Sosyal açıdan tehlikeli olanı ise troyka tarafından belirlenen cezaevlerinde aynı süreler için hapis cezasına tabidir.”⁵⁰

Böylece İHK'nin emri ile Kazak SSC'de binlerce davanın hızlandırılmış bir şekilde değerlendirilmesi için “operasyonel troykalar” oluşturulmuştur. Politbüro, Kazak SSC'de eski kulakları, suçluları ve anti-Sovyet unsurları temizlemek amacıyla tablo 1'de belirtilen kişi sayısını onaylamıştır. İHK'nin “00447” sayılı emrine göre, operasyonun dört ay içinde tamamlanması istenmiştir. Bunun nedeni ise dört ay sonra (12 Aralık 1937) SSCB Yüksek Sovyet seçimlerinin olmasıydı.

Tablo 1: İHK'nin 30.07.1937 tarihli 00447 sayılı emri ile Kazakistan'da baskıya maruz kalan kişi sayısı

Kazakistan SSC	Birinci Kategori (Ölüm Cezası)	İkinci Kategori (8-10 Yıl Hapis Cezası)	Toplam
Kuzey Kazakistan Bölgesi	650	300	950
Güney Kazakistan Bölgesi	350	600	950
Batı Kazakistan Bölgesi	100	200	300
Doğu Kazakistan Bölgesi	300	1050	1350
Koştanay Bölgesi	150	450	600
Aktöbe Bölgesi	350	1000	1350
Karaganda Bölgesi	400	600	1000
Alma-Ata Bölgesi	200	800	1000

Yukarıdaki tabloda bölgeler arasında farklılıkların olmasının nedeni bölge komite temsilcilerinin merkeze bildirdikleri raporlardan kaynaklanmıştır. Ayrıca genel itibariyle hapis cezasının fazla olması bölgelerde bulunan çalışma kamplarında ihtiyaç duyulan iş gücünün karşılanması anlamına geliyordu. Bununla birlikte tabloda birinci kategoride yer alanların sınırı 2.500 kişi, ikinci kategoride yer alan sınır 5.000 olarak belirlenmiştir.⁵² Ancak L. Mirzoyan sınırları artırmak için 3 Ekim, 14 Kasım, 1 ve 14 Aralık 1937 tarihlerinde talepte bulunmuştur. Mirzoyan'ın bu talepleri Politbüro tarafında kabul edilerek toplamda 7.000 kişi birinci kategori, 7.500 kişi ise ikinci kategori için belirlenmiştir.⁵³ Bu dönemin trajedi ölçeği, 6 Ocak 1937 tarihinde Kazak

50 RFDBA, F. 3, Op. 58, D. 212, L. 63; *Cherez Trupy*, C. I, 107; *Lubyanka: Stalin*, 274.

51 RFDBA, F. 3, Op. 58, D. 212, L. 66; *Cherez Trupy*, C. I, 110; *Lubyanka: Stalin*, 276.

52 Kozybayev, *Bol'shoy terror*, 127.

53 *Tragediya Sovetskoy*, C.V, 376 ,385, 386.

SSC'de yapılan nüfus sayımına göre toplam nüfus 5.120.173 iken bunların 2.862.458'i Kazak halkından oluşmaktaydı.⁵⁴ 17 Ocak 1939 tarihinde Kazak SSC'de yapılan nüfus sayımına göre toplam nüfus 6.151.102 iken bunların 2.327.625'i Kazak halkından oluşmaktaydı.⁵⁵ Toplam nüfus sayısına baktığımızda bir artış görülmektedir. Bunun sebebi ise SSCB'nin muhtelif bölgelerdeki diğer milletleri Kazak SSC'ne yerleştirmesinden kaynaklanmıştır. Yapılan nüfus sayımına göre Kazak Türk'ü sayısında bir azalma yaşanmıştır.

Yejev'un "00447" sayılı emrine göre birinci ve ikinci kategoride hüküm giyenlerin aileleri kural olarak cezaya tabi olmamışlardır. Ancak istisnai olarak sınıflandırılan kararlar alınmıştır. Bunlar;

a) Sovyet karşıtı eylemlerde bulunabilecek aile üyeleri, kamplara veya iş yerlerine yerleştirmeye tabidir.

b) Birinci kategoride cezalandırılan kişilerin aileleri sınır bölgesinde ise bunların sınır alanı dışında bölgelere yeniden iskana tabidir.⁵⁶

Birinci ve ikinci kategorilerde cezalandırılan kişilerin tüm aile bireyleri kayıt altına alınmış ve sistematik olarak takip edilmiştir. Cezalandırılan kişilerin aile üyeleri de "halk düşmanı" damgasıyla toplumda uzak durulması gereken kişiler olarak kabul görülmüştür. Sistemin işleyişine göre kadınlar da en az kocaları kadar suçlu sayılmıştır. Halk düşmanı ilan edilenlerin eşleri, ALJİR⁵⁷, KarLAG⁵⁸ gibi islah ve çalışma kamplarında çalıştırılmışlardır. 1938'de ALJİR kampında "vatana ihanet" suçlamasıyla cezalandırılan 5.000 aile üyesi bulunmaktaydı. 12 Aralık 1938'de Stalin ve V. M. Molotov⁵⁹, 3.167 kişinin öldürülmesine izin vermiştir.⁶⁰ KarLAG kampında tutuklanan kadın sayısı 1938 yılında 7.511, 1939 yılında ise 17.099 kişi olarak kayıtlara geçmiştir.⁶¹

Tutuklanan kişilerin çocukları ise İHK'nin 15 Ağustos 1937 tarihli 00486 sayılı özel emri ile ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Çocuklar hakkındaki önemli sorulardan biri de onların konaklama yeri idi. Tüm çocuklar yaş kategorilerine ayrılmıştır. 1-2 yaş arasındaki çocuklar, Birlik Cumhuriyetlerinin Halk Sağlık Komiserliği'nin yetimhane ve kreşlerine gönderilmiştir. 3 ile 15 yaş arasındaki çocuklar, devlet desteğinin verilerek ya devlet yurtlarına ya da akrabalarının yanına gönderilmiştir. 15 yaşından büyük çocuklar için bireysel olarak kararlar verilmiştir.⁶²

54 V. B. Zhiromskaya, I. N. Kiselev ve Y. A. Polyakov, *Polveka Pod Grifom "Sekretno": Vsesoyuznaya Perepis' Naseleniya 1937 g.* (Moskova: Nauka, 1996), 36, 86.

55 *Vsesoyuznaya Perepis' Naseleniya 1939 goda: Osnovnyye Itogi*, Ed. Yu. A. Polyako (Moskova: Nauka, 1992), 22, 75.

56 RFDBA, F. 3, Op. 58, D. 212, L. 67; *Cherez Trupy*, 111; *Lubyanka: Stalin*, 277.

57 Rusçası: Акмолинский Лагерь Джен Изменников Родины (Akmolinskiy Lager Jen İzmennikov Rodiny).

58 Rusçası: Карагандинский лагерь (Karagandı Lagerey), "LAG" kelimesi kamp anlamına gelen "Lager"dir.

59 1930-1941 yılları arasında SSCB Halk Komiserleri Konseyi Başkanlığı yapmıştır.

60 Anfisa Rafkatovna Kukushkina, *Akmolinskiy Lager 'zhen "İzmennikov Rodiny": İstoriya i Sud'by* (Karaganda: MGTI-Lingva, 2008), 38.

61 Hikmet Demirci, "Kazakistan GULAG Kamplarında Aile, Kadın ve Çocuk", *Türk Dünyası Araştırmalar 251* (2021), 259.

62 Kukushkina, *Akmolinskiy lager 'zhen*, 154-155.

İkinci dünya savaşı sırasında kamplarda toplam 837 çocuk bulunmaktaydı.⁶³ Böylece Sovyet hükümeti, kadın ve çocukları da sistemin içerisine almıştır.

Büyük Tasfiye döneminde SSCB’de 600’den fazla ıslah ve çalışma kampı bulunurken, Kazakistan’da ise 30’den fazla kamp ve alt bölümleri vardı. Her geçen yıl çalışma kamplarının sayısı arttırılmıştır. SSCB ıslah ve çalışma kamplarında 1 Ocak 1939’da toplam mahkûm sayısı 1.289.491 kişi iken, bunlardan 17.333’ü Kazak halkından oluşmaktaydı.⁶⁴

Büyük Tasfiye döneminde en çok etkilenen bir diğer grup ise aydınlardır. Kazak SSC’de Sovyetlerin asimile politikasına karşı gelen aydınlar, “*milli sapma*” ve “*milliyetçi*” gibi suçlamalarla cezalandırılmıştır. Bunların içinde Ahmet Baytursunulu (1872- Aralık 1937), Alihan Bökeyhanulu (1866-1937), Beyimbet Maylin (1894- 10 Kasım 1938), İlyas Cansügirulu (1894-1938), Kenjin Aspandiyar (1889- 1938), Magjan Cumabayulu (1893- 19 Mart 1938), Muhammedcan Tınışbayev (1879- 1937), Nigmet Nurmakov (1895- 25 Eylül 1937), Saken Seyfullin (1894- 25 Şubat 1938), Temirbek Jürgenov (1898- 25 Şubat 1938), Turar Rıskulov (1894- 10 Şubat 1938), Aydarhan Turlıbayulu (1877-1937) gibi önemli isimler bulunuyordu.⁶⁵

Netice itibariyle Sovyetler Birliği, kulaklar, parti üyeleri, ordu mensupları, muhalifler ve aydınları “*halk düşmanı, Komünizm aleyhtarı, Troçkist, etnik milliyetçi, ajan*” suçlamalarıyla yok etmeye yönelik sert politikalar uygulamıştır. “Büyük Tasfiye” sürecinde Sovyetler Birliği, toplumun bütün kesimlerini içine alan sosyalist düzen inşa etmeye çalışmıştır.

Sonuç

“Büyük Tasfiye”, 1937 ve 1938 yıllarında Sovyetler Birliği’nde rejim düşmanı olduğuna inanılan insanlara ve onların aile üyelerine uygulanan kitlesel baskı dönemidir. Bu dönemdeki cezai yaptırımların, sistematik bir devlet terörü olduğu genel olarak kabul edilmiştir. Stalin’in talimatıyla hazırlanan İHK’nin “00447” sayılı emri ile milyonlarca insan tutuklanmış ve ağır işkencelere maruz kalmıştır. Suçlu kabul edilen insanların çoğu ya çalışma kamplarının ağır şartlar dayanamayarak ya da kurşuna dizilerek öldürülmüştür. Cezalandırılanlar sadece devlet bürokratları değil, aynı zamanda aydınlar, parti üyeleri, ordu mensupları, öğretmenler, yazarlar, şairler, din adamları, kültür ve sanat insanları da dahil edilmiştir. Halkın manevi bilincine zarar veren bu felaket, kendilerini sosyal ve siyasi mücadeleye adayan birçok önemli insanı, milliyetçilik ve halk düşmanı ile suçlanan baskıların kurbanı olmuştur. Hayatını kaybedenlerin çoğunun ya kayıtları tutulmamış ya da çok sayıda belge yok edilmiştir. Bundan dolayı Büyük Tasfiye sürecinde Kazakistan’da kaç kişinin öldüğü veya öldürüldüğü hakkında net bilgiler mevcut değildir. Ancak nüfus sayımlarına bakılarak genel değerlendirme yapılabilir. Yukarıda

63 Kukushkina, *Akmolinskiy lager’ zhen*, 170.

64 *GULAG: Glavnoye Upravleniye Lagerey (1918-1960)*, Ed. A. N. Yakovleva (Moskova, MFD, 2000), 416-417.

65 Kazakistan’da Büyük Tasfiye’ye uğrayan aydınlar hakkında daha kapsamlı bilgi için bkz. Güljanat Ercilasun, “Stalin Döneminde Kazak Aydınların Tasfiyesi”, *Stalin ve Türk Dünyası*, Ed. Emine Gürsoy Naskali ve Liaisan Şahin (İstanbul: Kaknüs yayınları, 2007), 127-136; Kayırjan Kasenov, *Amirxan Tärexanov, Kızıl Kırğın*, Almatı 1994.

verilen nüfus sayımlarına bakıldığında 1937-1938 yılları arasında Kazakistan'da 534.833 Kazak hayatını kaybetmiştir.

Büyük Tasfiye'ye maruz kalanların aklanması 1956'da gerçekleşen SBKP'nin 20. toplantısında başlamıştır. Tutuklu olanların birçoğu aklandığına dair belgeleri, ancak 1980'li yılların ortasında alabildiler. Kazakların tamamen aklanması Kazakistan'ın kendi bağımsızlığını ilan etmesiyle gerçekleşmiştir. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, 14 Nisan 1993 tarihinde "*Kitlesel baskıya uğrayanları aklama*" hakkında kararı onaylamıştır. Aynı yıl Kazakistan'da, "*Totaliter baskı kurbanları için rehabilitasyon*" kararı onaylanmıştır. 1997 yılında "*Milli Birlik ve Siyasi Sürgün Kurbanlarını Hatırlama Yılı*" olarak ilan edilmiştir. 31 Mayıs, kurbanları anma günü olarak kabul edilmiştir. Almatı şehrindeki Janalık köyünde Büyük Tasfiye'ye uğrayan suçsuz insanlar için anıtlar dikilmiştir. Büyük Tasfiye'ye uğrayanlar için gerçekleştirilen bu faaliyetler, böyle bir insanlık suçunun unutulmamasını sağlayacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım- ; Veri Toplama- ; Veri Analizi/Yorumlama- ; Yazı Taslağı- ; İçeriğin Eleştirel İncelemesi- ; Son Onay ve Sorumluluk-

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım- N.Ç., İ.T.; Veri Toplama- N.Ç., İ.T.; Veri Analizi/Yorumlama- N.Ç., İ.T.; Yazı Taslağı- N.Ç., İ.T.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi- N.Ç., İ.T.; Son Onay ve Sorumluluk- N.Ç., İ.T.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of Study- ; Data Acquisition- ; Data Analysis/Interpretation- ; Drafting Manuscript- ; Critical Revision of Manuscript- ; Final Approval and Accountability-

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Author Contributions: Conception/Design of Study- N.Ç., İ.T.; Data Acquisition- N.Ç., İ.T.; Data Analysis/Interpretation- N.Ç., İ.T.; Drafting Manuscript- N.Ç., İ.T.; Critical Revision of Manuscript- N.Ç., İ.T.; Final Approval and Accountability- N.Ç., İ.T.

Kaynakça/References

Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Arşivi (RFDBA)

Tüm Birlik Bolşevik Komünist Partisi Merkez Komitesi Politbüro'nun "*Tutuklamalar, kovuşturma denetimi ve soruşturma hakkında*" Kararı, 17/11/1938, F. 3, Op. 58, D. 6, L. 85-87.

SSCB İçişleri Halk Komiserliği'nin 30 Temmuz 1937 tarihli 00447 sayılı "*Eski Kulakları, suçluları ve diğer Sovyet karşıtı unsurları bastırma operasyonu hakkında*" Operasyonel Emri, 30/07/1937, F. 3, Op. 58, D. 212, L. 59-78.

Tüm Birlik Bolşevik Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin "*Yoldaşımız Kirov'un alçakça öldürülmesiyle bağlantılı olaylardan alınacak dersler hakkında*" Kapalı Mektubu, 18/01/1935, F. 30, Op. 24, D. 202, L. 4-6.

Rusya Devlet Sosyo-Politik Tarih Arşivi (RDSPTA)

"*Rusya halklarının hakları bildirgesi*", 02/11/1917, F. 2, Op. 1, D. 24219, L. 1-2.

Kazak SSC Komünist Parti Sekreteri S. N. Nurpeysov'un SSCB İçişleri Halk Komiserliği Başkanı N. Yejev'a gönderdiği "*1168/ş kodlu*" Telgrafı, 09/07/1937, F. 17, Op. 166, D. 575, L. 95.

Tüm Birlik Bolşevik Komünist Partisi Merkez Komitesi'nden "*Troçkist-Zinovyevist karşı-devrimci bloğun*

terörist faaliyetleri hakkında” Kapalı Mektubu, 29/07/1936, F. 17, Op. 171, D. 230, L. 72-7806.

Belge Derlemeleri, Araştırma ve İnceleme Eserler

- CAMERON, Sarah, *The Hungry Steppe: Famine, Violence, and the Making of Soviet Kazakhstan*. Londra: Cornell University Press, 2018.
- Cherez Trupy Vraga Na Blago Naroda: Kulatskaya Operatsiya v Ukrainskoy SSR 1937-1941 gg.*, Cilt I, Editörler M. Yunge, S. A. Kokin, R. Binner, O. A. Dovbnya, B. Bonvech, I. Ye. Smirnova, G. A. Bordyugov. Moskova: ROSSPEN, 2010.
- ÇETİN, Nursulu, “1917-1945 Yıllarında Sovyet Kazakistan’da Yapılan Siyasi ve Ekonomik Reformlar ve Kazak Halkına Etkileri”, *20. Yüzyıl Başlarından Günümüze Türk Dünyası’ndaki Siyasi, İktisadi ve Kültürel Gelişmeler Uluslararası Sempozyumu, 24-27 Nisan 2018*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2019.
- DEMİRCİ, Hikmet, “Kazakistan GULAG Kamplarında Aile, Kadın ve Çocuk”, *Türk Dünyası Araştırmaları* 251 (2021): 241- 268.
- DİLEK, İbrahim, “Türk Dünyası Edebiyatında Reprssiya”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 48 (2019): 27- 82.
- Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*. Çeviren Abdülvahap Kara. İstanbul: Selenge Yayınları, 2013.
- FEL’ŞTİNSKİY Yuriy Georgiyevich, *VCHK/GPU: Dokumenty i Materialy*. Moskova: Zdatel’sstvo Gumanitarnoy Literatury, 1995.
- Genrikh Yagoda: Narkom Vnutrennikh Del SSSR General’nyy Komissar Gosudarstvennoy Bezopasnosti Sbornik Dokumentov*. Editör A. L. Litvin. Kazan, 1997.
- GULAG: Glavnoye Upravleniye Lagerey (1918-1960)*, Editör A. N. Yakovleva. Moskova: MFD, 2000.
- ERCİLASUN, Güljanat, “Stalin Döneminde Kazak Aydınların Tasfiyesi”. *Stalin ve Türk Dünyası*, Editörler Emine Gürsoy Naskali ve Liaisan Şahin içinde 127-136. İstanbul: Kaknüs yayınları, 2007. 127-136.
- HEKİMOĞLU, Vecihi Sefa Fuat, *18. ve 19. Yüzyıllarda Kazak Türkleri Rus İşgali ve Ulusal Bağımsızlık Mücadelesi*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2018.
- _____, “20. Yüzyılın İlk Yarısında Kazakistan’da Yaşanan Açlık Felaketleri”, *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15 (2018): 209-227.
- Iz Istorii Vserossiyskoy Chrezvychaynoy Komissii (1917-1921 gg.)*, Editörler Goncharov A.K., Doroshenko I. A., Kozichev M. A., Pavlovich N. N. Moskova: Gospolitizdat, 1958.
- İBRAHİM, Damira ve Vahit TÜRK, *Kazakistan’da Kızıl Kıtık (1929-1933)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2016.
- JANSEN, Marc ve Nikita Petrov, *Stalin’in Baş Celladı Halk Komiseri Nikolay Yezhov*. Çeviren Önder Seçkin. İstanbul: Kalkedon yayınları, 2014.
- KASENOV, Kayırjan, *Ämirxan Tärexanov, Kızıl Kırğın*. Almatı 1994.
- KHAİRMUKHANMEDOV, Nurbek, “Stalin Dönemindeki Siyasi Muhalifleri Tasfiye Uygulamaları ve Çalıştırma Kamplar”, *bilig* 41 (2007): 155-174.
- KOZİNA V. V., *Demograficheskaya İstoriya Kazakhstana: (Konets XIX – Nach. XXI vv.)*. Karaganda: Izd-vo KarGU, 2007.
- KOZYBAYEV, I. M., *Bol’shoy terror v Kazakhstane*. Almaty: Raritet, 2019.
- KRUŞÇEV, N.S., *XX. Kongre Gizli Raporu Kişi Kültüne Karşı*. Çeviren Ahmet Fethi. İstanbul: Pencere yayınları, 1991.
- KUKUSHKİNA, Anfisa Rafkatovna, *Akmolinskiy Lager’ zhen “İzmennikov Rodiny”*: *İstoriya i Sud’by*.

Karaganda: MGTI-Lingva, 2008.

“Lenin”, *Bol'shaya Sovetskaya Entsiklopediya*. Cilt 24, Editör B. A. Vvedensky. Moskova: Gosudarstvennoye Nauchnoye Izdatel'stvo, 1953: 439-512

Levon Mirzoyan v Kazakhstane. Sbornik Dokumentov i Materialov (1933-1938 gg.). Editör L. D. Degitayeva. Almaty: Arkhiv Prezidenta Respubliki Kazakhstan, 2001.

Lubyanka: Stalin i Glavnoye Upravleniye Gosbezopasnosti NKVD (1937-1938). Editör A.N. Yakovleva. Moskova: Mezhdunarodnyy fond Demokratiya, 2004.

OLCOTT, Martha Brill, *The Kazakhs*. Stanford: Hoover Institution Press, 1995.

PETROV, N. V. ve K. V. SKORKİN, *Kto Rukovodil NKVD 1934-1941: Spravochnik*. Moskova: Zven'ya, 1999.

SARABEYEV, Vitaliy. *Trotskiy, Stalin, Kommunizm*. Sankt-Petersburg: Piter, 2021.

Sbornik Zakonodatel'nykh i Normativnykh Aktov o Repressiyakh i Reabilitatsii Zhertv Politicheskikh Repressiy. Editör Ye. A. Zaytsev. Moskova: Respublika; Verkhovnyy Sovet Ros. Federatsii, 1993.

Sergey Mironovich Kirov 1886-1934: Kratkiy Biograficheskoy Ocherk. Moskova: Politizdat, 1941.

“Stalin”, *Bol'shaya Sovetskaya Entsiklopediya*. Cilt 40. Editör B. A. Vvedensky. Moskova: Gosudarstvennoye Nauchnoye Izdatel'stvo, 1957: 419-424.

Tragediya Sovetskoy Derevni. Kollektivizatsiya i Raskulachivaniye Dokumenty i Materialy (1929-1930). Cilt II. Editörler V. Danilov, R. Manning. Moskova: ROSSPEN, 2000.

Tragediya Sovetskoy Derevni. Kollektivizatsiya i Raskulachivaniye Dokumenty i Materialy (1937-1939), Cilt V. Editörler V. Danilov, R. Manning. Moskova: ROSSPEN, 2004.

Vsesoyuznaya Perepis' Naseleniya 1939 goda: Osnovnyye Itogi. Editör YU. A. Polyako. Moskova: Nauka, 1992.

Vtoroy Vserossiyskiy S'yezd Sovetov. Editör K. G. Kotel'nikov. Moskova: Gos. İzd-vo, 1928.

YELEUOV, T., *Ustanovleniye i Uprocheniye Sovetskoy Vlasti v Kazakhstane (Mart 1917 – İyun' 1918 g.)*. Alma-Ata: Izdaniye Akademii Nauk Kazakhskoy SSR, 1957.

YILDIRIM, Seyfi ve Mirzahan EGAMBERDİYEYEV, “Taşnakçı Ermeni Levon İ. Mirzoyan'ın Kazakistan'daki Faaliyetleri (1933-1938)”, *Bilgi*101 (2022): 31-56.

ZHİROMSKAYA V.B., I. N. Kiselev ve Y. A. Polyakov, *Polveka Pod Grifom “Sekretno”*: *Vsesoyuznaya Perepis' Naseleniya 1937 goda*. Moskova: Nauka, 1996.

Elektronik Kaynak

SSCB Anayasası (1924), <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/cnst1924.htm>, Erişim tarihi: 15/07/2022.

Türkiye’de Sivil Havacılık ve Lufthansa Şirketi’nin Faaliyetleri (1928-1933)

Civil Aviation in Türkiye and the Activities of the Lufthansa Company (1928-1933)

Ö. Kürşad Karacagil¹ , Sezer Çıtır²

¹Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ö. Kürşad Karacagil (Doç. Dr.),
İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap
Tarihi Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
E-mail: o.karacagil@istanbul.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6543-7786

²Sezer Çıtır (Doktora Öğrencisi),

İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap
Tarihi Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
E-mail: sezer_citir@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-9682-1393

Başvuru/Submitted: 07.02.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested:

09.03.2023

Son Revizyon/Last Revision Received:

20.03.2023

Kabul/Accepted: 24.03.2023

Atıf/Citation: Karacagil, Ö. Kürşad, Çıtır, Sezer.
Türkiye’de Sivil Havacılık ve Lufthansa Şirketi’nin
Faaliyetleri (1928-1933). *Avrasya İncelemeleri*
Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries 12, 1 (2023):
19-49.
<https://doi.org/10.26650/jes.2023.002>

öz

Uçaklar başlangıçta askerî amaçlar için kullanılmaya başlasa da kısa zaman içerisinde hızlı ve engel tanımaz özelliklerinden dolayı posta ve yolcu taşımacılığında ön plana çıkmıştır. Dünya’daki ilk sivil havacılık denemelerine paralel olarak Osmanlı Devleti’nde de gelişmeler yaşanmıştır. 9 Şubat 1914’de Osmaneli’nden Bilecik’e Osmanlı sınırları içerisinde ilk posta nakliyatı başarılı bir şekilde yapılmıştır. Osmanlı sınırları içerisinde Avrupa ve Balkan devletlerine ilk posta servisi ise Mondros Mütarekesi imzalandıktan kısa bir süre sonra başlamıştır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile sivil havacılıkta da önemli adımlar atılmıştır. Bu alanda uzun süren savaşlar sebebiyle tecrübe sağlayamadığı için yabancı şirketlerle anlaşmalar imzalayarak yeni hava hatları oluşturulmuştur. Bizde çalışmamızda Türkiye’de ilk olmasa da bu alanda önemli bir yer tutan Lufthansa Şirketi’nin Türkiye’deki faaliyetlerini arşiv belgelerinden, araştırma eserlerden, süreli yayınlardan ve şirketin bizimle paylaştığı kaynaklardan yararlanarak ele almış bulunmaktayız.

Anahtar kelimeler: Lufthansa, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti, Hariciye Vekâleti, Nafia Vekâleti, Almanya Ankara Büyükelçiliği

ABSTRACT

Although airplanes were initially used for military purposes, they soon came to the fore in mail and passenger transportation due to their fast and unobstructed features. Some attempts had also been made in the Ottoman Empire in parallel with the world’s first civil aviation trials. On February 9, 1914, the first postal shipment within Ottoman borders was made successfully from Osmaneli to Bilecik. The first postal service to European and Balkan states from within Ottoman borders started shortly after the signing of the Armistice of Mudros in 1918. The newly established Republic of Türkiye also took important steps in civil aviation. New air lines were created by signing agreements with foreign companies, as experience could not be gained in this area due to long-lasting wars. This study discusses the activities of Lufthansa Company in Türkiye, which has an important place in this field despite not being the first, by making use of archival documents, research works, periodicals, and resources shared by the company.

Keywords: Lufthansa, general staff, Ministry of Foreign Affairs, Ministry of Public Works, German Embassy in Ankara

EXTENDED ABSTRACT

With the discovery of the airplane in the 20th century, a new era was opened in the field of aviation. Contrary to popular belief, airplanes have been used simultaneously for both civilian and military purposes. The first postal flight service in the world occurred on February 18, 1911 to the city of Naini, 10 kilometers from the city of Allahabad in India. In addition, the first airmail service in Europe was made between Windsor and Hendon in England on September 9. The first scheduled flight occurred on January 1, 1914 from Petersburg to Tampa Bay in Florida, USA. While passenger transportation had started at this time in the USA, scheduled passenger and civil mail air transportation activities did not take place in Europe due to World War I.

In parallel with all these, Ottoman Air Force pilots Nuri Bey and Hakkı Bey transferred the first airmail letters written by the Lefke Post and Telegraph Manager to the Bilecik and Eskişehir post offices in the Ottoman Empire on February 9, 1914. As with the rest of the affected world, the Ottoman government was unable to invest in the civil aviation sector once World War I started. After the Armistice of Mudros in October 1918, many efforts were made by the Allies to establish airmail lines with Istanbul and other big cities of Europe, with the French starting military airmail transportation between Istanbul and Bucharest on July 8, 1919 under the Eastern Allied Arms Command.

In addition to the activities of the Allies, the Ottoman government also prepared some initiatives regarding civil air transportation in this period. In this context, the archive documents show that the Post, Telegraph, and Telephone Directorate had the Ministry of Internal Affairs make some investigations and requested permission to establish an airmail route between Trabzon and Istanbul via seaplanes on August 24. This study also discusses all similar initiatives in detail.

All agreements signed by the Ottoman Grand Viziership in Istanbul during the National Struggle were suspended by the Grand National Assembly of Türkiye (TBMM) in Ankara. For this reason, until the Lausanne Peace Treaty, no civil initiatives occurred within Türkiye. After the proclamation of the Republic, the first agreement was signed with the Aero Espresso Italiana Company on September 18, 1924 for flights between Brindisi and Istanbul. The period that followed saw an agreement made with the Franco-Roumanie Company on August 17, 1925 for the Istanbul-Bucharest airline. On October 21 of the same year, Junkers Company submitted a proposal text to the Ministry of Public Works for air shipments within and beyond Türkiye. Despite the constant revisions to many of its proposals, the company could not bring the Turkish government to the signing stage. In addition to companies, many domestic and foreign personal initiatives contacted the government about engaging in civil aviation activities in Türkiye. However, the government noteworthy did not take kindly to these proposals.

This study aims to discuss in detail the activities of the Deutsche Lufthansa Company in the field of civil aviation in Türkiye between 1928-1933 and to convey in detail the proposal the

company submitted to the Turkish government, the correspondence, the text of the agreement, how active the two countries' embassies were in this process, and flight charts.

The study addresses this subject by mainly making use of the Ottoman, Republican, and Turkish Diplomatic Archives of the Presidency of the Republic of Türkiye State Archives. In particular, the study is the first to use documents related to this subject in the Turkish Diplomatic Archive. To point these out, the study obtained documents, photographs, and flight charts by contacting current officials of the Lufthansa Company. The study additionally used local and foreign periodicals as well as research works and articles.

In this period when Türkiye was working to establish a domestic airline administration, the attempt to transfer all kinds of technology and experience from Lufthansa were seen to be significantly inferred. In addition, Türkiye was trying to integrate the newly established state to the whole world in the international arena by organizing flights from Istanbul to Berlin, one of the most important capitals of Europe. The fact that a large part of the personnel to be employed in the facilities being established were Turkish stands out as a serious gain for the creation of technical personnel in the field of employment and aviation in Türkiye.

During and after negotiations, the Turkish authorities communicated with foreign investors from a distance in a controlled manner due to the capitulations in effect in the past. Soldiers approached companies more distantly than civilian bureaucrats. As a matter of fact, they demanded that they be informed down to the smallest details during the negotiation and the active period. Once the government believed the time had come to establish a local administration after gaining sufficient experience, the company ended its activities by exercising its legal rights.

Giriş

İnsanoğlunun uçma arzusu uzun bir geçmişe sahiptir. 15. yüzyılda İtalyan sanatçı ve bilim insanı Leonardo da Vinci, kaleme aldığı çizimlerinde temel fizik kuralları ve bu kurallara dayalı ilk uçan makineyi gerçekçi bir biçimde ortaya koymuştur.¹ 17. yüzyılda Hezârfen Ahmed Çelebi, kendi yaptığı kanatlarla Galata Kulesi’nden atlanmış ve Lodos yardımıyla yaklaşık 3.200 metre kat ederek Üsküdar-Doğancılar Meydanı’na inmiştir.² Aynı yüzyılın ortasında gerçekleşen bir girişim de ise Lagâri Hasan Çelebi barutun itme gücüyle desteklenen kendi imalatı roket-fişegini ateşleyerek Sarayburnu’ndan havalanarak Sinan Paşa Kasrı önlerine inmeyi başarmıştır.³

18. yüzyıla gelindiğinde Avrupa’da havacılık alanında önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Nitekim balonculukta Avrupa Devletleri bir yarış içerisine girmişti. 26 Ağustos 1783 tarihinde Jacques Charles ve Robert kardeşler tarafından inşa edilen ilk insansız hidrojen balonu *Le Globe* Paris’te başarıyla havalanmıştır.⁴ Akabinde balonla ilk serbest hava seyahati ise 21 Kasım 1783 tarihinde Fransa’da Jean-François Pilatre de Rozier ve Marquis D’arlandes tarafından Montgolfier sıcak hava balonuyla gerçekleştirilmiştir.⁵ Bu yüzyılın sonlarına doğru Avrupa’nın tamamında balon uçuşları giderek artmıştır. Avrupa devletlerinde yaşanan bu gelişmeler Osmanlı Devleti tarafından da ilgiyle karşılanmıştır. 1785 yılında Sultan I. Abdülhamid’in de katılımıyla İstanbul’da ilk defa bir balon uçuşu gerçekleştirilmiştir.⁶

19. yüzyılın başlarında birçok Avrupa devleti balonculuk konusunda ciddi ilerlemeler kaydetmiştir. Balonlar günlerce havada kalıp, ciddi hızlara ulaşabiliyordu. Ancak balon uçuşlarının zahmetli ve masraflı olması insanoğlunu daha pratik bir aracın keşfine itmiştir. Nitekim ABD’li Wright kardeşler 17 Aralık 1903 tarihinde motorlu bir uçağı ilk kez başarılı bir şekilde uçurmuştur.⁷ Bu uçuşlar havacılık tarihinde milat kabul edilir.

Kısa bir süre içerisinde bu hava aracı Avrupa’da başta Fransa olmak üzere yaygınlaşmıştır. Öncelikle askerî alanda kullanılmaya başlasa da uçakların, zamandan tasarruf etmesi, kara üzerindeki doğal engelleri kolayca aşması ve deniz aşırı mesafeleri güvenli bir şekilde kat etmesi havacılığın taşımacılıkta çok büyük avantajlar sağlayacağını da ortaya koymuştur. Ancak sivil havacılığın yaygınlaşması Dünya Savaşı’nın patlak vermesi sebebiyle bir süre gecikmiştir.

Osmanlı Devleti, Avrupa’da havacılık alanında yaşanan gelişmeleri Mahmud Şevket

1 Tom D. Crouch, *Wings: A History of Aviation from Kites to the Space Age*, W. W. Norton & Company, New York, 2003, s. 27.

2 Stuart Kline, *Türk Havacılık Kronolojisi*, Havaş Yayınları, İstanbul, 2002, s. 44.

3 Osman Yalçın, *Türk Hava Gücü (1911-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 11.

4 Florian Ion Petrescu-Relly Victoria Petrescu, *The Aviation History*, Books on Demand GmbH, Norderstedt, 2012, s. 7.

5 Tim Brady, *The American Aviation Experience: A History*, Southern Illinois University Press, Carbondale, 2000, s. 310.; Charles Coulston Gillispie, *The Montgolfier Brothers and the Invention of Aviation 1783-1784*, Princeton University Press, New Jersey, 1983, s. 56.

6 Ekmeleddin İhsanoğlu, “Osmanlı Havacılığına Genel Bir Bakış”, *İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi*, No: 6, 1995, s. 499.

7 E. Charles Vivian, *A History of Aeronautics*, W. Collins Sons & Co. Ltd., London, 1921, s. 170-171.

Paşa'nın Harbiye Nezareti'ne atanmasıyla daha yakından takip etmiştir.⁸ Paşa, ilk olarak Avrupa'da havacılık çalışmalarında öncü kabul edilen Almanya ve Fransa'daki gelişmeler hakkında bilgi almak amacıyla Paris askerî ataşesi Ali Fethi (Okyar) Bey ile Berlin askerî ataşesi Enver (Paşa) Bey'den konu hakkında bilgi talep etmiştir.⁹

Haziran 1911 tarihinde Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa balon ve tayyare satın almak, pilot yetiştirmek ve hava tesisleri inşası işleri ile uğraşmak üzere Kurmay Yarbay Süreyya (İlmen) Bey'i görevlendirmiştir. Yarbay Süreyya Bey görevi kabul etmiş ve bir süre sonra bu işlerin daha düzenli bir şekilde sürdürülebilmesi için Kıtaat-ı Fenniye ve Mevâki-i Müstahkeme Müfettişliğine bağlı olarak yapılmasını teklif etmiştir. Bu doğrultu da müfettişliğin ikinci şubesine bağlı olarak bir Tayyare Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon Türk havacılığının ilk resmi kuruluşu olarak kabul edilmiştir.¹⁰

Osmanlı Devleti'nin havacılık girişimlerine eş zamanlı olarak ilk hava posta servisi 18 Şubat 1911'de Fransız Pilot Henri Pequet tarafından Hindistan'ın Allâhâbâd kentinden yaklaşık 10 km uzaklıktaki Naini kentine gerçekleştirilmiştir.¹¹ Avrupa'da ise hava posta servisi 9 Eylül'de İngiltere'nin Windsor kenti ile Hendon kasabası arasında yapılmıştır.¹²

İlk hava nakliyat denemesinden yaklaşık üç sene sonra 1 Ocak 1914'de ABD'nin Florida eyaletinin St. Petersburg kentinden Tampa Körfezi'ne dünya tarihinde ilk tarifeli uçuş denemesi başarılı bir şekilde tamamlanmıştır. Bunu gerçekleştiren kişi ise ABD'li girişimci aynı zamanda pilot ve uçak üreticisi olan Thomas W. Benoist'dir. 5 Mayıs'a kadar uçuşlarına devam eden St. Petersburg-Tampa Deniz Uçağı Hattı Şirketi üç ayda yaklaşık 1200 yolcu taşımıştır.¹³

ABD'de yolcu taşımacılığının başladığı dönemde Avrupa'da tarifeli yolcu ya da sivil posta taşımacılığı faaliyetleri gerçekleşmemiştir. Bunun en önemli sebebi I. Dünya Savaşı'dır. Ancak bu süre zarfında bazı ülkelerde şahsi girişimler olmuşsa da savaş sebebiyle Avrupalı hükümetler tarafından desteklenmemiştir.

Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Avrupa'da sivil havacılık adına ilk adımlar atılmaya başlanmıştır. Nitekim 13 Aralık 1917'de Almanya'nın Berlin şehrinde Deutsche Luft-Reederei adında Almanya'nın ilk havayolu şirketi kurulmuştur. Alman hükümeti de şirkete 8 Ocak 1919 tarihinde sivil havacılık alanında faaliyette bulunması için izin vermiştir. Şirket kurulduktan iki gün sonra 10 Şubat'ta yurtiçi ilk uçuşunu başarıyla gerçekleştirmiştir. Faaliyette bulunduğu altı aylık süre zarfında da 1574 yolcu taşımıştır.¹⁴

8 Yavuz Kansu v.d., *Eski Çağlardan I. Dünya Savaşına Kadar Havacılık Tarihinde Türkler I*, Hava Kuvvetleri Basım ve Neşriyat Müdürlüğü, Ankara, 1971, s. 112.

9 Kurmay Binbaşı Enver Bey 26 Eylül 1909 tarihinde hazırladığı raporda balon ve balon topları hakkında önemli bilgiler vermiştir. Ö. Kürşad Karacagil, "Osmanlı Havacılık Teşkilatının Kuruluşuna Dair Nizamnameler", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, No: 27, İstanbul, 2012, s. 45.

10 Süleyman Beyoğlu, "Türk Havacılığının Doğuş Yılları", *Havacılık Tarihi Sempozyumu 13-14 Aralık 2012*, Hava Basımevi ve Neşriyat Komutanlığı, Ankara, 2015, s. 4-5.

11 Kansu, *Eski Çağlardan I. Dünya Savaşına Kadar Havacılık Tarihinde Türkler I*, s. 104.

12 "Il Trasporto Dei Giornali in Aeroplano", *Corriere Della Sera*, 9 Eylül 1911, s. 3.; Vivian, *A History of Aeronautics*, s. 231.

13 Bill Gunston, *Chronicle of Aviation*, JL International Publishing, London, 1992, s. 114.

14 R. E. G. Davies, *Lufthansa: An Airline and Its Aircraft*, Orion Books, London, 1991, s. 6.

Bu alanda bir diğer önemli gelişme de İngiltere’de yaşanmıştır. Dünya savaşının devam ettiği dönemde kurulan Air Travel and Transport (AT&T) isimli havayolu şirketi 25 Ağustos 1919 tarihinde, Londra ve Paris arasında Avrupa’nın ilk tarifeli uçuşu gerçekleştirmiştir.¹⁵ Kısa bir süre sonra başka bir İngiliz havayolu şirketi Handley-Page Transport da Londra’dan Paris ve Brüksel’e yolcu taşımacılığına başlamıştır.¹⁶ Aynı yıl İngiliz hükümeti sivil havacılık alanında önemli bir düzenlemeye giderek Sivil Havacılık Müdürlüğünü kurmuştur.¹⁷ Avrupa’nın havacılık alanında lokomotif konumunda olan Fransa’da da 1919 senesinde önemli gelişmeler yaşanmıştır.¹⁸

1. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Havacılık Alanında Türkiye’de Faaliyet Gösteren Şirketler

Türkiye Cumhuriyeti, sivil havacılık alanında önemli adımlar atmadan önce bu alan hakkında hiç tecrübesi yoktu dememiz doğru olmaz çünkü Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyet’e miras kalan bir hafıza olduğunu bilmekteyiz. I. Dünya Savaşı sonrasında hayata geçirilmeye çalışılan birçok hava hattı projesi mevcuttur. Bunların bir kısmı sivil bir kısmı da askeri amaçlı girişimler olarak ifade edilebilir.

Balkan Savaşları sonrasında yaşanan toprak kayıpları hem devlet adamlarının hem de halkın moralini bozmuştur. Hükümet içeride ve dışarıda gücünü göstermek adına İstanbul’dan Kahire’ye hava seferi düzenlemeye karar vermiştir. Bu seyahatte Anadolu’nun bazı şehirlerine uğranması uygun görülmüş ve daha sonra da Kudüs’e intikal edilmesi şeklinde bir planlama yapılmıştır.¹⁹

Uçuş için Bleriot marka *Muavenet-i Milliye* ve Deperdussin marka *Prens Celâleddin* uçakları seçilmiştir. Pilot olarak Yüzbaşı Fethi ve Yüzbaşı Nuri Beyler uygun görülmüştür. Yüzbaşı Fethi’ye yardımcı pilot olarak Yüzbaşı Sadık Bey, Yüzbaşı Nuri’ye gözlemci olarak Yüzbaşı İsmail Hakkı yoldaşlık etmiştir. 8 Şubat 1914’de yağmurlu bir havada büyük bir merasimle uçaklar Yeşilköy’den havalanmıştır.²⁰

Prens Celâleddin uçağı havalandıktan bir süre sonra Lefke’ye zorunlu iniş yapmış geceyi de burada geçirmiştir. Ertesi gün *Prens Celâleddin*’in, pilot ve rasıdı Nuri ve Hakkı Beyler

15 “The Beginnings of British Commercial Aviation”, https://www.centennialofflight.net/essay/Commercial_Aviation/britain/Tran18.htm, Erişim Tarihi: 3 Eylül 2022.

16 Londra-Paris arasında tek kişilik biletin ücreti 21 £ olarak belirlenmiştir. Norman Macmillan, *The Air-Tourist’s Guide To Europe*, Ives Washburn Publisher, New York, 1930, s. 38.

17 Norman Macmillan, *An Hour of Aviation*, J.B. Lippincott Co., Philadelphia, 1930, s. 104.

18 Sivil havayolu şirketleri ülke içerisinde toplam 382.284 km yol kat etmiş, 1.214 yolcu, 15.454 kg eşya ve 1007 kg mektup taşımıştır. 1920 yılında ise bu rakam neredeyse 6 katına çıkmış, 1.653.169 km yol, 6.811 yolcu, 151.329 kg eşya, 17.775 kg mektup nakledilmiştir. 1921-1925 yılları arasında ise bu rakam 20.288.614 kilometre yol 105.325 yolcu, 4.772.565 kilogram eşya, 1.959.801 kilogram mektup şeklinde gerçekleşmiştir. “1919-1925 Senesindeki Faaliyet”, *Türk Hava Mecmuası*, Sayı: 13, 1 Kânun-ı Evvel 1926, s. 6.

19 Önder Kocatürk, *Osmanlı Pilotlarının İstanbul-Kahire-İskenderiye Seyahati (Şubat-Mayıs 1914)*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 9-10.

20 Kansu, *Eski Çağlardan I. Dünya Savaşına Kadar Havacılık Tarihinde Türkler I*, s. 149-152.

Lefke'den ayrılmadan önce Osmanlı Devleti'nde ilk hava postasını istenilen yere ulaştırmak için iki adet mektup almışlardır. Bunlardan biri Lefke Posta ve Telgraf Müdürü tarafından *Tasvir-i Efkâr* gazetesine Bilecik vasıtasıyla gönderilen sembolik bir mektuptur. Osmanlı'nın ilk hava postası olan bu mektubun içinden çıkan yazı 16 Şubat 1914 tarihli *Tasfir-i Efkâr* gazetesinin ilk sayfasında yayınlanmıştır. Lefke Posta ve Telgraf Müdürü'nün anteti olan kâğıtta şunlar yazılmıştır: "Osmanlı tayyarelerine postanemizden Bilecik ve Eskişehir postanelerine ilk hava postası tesis olunarak posta çıkarılmıştır efendim."²¹

Yaptığımız araştırmalar da 6 Eylül 1918 tarihinde Hollanda'nın Rotterdam şehrinde günlük olarak çıkan *Nieuwe Rotterdamsche Courant* adlı gazetede, İtilaf Devletlerinin işgali altında bulunan Filistin ile Paris arasında hava posta servisi kurmak üzere birtakım planların olduğuna dair bir habere rastlanmıştır.²² Ancak bu tür haberlere karşın Osmanlı sınırları içerisinde Fransızlar tarafından ilk olarak Paris-Sofya-İstanbul arasında bir hattın çalışması planlanmış, daha sonra bu hatta Selanik ve Bükreş'inde eklenmesi öngörülmüştür. Nitekim bu konuda Edine Valiliği, Dahiliye Nezareti'ne Kırklareli'nin Babaeski ilçesine bağlı Karabayır köyüne gelen Fransız heyetinin bölgede bir hava istasyonu ve hangarı inşa etmek için incelemeler yaptığını aktarmıştır.²³

Mondros Mütarekesi sonrasında Avrupa'nın önemli şehirleriyle İstanbul arasında hava postası hattının kurulması için birtakım çalışmalar gündeme gelmiştir. İstanbul'a gelen Fransız General Franchet d'Esperey'nin talimatlarıyla bir hava servisi oluşturmak adına düzenleme yapılmıştır. Bu doğrultuda 8 Temmuz 1919 tarihinde Doğu Müttefik Orduları Komutanlığı bünyesinde Fransızlar tarafından İstanbul ile Bükreş arasında askeri hava postası taşımacılığı başlamıştır.²⁴ Konuyla alakalı bilgiler Osmanlı arşiv belgelerine de yansımıştır. Bu cümleden olarak 28 Eylül'de hava postası vazifesi ifa eden Fransız uçağı, İstanbul-Selanik arasında giderken arızalanarak düştüğü, yaralanan iki pilotun tedavi edilmek üzere İstanbul'a sevk edildiği bilgisi dikkat çekicidir.²⁵

İtilaf güçlerinin bu faaliyetlerine karşın, bu dönemde Osmanlı hükümeti de sivil hava taşımacılığıyla ilgili bazı girişimlerde bulunmuştur. Bu bağlamda 24 Ağustos tarihinde Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti, Dahiliye Nezareti'ne Trabzon-İstanbul arasında deniz uçakları vasıtasıyla hava posta hattı oluşturulması için birtakım tahkikatlar yaptırıldığı ve izin

21 Kocatürk, *Osmanlı Pilotlarının İstanbul-Kahire-İskenderiye Seyahati (Şubat-Mayıs 1914)*, s. 29-30.

22 BOA, *Harcıye Nezareti Şıyasi*, (HR.SYS.), 2457/87, lef. 1, (Lahey Sefareti'nden Harcıye Nezareti'ne gönderilen 7 Eylül 1918 tarihli tahrirat).

23 Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Seyrüsefer Kalemi (DH.EUM.SSM)*, 46/17, lef. 3, (Edirne Valiliğinden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 10 Mayıs 1335 [10 Mayıs 1919] tarihli tezkere).

24 Mieczyslaw Budek, "Turkish Commercial Aviation", *The Journal of Air Law and Commerce*, C. XXIII, No: 4, Autumn 1956, s. 386.

25 BOA, *Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalemi (DH.EUM.AYŞ)*, 23/20, lef. 1, (Çatalca Mutasarrıflığından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 28 Eylül 1919 tarihli tezkere).

talebinde bulunduğu görülmüştür.²⁶ Dahiliye Nezâreti bu yazıya olumlu yaklaşmış ancak Bahriye Nezareti’nin iyi bir planlama yapması gerektiğini belirtmiş ayrıca İstanbul’u işgal eden İtilaf güçlerinden izin alınması gerektiğinin de altını çizmiştir.²⁷

10 Ekim’de Sadaret, Dahiliye Nezareti’ne İstanbul ile Bükreş arasında haftada 2 defa olmak üzere Fransız askerî hava posta taşımacılığı yapılacağını ve bu uçuşların Meclis-i Vükela tarafından uygun bulunduğunu belirtmiştir.²⁸

Yine başka bir İtilaf devleti olan İtalya tarafından Osmanlı sınırları içerisinde sivil posta taşımacılığı için girişimde bulunduğunu Edirne Valisi’nin Dahiliye Nezâreti’ne yazdığı tezkerede görmekteyiz. Buna göre şubat ayının son haftasında İstanbul’dan posta treniyle Çorlu ve Uzunköprü’ye iki İtalyan subayının geldiği ve incelemeler yaptığı bilgisine yer verilmiştir. Bu kişilerin Osmanlı hükümetinden beş seneliğine hava posta ve yolcu nakliyatı için Yedikule, Çorlu, Uzunköprü ve Edirne hattı üzerinde imtiyaz talep ettiği, sözleşmenin sonunda ise tüm şirket haklarını Osmanlı hükümetine devretmek istedikleri bilgisi dikkat çekicidir.²⁹

Türkiye’de faaliyet gösteren yabancı şirketlere geçmeden önce şahsi girişimlere de değinmeyi doğru bulmaktayız. Öncelikle Alfred Alberti isminde İtalyan iş adamı 27 Kasım 1922’de hiçbir vekâletle temasa geçmeden İstanbul Valisi Refet Paşa’ya Odessa’dan başlayarak Varna-İstanbul-Ankara ve Akdeniz’e kıyısı olan bazı şehirlere uğrayan bir hava hattı oluşturmak için Refet Paşa’dan deneme uçuşları için 3 aylık izin talep etmiştir.³⁰

Alberti’nin projesini ayrıntılı bir şekilde incelediğimiz de Odessa-Varna hattının deniz uçakları tarafından Varna-İstanbul-Ankara hatlarının ise kara uçakları tarafından işletileceğini görmekteyiz. Dahası kurulacak havayolu şirketinin sermayesine iki tarafta eşit miktarda nakit ayırması, Türk tarafının Odessa-Varna hattındaki pilotların Bulgar olmasına itiraz edilmemesi, Türk hükümetinin 3 aylık deneme uçuşları sonrası Rusya-Türkiye-Mısır hattının kurulması imtiyazını garanti etmesi açıkça talep edilmiştir. Bunlara ek olarak Türk hükümetinin yakıt ithalatında gümrük vergisi almaması, kurulacak havaalanları, hangarlar ve gerekli arazilerin tüm masraflarının hükümet tarafından karşılanması, hatlarda kullanılacak uçakların ağırlıklı olarak İtalyan marka olması açıkça istenmiştir. Türk hükümetine 20 yıl sonra arzu ederse şirketteki payını satma hakkı tanıdığı ifade edilmiştir.³¹

26 BOA, *Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiyye (DH.İ.UM)*, 16/1, lef. 2, (Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti Umumiyesi tarafından Dahiliye Nezareti’ne gönderilen 24 Ağustos 1919 tarihli tezkere).

27 BOA, *Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiyye (DH.İ.UM)*, 16/1, lef. 4, (Bahriye Nezareti tarafından Dahiliye Nezareti’ne gönderilen 11 Eylül 1919 tarihli tahrirat).

28 BOA, *Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus, (DH.KMS.)*, 55/27, lef. 3, (Sadaret’ten Dahiliye Nezareti’ne gönderilen 15 Muharrem 1338 [10 Ekim 1919] tarihli tezkere).

29 BOA, *Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiyye (DH.İ.UM)*, 20/14, lef. 2, (Edirne Valiliğinden Dahiliye Nezâreti’ne gönderilen 11 Mart 1336 [11 Mart 1920] tarihli tezkere).

30 *Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, *Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü*, 60/403/1, lef. 8. (İtalyan İş adamı Alferd Alberti’den İstanbul Valisi Refet Paşa’ya gönderilen 27 Teşrin-i Sâni 1338 [27 Kasım 1922] tarihli tezkere).

31 *BCA*, *Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü*, 60/403/1, lef. 9. (Alfred Alberti’nin Refet Paşa’ya sunmuş olduğu havayolu şirketi ve hattı oluşturma metni).

Sunulan teklif üzerine Refet Paşa durumu derhal İcra Vekilleri Heyeti'nde gündeme aldırılmıştır. Bunun üzerine heyet, teklifi 25 Aralık günü Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti'ne bildirmiştir. 31 Aralık'ta Erkân-ı Harbiye, yapılan teklifin ayrıntılı bir şekilde tetkik edilmesini ve dikkatli bir karar verilmesini telkin eden bir yanıt vermiştir.³² Bu tarihten sonra sürecin nasıl devam ettirildiğine dair bir kayıta rastlanmamıştır. Muhtemeldir ki teklif reddedilmiştir.

11 Nisan 1923'de Syndacato Italiano Delle Coopêrative adındaki İtalyan şirket, Bayındırlık Vekâleti'ne Türkiye dahilinde deniz ve kara uçaklarıyla yolcu, posta ve eşya taşıma teklifi yapmıştır. Teklifi ele aldığımızda hattın şöyle olacağı görülmektedir: Marmara Denizi dahilinde kurulacak ağ Tarabya-Üsküdar-Büyükada-Mudanya olarak Balıkesir-İstanbul arası ise ayrı olarak belirlenmiştir. Kurulacak oluşumun "Türk Limited Şirketi" ve personelinin üçte biri İtalyan üçte ikisinin Türk olması kararlaştırılmıştır. Taşımacılık konusunda koşullar ise belirlenen sınır aşılması halinde kilo başına 15 kuruş ek ücret alınması, Yolcu taşımacılığında hükümete %5 pay verilmesi, yıllık toplamda mektup sayısının 500 bini aşması durumunda ise hükümete ayrıca bir ödeme yapılması taahhüt edilmiştir. Metinde Türk hükümetini memnun edecek maddeler de vardır.³³ Bunlar; TBMM vekilleri ve çalışanlarından, TSK mensuplarından bilet ücretlerinde %59 indirim yapmayı kabul etmiştir. Buna ek olarak bakanları da ücretsiz taşımayı önermiştir. Hükümet ne zaman isterse şirketin tüm depolarını, hangarlarını, yazışmalarını, mali defterlerini kontrol etme yetkisine sahip olacaktır.³⁴ Yapılan teklife olumlu bir yanıt verildiğine dair bir kaynağa rastlanmamıştır. Muhtemelen diğer şahsi girişim gibi mensubu olduğu devletin ekonomik ve siyasi desteğini alamayış oluşu Türk hükümetinin bu gibi teklifleri reddetmesine yol açmıştır.

1930 senesinde Türkiye'nin Madrid Elçiliğine bir yazı kaleme alan Luis Deveze adındaki İspanyol iş adamı Türkiye ile İspanya arasında hava hattı tesis etmek istediğini iletmıştır. Bu teklif üzerine durumu öğrenen Nafia Vekâleti de elçilikten bu konu hakkında bir rapor hazırlamasını talep etmiştir. Bu rapor doğrultusunda Nafia Vekâleti elde ettiği bilgileri 15 Haziran'da Dahiliye Vekâleti'ne aktarmıştır. Yazıyı incelediğimiz de İspanya'dan hareket edecek uçağın Afrika-Suriye üzerinden önce İzmir'e oradan da Ankara'ya varacağı Ankara'dan hareket edecek uçağın ise İstanbul-Balkanlar ve Akdeniz sahilleri üzerinden İspanya'ya intikal edeceği ifade edilmiştir. İstanbul dışında herhangi bir şehirde havaalanı inşa etmek ve ülke dahilinde hava hattı oluşturmak için Erkân-ı Harbiye tarafından onay alınmadığı sürece imkânsız olduğu bilinmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Tüm bunlara karşın İstanbul merkezli ve Trakya'da duraksamadan gidilecek bir hava hattı teklifi gelmesi halinde dikkate alınacağı açıkça ifade edilmiştir.³⁵

32 *BCA, Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü, 60/403/1, lef. 4.* (İcra Vekilleri Heyeti'nden Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti'ne gönderilen 25 Kânun-ı Evvel 1338 [25 Aralık 1922] tarihli tezkere).

33 *BCA, Nafia Vekâleti, 56/1/2, lef. 38.* (Syndacato Italiano Delle Coopêrative Genel Merkezi'nden Nafia Vekâleti'ne 11 Nisan 1923 tarihli tezkere).

34 *BCA, Nafia Vekâleti, 56/1/2, lef. 39.* (Syndacato Italiano Delle Coopêrative Genel Merkezi'nden Nafia Vekâleti'ne 11 Nisan 1923 tarihli tezkere).

35 *BCA, Nafia Vekâleti, 61/25/2, lef. 11.* (Nafia Vekâleti'nden Dahiliye Vekâleti'ne gönderilen 15 Haziran 1930 tarihli tezkere).

Tüm bu yabancı girişimlerin yanında Türk iş adamları da hükümete bazı tekliflerde bulunmuştur. Bu cümleden olarak 12 Ekim 1924 tarihinde Türk Seyrû Havai Nakliyat Şirketi adına Tayyareci Şakir Hazım Bey, Nafia Vekili Süleyman Sırrı Bey’e İzmir-İstanbul arasında hava nakliyatı yapmak maksadıyla bir teklif sunmuştur. Buna göre kurulacak şirketin tamamen yerli ve milli olacağı, sermayesinde yabancı şirketin ya da şahsın parasının bulunmamasına dikkat edileceği teminatı verilmiştir. Hükümetten alınan imtiyazın 20 sene geçerli ve pilotlar dışında şirkette çalışan her personelin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olması taahhüt edilmiştir. Buna karşın gerekli görülmesi halinde sınırlı sayıda yabancı pilotun istihdam edilmesi maddeye eklenmiştir. Seferlerin ihtiyaca bağlı olmakla birlikte haftada en az 1 kere yapılması sağlanacağı teminatı verilmiştir. Yurtdışından getirilmesi öngörülen benzin ve motor yağının ithalatında gümrük vergisinin kaldırılması da talep edilmiştir.³⁶ Tayyareci Şakir Bey’in bu teklifine olumlu bir yanıt verildiğine dair bir kaynağa rastlanmamıştır.

Türk havacılığının önemli isimlerinden olan Vecihi Bey’de İstanbul-Ankara ve Ankara ile doğu şehirlerine hava postaları taşımak amacıyla Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti Umumiyesi’ne bir müracaatta bulunmuştur. Müdüriyet de Vecihi Bey’den bir proje talep etmiştir.³⁷ Projenin içeriğine ve nasıl bir yanıt aldığına dair bir cevaba ulaşılamamıştır.

Türk hükümeti şahsi girişimlere pek olumlu bakmamıştır. Hükümet, değerlendirmeye uygun gördüğü tekliflerde öncelikle hava hattının nereden geçtiğine çok önem vermiştir. Daha sonra teklifi yapan şahıs şirketinin sermayesine ve kendi hükümetinden ne kadar destek gördüğüne dikkat etmiştir. Bir diğer önemli koşul ise şirketlerin geçmiş deneyimleridir. Kendisine tecrübe ve teknoloji aktarmayı hedefleyen genç Türkiye, tüm bu koşulların sağlanması halinde teklifleri ciddiye almış ve değerlendirilmek üzere heyetler oluşturmuştur.

Ağustos 1920’de Franco-Roumanie Şirketi, Paris’ten İstanbul’a hava hattı için Dahiliye Nezaretine başvurmuştur. Bu doğrultuda 26 Ağustos günü şirket ile 10 maddelik bir mukavele imzalanmıştır. Mukavelenamenin tam olarak geçerli olması için 9 Eylül’de Meclis-i Vükela şirkete uçuş ruhsatı vermiştir.³⁸ 10 Ağustos’ta Sevr Antlaşması’nın imzalanması ve oluşturduğu siyasi kargaşa sebebiyle seferler başlayamamıştır. Sakarya Meydan Muharebesi’nden sonra 20 Ekim 1921’de TBMM ile Fransa hükümeti arasında Ankara Antlaşması imzalanmıştır.³⁹ Nitekim şirket, 27 Ocak 1922’de, Türkiye temsilcisi aracılığıyla bir teklifte bulunmuştur.⁴⁰

Savaş sürecini tamamlayıp diploması dönemine geçen Ankara hükümeti uluslararası şirketlerle şu süreçte anlaşma yapılmasını erken bulduğu için buna olumlu bakmamıştır. 1924 senesinde şirket tekrar Nafia Vekâleti’ne hava hattı kurmak için başvuruda bulunmuş ve 17

36 *BCA, Nafia Vekâleti*, 8/26/2, lef. 1. (Türk Seyr-ü Hava-i Nakliyat-ı Şirketi namına Şakir Hazım Bey’den Nafia Vekili Süleyman Sırrı Bey’e gönderilen 12 Teşrin-i Evvel 1340 [12 Ekim 1924] tarihli tezkere).

37 “Şark Vilayetlerine Hava Postası”, *Vakit*, 17 Ağustos 1931, s. 4.

38 *BOA, Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)*, 252/94. (Meclis-i Vükela’nın yayınladığı 9 Eylül 1336 [9 Eylül 1920] tarihli karar).

39 Cevdet Küçük, “Sevr Antlaşması”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXVII, İstanbul, 2009, s. 5.

40 *BCA, Nafia Vekâleti*, 56/1/1, lef. 19-20.

Ağustos 1925 tarihinde İstanbul-Bükreş arasında hava hattı için anlaşmaya imza atılmıştır.⁴¹ Uçuşlar 15 Mart 1926'da başlamış ve Mart-Temmuz arasında 74 sefer başarılı bir şekilde tamamlanmıştır.⁴² Şirket, 13 Nisan 1937'de İcra Vekilleri Heyeti tarafından satın alınana kadar Türkiye'de faal olarak uçuş gerçekleştirmiştir.⁴³

Türkiye'de havacılık alanında önemli girişimde bulunan bir diğer şirket Aero Espresso Italiana'dır. 18 Eylül 1924 tarihinde Aero Espresso Italiana Şirketi ile Nafia Vekâleti arasında Brindisi'den Yunanistan'a oradan da İstanbul'a deniz uçaklarıyla gerçekleştirilecek hava hattı oluşturulması için anlaşma imzalanmıştır.⁴⁴ Daha sonra şirket İstanbul'da inşa edeceği tesisin konumunu Küçükçekmece olarak belirlemiş ve inşaatı başlamıştır. Ancak 23 Aralık 1925'de İcra Vekilleri Heyeti kararıyla bu alana tesis yapılmasına izin verilmeyeceği, yeni yer olarak Büyükdere Kefeli Köyü'nde istasyon, hangar ve iskele yapılması kararı alındığı bildirilmiştir.⁴⁵

Şirket, Brindisi-Atina-İstanbul hattındaki ilk uçuşu 1 Ağustos'ta gerçekleştirmiştir. Brindisi'den İstanbul'a doğrudan ilk uçuş ise 4 Ağustos günü başarılı bir şekilde tamamlanmıştır. Salı ve Cuma günleri Atina-Brindisi arasında Çarşamba ve Cumartesi günleri ise İstanbul-Atina arasında seferlerin düzenlenmesine karar verilmiştir. Ayrıca Londra'dan kalkan bir uçağın Paris-Milano-Roma üzerinden Brindisi'ye ulaşması ve buradan İstanbul'a yönelmesi planlanmıştır. Brindisi-Atina-İstanbul hava hattının biletlerini; Lloyd Triestino, Compagnia Italiana Turismo, American Express Company, Thomas Cook & Son, Compagnie Internationale des Wagons-Lits gibi yabancı şirketler satmaya başlamıştır.⁴⁶ Uluslararası alanda yaşanan siyasi gelişmeler nedeniyle İtalyan hükümetinden rahatsız olan Türkiye, şirketi 1936 yılında kamulaştırmıştır.⁴⁷

15 Ağustos 1925 tarihinde Junkers, Türkiye'de uçak ve motor imal etmek için bir antlaşma imzalamıştır. Şirket, 21 Ekim'de Nafia Vekâleti'ne hem Türkiye dâhilinde hem de Türkiye haricinde hava nakliyatı yapmak amacıyla anlaşma metni sunmuştur. Buna göre; Junkers Hava Nakliyatı Anonim Şirketi, Türk hükümeti ile ortak "Türkiye Milli Nakliyat-ı Havaiye Anonim Şirketi" adında bir şirket tesis etmeyi teklif etmiş, kara hattı güzergâhları Edirne-İstanbul-Ankara-Kayseri-Sivas-Malatya-Diyarbakır, deniz hatları ise Varna-İstanbul olarak belirlemiştir. Şirket ile yapılan görüşmeler sonucunda hava nakliyatı konusunda şu mukavele müsveddesi meydana getirilmiştir. Öncelikle "Türkiye Milli Nakliyat-ı Havaiye Anonim Şirketi"

41 *BCA, Nafia Vekâleti, 61/25/2.* (Nafia Vekâleti ile Beynelmillel Seyrüsefer Havai Şirketi arasında imzalanan 17 Ağustos 1341 [17 Ağustos 1925] tarihli mukavelename).

42 *BCA, Nafia Vekâleti, 56/4/11.* (İstanbul Su, Elektrik ve Tayyare Komiserliği'nden Nafia Müdüriyeti Umumiye'sine gönderilen 9 Ağustos 1926 tarihli tezkere); (İstanbul Su, Elektrik ve Tayyare Komiserliği'nden Nafia Müdüriyeti Umumiye'sine gönderilen 11 Eylül 1926 tarihli tezkere).

43 *BCA, Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 73/30/9.* (Başvekâlet'in yayınladığı 13 Nisan 1937 tarihli kararname).

44 *BCA, Nafia Vekâleti, 61/27/1, lef. 72-78,* (18 Eylül 1340 [18 Eylül 1924] tarihinde Nafia Vekili Süleyman Sırrı Bey ile Aero Espresso Italiana Şirketi vekili Carlo Moriondi arasında imzalanan hava hattı anlaşması.)

45 *BCA, Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), 17/80/8.* (Başvekâlet'in yayınladığı 23 Kânun-ı Evvel 1341 [23 Aralık 1925] tarihli kararname).

46 Macmillan, *The Air-Tourist's Guide To Europe*, s. 225-226.

47 *BCA, Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 62/14/5,* (Nafia Vekâlet'inden Başvekâlet'e gönderilen 19 Şubat 1936 tarihli tezkere).

adında müşterek bir şirket kurulmasına karar verilmiştir. Ankara-İstanbul-Sofya ve Ankara-Kayseri-Diyarbakır-Tebriz-Tahran hatları tesis edilmesi planlanmıştır.⁴⁸ Şirkete 28 Ağustos 1926 tarihinde İstanbul-Ankara, Ankara-Kayseri arasında deneme uçuşu yapması için izin verilmiştir.⁴⁹ Şirket, buna benzer birkaç teklifte daha bulunmasına rağmen Türk hükümetini imza aşamasına bir türlü getirememiştir.

Junkers’in 1925-1926 yıllarında başlayan ekonomik sıkıntıları 1929 küresel kriziyle iyiden iyiye prestijini sarsmaya ve Türkiye gibi yeni yatırım yapacağı sahalarda güvensizliğe neden olmuştur. Bir başka neden olarak da Junkers, hükümete Türk uçak endüstrisini yeniden düzenlemek, imal edilen uçaklardan satma karşılığında ülke dahilinde havayolu taşımacılığı yapma imtiyazı elde edeceği ancak şirketin vermiş olduğu sözleri yerine getiremeyeceği anlaşılınca hükümette Junkers’in tüm geçici seferlerini iptal etmiş ve hava ağı kurmasına izin vermemiştir.⁵⁰ Buna ek olarak Türk hükümeti daha cazip teklifler aldıkça Junkers’in yatırımlarına soğuk bakmıştır. Şirket, hava taşımacılığı girişiminden önce elde ettiği Kayseri Uçak Fabrikası’ndaki haklarını da ekonomik sıkıntılar çektiği ve yukarıdaki nedenlerden dolayı devretmek zorunda kalmıştır. Junkers, haklarını Curtiss-Wright Grubuna 3 Kasım 1931 tarihli kararname ile devretmiştir. Ayrıca Curtiss-Wright Grubu, motor üretiminin yanında hava hatları ve hava işleri konusunda da bir sene ile sınırlı bir yetkiye sahip olmuştur.⁵¹

2. Deutsche Lufthansa Şirketi’nin Kuruluşu

Havacılığın öncü devletleri arasında yer alan Almanya bunu sivil havacılığa da yansıtma çabası içerisine girmiştir. Nitekim I. Dünya Savaşı’nın sonunun yaklaştığı dönemde 13 Aralık 1917’de Berlin’de Deutsche Luft-Reederei adında bir havayolu şirketi kurulmuştur. Ancak savaşın etkisiyle olacak ki Alman hükümeti havayolu şirketinin faaliyete geçmesine iki sene sonra 8 Ocak 1919 tarihinde izin vermiştir. 10 Şubat’ta yurtiçi uçuşlarına başlamış ve ilk altı ayda 1574 yolcu taşımıştır.⁵² Aslında Almanya sivil havacılığa biraz da zaruri sebeplerden dolayı geçmiştir. Versay Barış Antlaşması’nın getirmiş olduğu yeni koşullar çerçevesinde Alman hükümeti tüm askerî hava gücünü kaybetmiş ve savaş uçağı üretmez hale gelmiştir. Bundan dolayı Almanya askerî havacılık faaliyetlerini sivil havacılık alanına taşımak zorunda kalmıştır. Askerî alandan sivil havacılığa geçen ilk şirket Junkers Luftverkehrs olmuştur. Mart 1919’da devlet destekli Junkers, sivil havayolu şirketini kurmuştur.⁵³

1920-1921 yıllarında şirket Almanya içi hava ağını geliştirmiştir. Temmuz 1922’de şirket yetkililerinden Sachsenberg öncülüğünde Danzig’den Poznan’a ilerleyen süreçte Varşova ve

48 *BCA, Nafia Vekâleti*, 8/28/1, lef. 113, (Tarihsiz Nakliyat-ı Havaiye Mukavelenamesi Müsveddesi).

49 *BCA, Nafia Vekâleti*, 8/30/1, lef. 4, (Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti’nden Nafia Vekâleti’ne gönderilen 25 Teşrin-i Sani 1926 [25 Kasım 1926] tarihli tezkere).

50 Budek, “Turkish Commercial Aviation”, *The Journal of Air Law and Commerce*, s. 397.

51 *BCA, Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 24/72/17*. (Başvekkâlet’in yayınladığı 3 Teşrin-i Sani 1931 [3 Kasım 1931] tarihli kararname).

52 Davies, *Lufthansa: An Airline and Its Aircraft*, s. 6.

53 Olaf Groehler-Helmut Erfurth, *Hugo Junkers: Ein Politisches Essay*, Militärverlag der Deutschen Demokratischen Republik, Berlin, 1989, s. 27-28.

Krakov'ı da ekleyerek hava hattını uluslararası bir hale getirmiştir. 6 Şubat 1922'de Junkers ile Sovyetler Birliği arasında uçak üretimi ve hava taşımacılığı için antlaşma imzalanmıştır. 29 Temmuz'da Moskova'dan Nijni Novgorod'a bir rota oluşturulmuş ve Junkers F13'ler ile test uçuşları gerçekleştirmiştir. 1 Ağustos'ta düzenli seferler de hiç vakit kaybetmeden icra edilmeye başlamıştır. Aslında şirketin esas amacı Berlin-Moskova-Harkov-Rostov on Don-Armavir üzerinden Bakü'ye buradan da Tiflis ile Tahran'a uzun bir rota oluşturmaktır. 1 Ekim 1923'e kadar Moskova-Tiflis arasındaki rota başarılı bir şekilde işletilmesine rağmen uzun ömürlü bir hava hattı kurulamamıştır. İlerleyen süreçte Sovyet yetkililer hattı tanzim edip 15 Haziran 1924 tarihinde tekrar açmayı planlamıştır. Ancak uygun şartlar oluşturulamadığı ve devlet destekli kurulan Ukrvozdrukpt Havayolu Şirketi Moskova-Bakü arasında seferlere başlamıştır.⁵⁴

Junkers'in havacılık sektöründeki önceliği imal ettiği uçakları mevcut havayolu şirketlerine satmayı ancak düşündüğü gibi potansiyeli yüksek havayolu şirketinin olmaması yüzünden kendi uçaklarıyla sivil havacılık sektörüne girmeye karar vermiştir. İmal ettiği uçaklar ile yolcu taşımacılığı yapmıştır. Junkers gece uçuşları için testlere Mart ayında Junkers A20 model uçaklarıyla başlamıştır. İlk uçuşlar Berlin'den Warnemuende'ye ve oradan da Karlskrona ile Stockholm'e yapılmıştır. Şirket Ağustos ve Eylül aylarında Berlin'den İsveç'e 95 ton yük ve 234 ton gazete taşımıştır.⁵⁵

1925 yılına gelindiğinde ise Avrupa üzerindeki hatlarda geniş bir ağa sahip olmak isteyen Deutscher Aero Lloyd ve Junkers rekabet içine girmiştir. Ancak bu rekabet iki şirketin de ciddi maddi sorunlarla karşı karşıya kalmasına neden olmuş ve Alman Ulaştırma Bakanlığı'nın da teşvikiyle iki şirketin faaliyetlerinin devam edebilmesi için ortaklık kurmasıyla sonuçlanmıştır.⁵⁶ Nitekim 6 Ocak 1926 tarihinde Berlin'deki Kaiserhof Oteli'nde Lufthansa Şirketi resmi olarak kurulmuştur. Bu birleşmeyi Alman hükümetinin referansıya Deutsche Bank ve Deutsche Petroleum şirketleri de destek vermiştir.⁵⁷ Şirketin sermayesi başlangıçta 50.000 Mark olarak belirlenmiş ancak 15 Haziran'da 25.000.000 Mark'a çıkarılmıştır. Ortaklığın, %5.2'si Junkers'in, %20'si Alman hükümetinin, %19'u Alman eyalet hükümetlerinin (Prusya, Bavyera, Saksonya, Württemberg, Baden, Hamburg), %27,5'i bölgesel şirketin diğer %27,5'i özel şirketlerin olmasına karar verilmiştir. Şirketin başında Deutsche Bank'tan Emil Georg von Stauss, yönetim kurulunda idareciler ve belediye başkanları yer almıştır.⁵⁸

Şirket, 6 Nisan'da hizmete başladığında 19 farklı tipte 162 uçağa sahipti. Bunlardan 80 adedi Junkers marka uçaklardı. Bu marka dahilinde 48 tane Junkers F 13 modeli 6 koltuğa sahiptir.

54 “Junkers Luftverkehr Russland”, <http://hugojunkers.bplaced.net/junkers-luftverkehr-russland.html>, Erişim Tarihi: 18.01.2023.

55 “Junkers Luftverkehrs AG”, <http://hugojunkers.bplaced.net/junkers-luftverkehrs-ag.html>, Erişim Tarihi: 18.01.2023.

56 Burada şunu belirtmemiz gerekir ki Junkers Uçak ve Motor Şirketi yeni kurulan oluşuma hissedar olmuştur. Kendi sivil havayolu ve uçak imal eden şirketi faaliyetine paralel olarak devam etmiştir. “Junkers Luftverkehrs AG”, <http://hugojunkers.bplaced.net/junkers-luftverkehrs-ag.html>, Erişim Tarihi: 18.01.2023.

57 Şirketin kuruluşundaki adı “Deutsche Luft Hansa” olarak bilinmektedir. 1933 yılından itibaren ise “Deutsche Lufthansa” olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bizde metin içerisinde “Lufthansa Şirketi” şeklinde kullanmayı uygun gördük.

58 Davies, *Lufthansa: An Airline and Its Aircraft*, s. 18.

Aero Lloyd Şirketi, Lufthansa’ya 34 adet Fokke-Grulich FII ve FIII model uçakta devretmiştir.⁵⁹ Şirket uçaklarını bir yandan modernize etmeye başlamış diğer taraftan operasyonel ve teknik ekibi geliştirme gayreti içerisinde girmiştir. Yaklaşık bir ay sonra 1 Mayıs 1926’da Birleşik Devletler Posta Servisi tarafından koşulları belirlenmiş gece uçuş yönetmeliğini uygulayarak Berlin’den Königsberg’e düzenli gece seferlerini de başlatmıştır.⁶⁰

Bu dönemde Almanya’nın önde gelen havayolu şirketleri Junkers ve Lufthansa Avrupalı rakipleriyle baş edebilecek güçte değildi. Başta İngiliz ve Fransız havayolu şirketleri I. Dünya Savaşı sonrası Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarında aktif bir şekilde faaliyet göstermeye başlamıştır. Almanya savaş sonrası ciddi yaptırımlara maruz kaldığı için sivil havacılık gibi ticari faaliyetlerde geri planda kalmıştır. Buna karşın Alman havayolu şirketleri de Ortadoğu ve Uzakdoğu’yu hedef edinmiştir. Bu doğrultuda bölgelerdeki ülkelerle iş birliğine giderek geniş bir ağ kurmayı planlamıştır.⁶¹ Nitekim ilk akla gelen ülkelerden birisi de Türkiye olmuştur.

3. Deutsche Lufthansa Şirketi’nin Türkiye’deki Faaliyetleri

6 Mart 1928 tarihinde Nafia Vekâleti, İcra Vekilleri Heyeti’ne Lufthansa Şirketi’nin İstanbul-Viyana güzergahı ile Berlin’e bir hava hattı oluşturmak amacıyla başvuruda bulunduğu bilgisini vermiştir. Vekâlet, bu hat için Erkân-ı Harbiye’ye de bir yazı gönderdiğini cevap olarak da “...hayata geçirilmek istenen hat üzerinde halihazırda Beynelmîlel Seyrüsefer Havai ve Aero Espresso Italiana şirketleri ile akd edilmiş olan mukavelelerdeki formüllerin Lufthansa tarafından kabul edilmesi halinde müzakerelere başlanabileceği Yeşilköy Askerî Tayyare Meydanı’ndan istifade etme talepleri olması halinde mezkur tesislerin kısmen askerî kısmen de Beynelmîlel Seyrüsefer Havai Şirketi tarafından kullanıldığından kendilerinin istifade edemeyeceğinin açıkça ifade edilmesi ve belirtilen ön şartları kabul etmeleri halinde müzakerelere başlanmasına müsaade edildiği...” yazıldığını belirtmiştir. Sonuç olarak Vekâlet, Vekiller Heyeti’nin gerekli değerlendirmeyi yapıp bir cevap alınmasını talep etmiştir.⁶²

Şirket yaptığı girişimden bir sonuç elde edememesi üzerine 18 Ekim 1929’da Almanya’nın Ankara Büyükelçiliği, Hariciye Vekâleti’nden şirkete ait Junkers W 33 model uçağın Berlin’den İstanbul’a uçmak için bir izin talebinde daha bulunmuştur.⁶³ Bu talebi Vekâlet çok kısa bir süre içerisinde değerlendirerek şirkete izin vermiştir. Nitekim 20 Ekim’de Erkân-ı Harbiye’ye yazılan bilgilendirme yazısında bu durum açıkça görülmektedir.⁶⁴ Gerekli onayı alan şirket, Berlin-İstanbul arasındaki ilk tecrübe uçuşunu Yeşilköy’e inerek 27 Ekim’de başarılı bir şekilde

59 Davies, *Lufthansa: An Airline and Its Aircraft*, s. 19-20.

60 Davies, *Lufthansa: An Airline and Its Aircraft*, s. 22.

61 Davies, *Lufthansa: An Airline and Its Aircraft*, s. 24.

62 *BCA, Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928)*, 28/16/16. (Başvekkâlet’in yayınladığı 14 Mart 1928 tarihli kararname).

63 *Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA), Ülkeler, 32158/127384/75*. (Almanya’nın Türkiye Büyükelçiliği’nden Hariciye Vekâleti’ne gönderilen 18 Ekim 1929 tarihli tezkere).

64 *TDA, Ülkeler, 32158/127384/74*, lef. 112. (Hariciye Vekâleti’nden Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti’ne gönderilen 20 Ekim 1929 tarihli tezkere).

tamamlamıştır.⁶⁵ 2080 kilometrelik uçuş yaklaşık 12,5 saat sürmüştür.⁶⁶ Uçuşun tamamlandığı gün Lufthansa yöneticilerinden olan M. Hans Ryssel ve Pilot Steidel, İstanbul'da hazır bulunmuş ve basına bir demeç vermiştir. Buna göre İstanbul-Berlin arasında uçuş gerçekleştirerek gece ve gündüz hava şartlarını tetkik edildiğini şirketin amacının iki şehir arasında posta nakletmek olduğunu vurgulamıştır. Junkers marka uçakların bu maksatla imal edildiğini ve böyle uzun hatlarda başarılı olmanın da uçakların prestiji için çok önemli olduğunu altını çizmişlerdir. Ayrıca seferlerin tam zamanlı olarak gelecek bahar aylarında başlayacağını belirtmişlerdir.⁶⁷ 30 Ekim'de Yeşilköy'den havalanan uçak Berlin'e 10 saat 5 dakikada varmıştır.⁶⁸

6 Kasım'da Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Bey, Alman hükümetinin Posta Bakanı ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Burada Alman bakan, son yapılan Berlin-İstanbul deneme uçuşunun başarılı bir şekilde tamamlandığı ancak İstanbul'daki havaalanında yenilikler ve takviyeler yapılması gerektiğinin de altını çizmiştir. Yapılacak yenilikler için Lufthansa şirketinin tüm maliyetleri üstleneceği teminatını vermiştir. Bakan, hattın Bağdat'a kadar uzatılması için görüşmelerin yapılabileceğini de dile getirmiştir. Ayrıca Berlin-İstanbul bağlantısı ile Avrupa, Hindistan, Çin, Japonya ve Avustralya'nın bağlanmasının planlandığını ve İstanbul'un bu hatlar içinde merkez noktası olmasının önemini vurgulamıştır. Alman hükümeti İngiltere ile görüşmeler yaptığını ve Belin-Bağdat hattı konusunda onay alındığı Bağdat'tan Hindistan'a ve Avustralya'ya kadar olan kısım içinde İngiliz şirketin devreye gireceğini belirtmiştir. Görüşmede, Alman bakan İstanbul-Bağdat hattı için Türk hükümetinin yalnız veya Lufthansa ile çalışmalarına İngilizlerin itiraz etmeyeceği güvencesini de vermiştir. İngilizlerin de mevcut Londra-Mısır-Bağdat hava hattına Berlin-İstanbul-Bağdat hattının bağlanabileceğini dile getirmiştir.⁶⁹

Anlaşıldığı üzere mülakatın Hariciye Vekâleti'ne ulaşmasından kısa bir süre sonra Dahiliye Vekâleti'de durumdan haberdar edilmiştir. Nitekim 24 Kasım'da Dahiliye Vekâleti, Başvekâlet'e Lufthansa Şirketi'nin İstanbul ile Berlin arasında yapacağı hava hattında şimdilik sadece posta taşınacağı yolcu ve çeşitli kargoların taşınmayacağı teminatını verdiğini aktarmıştır. Ayrıca Lufthansa Şirketi'nin teklifinin değerlendirilmesi, posta nakliyatı şekil ve usullerinin tespiti ve meydana getirilecek anlaşmaya imza atmak için yetki talep etmiştir.⁷⁰ Dahiliye Vekâleti'nin bu talebi 27 Kasım 1929 tarihli Bakanlar Kurulu'nda görüşülmüş ve gerekli yetki verilmiştir.⁷¹

65 “Berlin-İstanbul Tayyare Servisi”, *Cumhuriyet*, 27 Teşrin-i Evvel 1929 [27 Ekim 1929], s. 3.

66 “İstanbul ve Berlin Arasında Tayyareler İşliyecek”, *Cumhuriyet*, 28 Teşrin-i Evvel 1929 [28 Ekim 1929], s. 1.

67 “İstanbul-Berlin Hava Hattı”, *Cumhuriyet*, 29 Teşrin-i Evvel 1929 [29 Ekim 1929], s. 2.

68 “İstanbul-Berlin Hava Hattı”, *Cumhuriyet*, 31 Teşrin-i Evvel 1929 [31 Ekim 1929], s. 2. Ek:1'de şirketin özel arşivine göre tarihte iki günlük kayma olduğu anlaşılmaktadır.

69 *TDA, Ülkeler*, 32158/127384/73, lef. 109-110-111. (Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Bey'den Hariciye Vekâletine gönderilen 7 Teşrin-i Sani 1929 [7 Kasım 1929] tarihli tezkere).

70 *BCA, Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 12/48/7*, lef. 1. (Dahiliye Vekâleti'nden Başvekâlet'e gönderilen 24 Teşrin-i Sani 1929 [24 Kasım 1929] tarihli tezkere).

71 *BCA, Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 6/58/17*, (Başvekâlet'in yayınladığı 27 Teşrin-i Sani 1929 [27 Kasım 1929] tarihli kararname).

Lufthansa Şirketi’nin Berlin-İstanbul hava hattı projesi İsviçre’de yayınlanan *Auto-Touring* isimli dergide de haber olmuştur. Burada, Berlin-İstanbul hava hattı için Lufthansa ile Türk hükümetinin yakın zamanda bir anlaşma imzalayacağı öne sürülmüştür. Hava hizmeti için eşit oranda Türk ve Alman personelin çalışacağı ilaveten hava hattının 1930 baharında hayata geçeceği yer almıştır.⁷²

1929 Büyük Buhranı tüm dünyayı etkisine aldığı yıllarda Almanya’da pek çok havayolu şirketi mali sorunlar yaşarken Lufthansa Alman hükümetinden 1930-1932 seneleri arasında mali destek almayı başarmıştır.⁷³ Bu da Türkiye gibi ülkelerdeki görüşmelerin ve yatırımların hızlanmasına yol açmıştır. Nitekim Türk hükümeti ile şirket 9 Ocak 1930 tarihinde 30 maddelik hava nakliyatı anlaşması imzalamıştır. Antlaşmayı hükümet adına Posta ve Telgraf Müdürü Fahri Bey, Lufthansa Şirketi adına Robert Knauss imzalamıştır. Buna göre Türkiye Cumhuriyeti, Lufthansa Şirketi’ne İstanbul-Berlin arasında sadece posta taşımak için izin vermiştir. Şirket antlaşmadan 3 ay sonra seferlere başlamayı ve hattın ilerleyen zamanda Ankara’ya kadar uzatılmasını da kabul etmiştir. Hükümet, şirkete Yeşilköy’de tesis ve pist için kirasız arazi taahhüt etmiştir. Uçakların yedek parçaları ve motorları gümrük vergisinden muaf tutulmuştur. Şirket, Türkiye’deki kadrolu kara memurlarının %75’ini Türk vatandaşı olarak istihdam etme taahhüdünde bulunmuştur. İstanbul ve Sofya arasındaki hava hattında pilot ve makinistlerin de üçte biri Türk olması kararlaştırılmıştır. Şirkete hükümet tarafından tahsis edilen arazilerde meteoroloji merkezi, telsiz istasyonu kurma yetkisi verilmiştir. Meydana gelebilecek ihtilafları hükümet ve şirket tarafından ortak belirlenecek iki kişiden meydana gelen bir komisyonla çözülmesi konusunda mutabık kalınmıştır. Şirketin merkezinin Berlin olmasına, hattın Ankara’ya kadar uzaması durumunda ise Lufthansa tarafından Ankara’da bir şube açılması konusunda da uzlaşmıştır. Şirket, her seferde nakledilecek posta hacminin 200 kilogramdan aşağı olmamasını dahası her seferde 10 kilografa kadar resmî belge ve telgraf nameleri ücretsiz taşımayı da üstlenmiştir. Yaşanabilecek kaza ve her türlü hasara karşı hükümet hiçbir sorumluluk almamayı ve tüm sorumluluğun şirkete ait olduğunu açıkça belirtmiştir. Şirket icra edilmeyen her sefer için 25 lira cezayı ödemeyi, hareket cetvellerinin posta idaresi ile ortak bir şekilde tespit edileceğini kabul etmiştir.⁷⁴

İstanbul-Berlin hattının oluşturulmasından sonra Lufthansa hiç vakit kaybetmeden yeni bir teklifte daha bulunmuştur. 27 Ocak’ta Hariciye Vekâleti, Berlin Büyükelçiliği’ne Lufthansa Şirketi’nin Berlin’den Bağdat’a kadar uzanacak hava hattının değerlendirmeye alındığını aktarmıştır.⁷⁵

4 Şubat tarihinde Başvekâlet Müsteşarlığı tüm vekâletlere Dahiliye Vekâleti ile Lufthansa Şirketi arasında imzalanan anlaşmayı yollayarak vekâletlerin kendi uzmanlıklarını ilgilendiren

72 TDA, *Ülkeler*, 32158/127385/3, lef. 5. (Türkiye’nin Bern Elçiliği’nden Hariciye Vekâleti’ne gönderilen 2 Kânun-ı Sani 1930 [2 Ocak 1930] tarihli tezkere).

73 _____, *Deutsche Luft Hansa Aktiengesellschaft Geschäftsbericht für das Jahr 1929*, Berlin, 1930, s. 1.

74 BCA, *Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (1928-)*, 12/48/7, lef. 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10. (Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Lufthansa Şirketi arasında 9 Kânun-ı Sani 1930 [9 Ocak 1930] tarihinde imzalanan mukavelename).

75 TDA, *Ülkeler*, 32158/127384/70, lef. 105. (Hariciye Vekâleti’nden Türkiye’nin Berlin Büyükelçiliği’ne gönderilen 27 Kânun-ı Sani 1930 [27 Ocak 1930] tarihli tezkere).

maddeleri değerlendirmesi ve gerekli görmesi halinde hükümet lehine ekleme yapmasını talep etmiştir.⁷⁶

9 Şubat'ta da Erkân-ı Harbiye, imzalanan antlaşmayı tahlil eden raporu Başvekâlet'e sunmuştur. Buna göre Erkân-ı Harbiye, Beynelmîlel Seyrüsefer Havai ve Aero Espresso Italiana şirketleri ile imzalanan anlaşmalara benzeyen bir metnin Lufthansa ile yapılmasına karşı olmadıklarını ancak anlaşma metni içerisinde yer alan “Ankara'ya kadar hattın uzatılması”, “Türkiye üzerinden geçerek Türk postalarını atmak”, “Ankara'da depo tesis etmek”, “Ankara-İstanbul arasında bulundurulacak pilot miktarı”, “Ankara'da şube tesisi” gibi söylemlerin tamamen kaldırılması gerektiğinin altını çizmiştir. Bunlara ek olarak antlaşmada yer alan hükümetin Yeşilköy'de kirasız arazi vermesi büyük bir keyfiyet olduğunu, Yeşilköy'de Askerî Uçak Mektebi, Hava Müfrezesi Kumandanlığı ve Beynelmîlel Seyrüsefer Havai Şirketi'nin bulunmasından ötürü arazi verilemeyeceği açıkça ifade edilmiştir. Yeşilköy yerine Pendik-Maltepe arasında bir arazinin verilebileceği aktarılmıştır. Antlaşma metnine “Hükümetin göstereceği hava hattı üzerinde uçuş yapmaya mecburdur.” cümlesinin ilavesi ve şirketten hangarlarında uçuş için belirlenen uçak sayısına ek olarak 3 uçağın yedekte bulundurmasının talep edilebileceği vurgulanmıştır. Tüm bunlara rağmen anlaşmanın imzalanmasına itiraz edilmediği açıkça dile getirilmiştir.⁷⁷ Erkân-ı Harbiye'nin raporunun peşine diğer vekâletler de kendi görüşlerini kaleme alarak yollamışlardır.

Müdafaa-i Milliye Vekâleti 19 Şubat'ta Başvekâlet'e gönderdiği yazıda Erkân-ı Harbiye'nin değerlendirmelerine katıldığını sadece şirketin inşa edeceği benzin ve yağ depolarının kırkar ton olması gerektiğinin antlaşmaya eklenmesini talep etmiştir.⁷⁸ 9 Mart'ta Maliye Vekâleti de antlaşmayı tetkik ettiğini belirtmiştir. Buna göre Lufthansa Şirketi'nin iki senelik yedek parçanın gerek görüldüğünde depolardan çıkartılırken gümrük vergisine tabii olup olmadığını kesin olarak belirtilmesi gerektiğini ayrıca şirkete tesis, pist için Yeşilköy'de hükümet tarafından kirasız verilecek arazinin Posta ve Telgraf İdaresi'ne mi ait olacağı yoksa Milli Emlak'a mı olacağını belirtmesi eğer bunlardan biri olmaması durumunda hükümet tarafından arazi istimlak yoluyla mı temin edileceğinin açıkça belirtilmesinin iyi olacağını yazılı olarak aktarmıştır.⁷⁹

8 Nisan'da Dahiliye Vekâleti, Başvekâlet'e yolladığı yazıda Avrupa'nın önemli merkezlerine bir İstanbul hava hattının halihazırda çalıştığını bu yüzden Lufthansa Şirketi'nin kuracağı hattın ülke dâhilinde işlemeyecekse gereksiz olduğunu beyan etmiştir. Ülke için gerçekten bir fayda sağlanacaksa Pendik-Maltepe arasında hava tesisi için bir yer belirlenmesinin ve diğer

76 BCA, Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 12/48/7. (Başvekâlet Müsteşarlığı'ndan tüm vekâletlere gönderilen 4 Şubat 1930 tarihli tahrîrat).

77 BCA, Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 12/48/7. (Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti'nden Başvekâlet'e gönderilen 9 Şubat 1930 tarihli tahrîrat).

78 BCA, Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 12/48/7. (Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nden Başvekâlet'e gönderilen 19 Şubat 1930 tarihli tahrîrat).

79 BCA, Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 12/48/7. (Maliye Vekâleti'nden Başvekâlet'e gönderilen 9 Mart 1930 tarihli tezkere).

anlaşmalarda yedek uçaklar hakkında kayıt bulunmamasına rağmen bu anlaşmada uçaklar için madde ayrılmasının doğru bulunduğu söylenmiştir.⁸⁰

10 Nisan tarihinde Almanya’nın Ankara Büyükelçiliği, Türk makamlarına Lufthansa Şirketi’nin İstanbul-Berlin arasında posta hattına hazırlık olarak 2 uçuş gerçekleştirmek istediğini bildirmiştir. Uçuşların Junkers F 13 model uçakla 17-30 Nisan tarihleri arasında gerçekleştirilmesi planlandığı ve uçakta ya da mürettebatta silah, kamera, telsiz cihazı bulunmayacağı bilgisi verilmiştir.⁸¹

12 Nisan’da Hariciye Vekâleti, şirketin uçuş talebini derhal Erkân-ı Harbiye’ye iletmış ve kısa süre içinde askerî makamlardan gerekli izin alınmıştır.⁸² Bunun üzerine Vekâlet’te Almanya’nın Ankara Büyükelçiliği’ne uçağın kamerası olmaması, uçuşların belirlenen rota üzerinde ve yasak bölgelerden geçmemek şartıyla 17-30 Nisan tarihleri arasında uçuşlara izin verildiğini bildirmiştir.⁸³ Bu izin üzerine şirket düzenli seferlerini mayıs ayından itibaren başlayabileceği bilgisini vermiştir.⁸⁴

Hariciye Vekâleti mayıs ayında seferlerin başlayacağı bilgisini Erkân-ı Harbiye’ye bildirmiştir. Antlaşma doğrultusunda artık her sefer için ayrı izin verilmesine gerek kalmayacağı belirtilmiştir.⁸⁵ Basında da 1 Mayıs’tan itibaren İstanbul-Berlin seferlerinin başlayacağına dair haberler çıkmıştır. Güzergah üzerinde haftada 3 sefer gerçekleştirileceği ilerleyen süreçte ise hattın Ankara’ya kadar uzatılacağı düşünülüyor de kaleme alınmıştır.⁸⁶ Daha sonra 1 Mayıs’ta ilk seferin başarılı bir şekilde icra edildiği de kamuoyuyla paylaşılmıştır.⁸⁷ Şirketin 1 Mayıs-31 Ağustos 1930 tarihlerini kapsayan uçuş plan çizelgesinde de İstanbul güzergahı açıkça görülmektedir.⁸⁸ Bu hatta taşınacak mektuplardan 22 kuruş ücret alınması da basında yer almıştır.⁸⁹ Şirket, İstanbul’dan Breslau’ya kadar olan uçuş rotasını 462 numarayla belirtmiştir. Breslau’dan Berlin’e ise farklı bir numara ve uçakla geçiş sağlanmıştır. Aşağıdaki tabloda İstanbul-Berlin rotası bir bütün halinde gösterilmiştir.

80 *BCA, Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 12/48/7.* (Dahiliye Vekâleti’nden Başvekâlet’e gönderilen 8 Nisan 1930 tarihli tezkere).

81 *TDA, Ülkeler; 32158/127384/69,* lef. 102-103. (Almanya’nın Berlin Büyükelçiliği’nden Hariciye Vekâleti’ne gönderilen 10 Nisan 1920 tarihli tezkere).

82 *TDA, Ülkeler; 32158/12784/68,* lef. 101. (Hariciye Vekâleti’nden Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti’ne gönderilen 12 Nisan 1930 tarihli tezkere).

83 *TDA, Ülkeler; 32158/127384/66,* lef. 99. (Hariciye Vekâleti’nden Almanya’nın Ankara Büyükelçiliği’ne gönderilen 19 Nisan 1930 tarihli tezkere).

84 *TDA, Ülkeler; 32158/12784/65,* lef. 97. (Almanya’nın Ankara Büyükelçiliği’nden Hariciye Vekâleti’ne gönderilen 23 Nisan 1930 tarihli tezkere).

85 *TDA, Ülkeler; 32158/127384/64,* lef. 96. (Hariciye Vekâleti’nden Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti’ne gönderilen 28 Nisan 1930 tarihli tezkere).

86 “Hava Postası”, *Yarın*, 29 Nisan 1930, s. 2.; “Tayyare Postası”, *Vakit*, 29 Nisan 1930, s. 3.

87 “Dün Tayyare Seferleri Başladı”, *Yarın*, 2 Mayıs 1930, s. 1.; “İstanbul-Berlin Hava Postası”, *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1930, s. 2.

88 <https://www.timetableimages.com/timages/dlh3005.htm>, Erişim Tarihi: 4 Şubat 2023.

89 “İstanbul-Berlin Tayyare Nakliyatı”, *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1930, s. 3.

Tablo 3.1. Deutsche Lufthansa'nın 1 Mayıs-31 Ağustos 1930 Tarihleri Arası İstanbul-Breslau Resmi Uçuş Çizelgesi⁹⁰

Çıkış	Saat	Varış	Saat
İstanbul	07:00	Bükreş	10:15
Bükreş	06:40	Budapeşte	08:15
Budapeşte	16:15	Viyana	18:00
Viyana	08:30-13:00	Prag	10:30-15:00
Prag	11:00	Nürnberg/Fürth	13:00
Nürnberg/Fürth	13:30	Strasbourg	15:30
Strasbourg	16:00	Paris	19:00
Prag	13:45	Breslau	15:30
Breslau	15:45	Varşova	18:15
Breslau	08:15-12:45	Berlin	10:30-15:00

Şirketin uçuşa başladığı dönem de hiç şüphe yok ki karşılaştığı en önemli problem uçuşları gerçekleştireceği yer meselesi olmuştur. Yapılan antlaşma çerçevesinde Lufthansa'ya uçakların uçuş ve konuşlanması için hükümetçe kirasız olarak verilmesi planlanan Pendik ile Maltepe arasındaki arazinin bir şahsa ait olması sebebiyle bu gerçekleşmemiştir. Bunun üzerine geçici olarak Yeşilköy Askerî Tayyare Meydanı'nı kullanmasına müsaade edilmiştir.⁹¹

Uçuşların başladığı dönemde 24 Haziran'da LuftHansa Şirketi'nin Asya'daki faaliyetleri hakkında *İsvestija* gazetesinde⁹² “Çin-Rusya-Almanya Arasında Hava Seyrüsefer İrtibatı” başlığını taşıyan dikkat çekici bir haber yer almıştır. Haberde Almanya'nın, Bayındırlık Bakanlığı bütçesi müzakeresinde söz alan Bayındırlık Bakanı Guerard, Uzakdoğu-Rusya-Almanya arasını kapsayan hava hattı kurulmasının uygun olmadığı yönünde açıklamada bulunmuştur. Hattın hiç meskûn olmayan yerlerden geçtiğini, Alman hükümetine maliyetinin ağır olacağını, bir katkı sağlamayacağını ayrıca Sovyet havacılık sanayinin büyük gelişme gösterdiğini belirtmiştir. Haberin devamında Ulaştırma Bakanı da benzer bir görüş bildirerek bunun yerine Berlin-İstanbul-Ankara-Bağdat hatta İngiltere'nin Hindistan'a ve belki de Avustralya hatlarıyla entegre edebileceğini bunu Almanya'nın siyasi ve iktisadi çıkarına olduğunu dile getirmiştir. Bunun Türkiye ayağı için Luft Hansa Şirketi'nin bazı girişimleri

90 <https://www.timetableimages.com/ttimages/dlh3005.htm>, Erişim Tarihi: 4 Şubat 2023.

91 *BCA, Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 12/48/7.* (Dahiliye Vekâleti'nden Başvekâlet'e gönderilen 20 Mayıs 1930 tarihli tezkere). 22 Mayıs'ta Başvekâlet tarafından yayınlanan kararnameye göre Lufthansa Şirketi'ne tahsis edilecek arazinin şahsa ait olmasından dolayı istimlak veya başka bir müsait arazinin bulunması için zaman kazanılmak üzere mukavelenin 6. maddesinde değişikliğe gidilmesine karar verilmiştir. Aynı metinde mukavelenamenin Bakanlar Kurulu'na tetkik edilerek tasvip ve kabul olunduğu ilan edilmiştir. *BCA, Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 11/36/10.* (Başvekâlet'in yayınladığı 22 Mayıs 1930 tarihli kararname).

92 *TDA, Ülkeler, 32158/127385/2*, lef. 4. (Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Bey'den Hariciye Vekâleti'ne gönderilen 24 Haziran 1930 tarihli tezkere).

olduğunu ve başarılı bir neticeye vardığı bilgisini paylaşmıştır.⁹³ Bu habere karşın yaklaşık üç ay sonra Hariciye arşivinde yer alan 24 Eylül tarihli belgede Almanya’nın Ankara Büyükelçiliği, Hariciye Vekâletine şirketin İstanbul ile Bağdat arasında deneme uçuşu talebi yer almıştır.⁹⁴ Vekâlet, 4 Ekim günü Almanya’nın Ankara Büyükelçiliği’ne İstanbul-Konya-Halep arasında silahsız, kamerasız ve belirlenen rota üzerinde uçma izni vermiştir.⁹⁵

22 Ekim’de Almanya’nın Ankara Büyükelçiliği, Hariciye Vekâleti’ne şirketin İstanbul-Viyana hattının ekim ayındaki uçuş çizelgesini yollamıştır. Buna göre Junkers F 13 tipi uçaklar yerine 2 adet Junkers W 33 tipi uçakların kullanılacağı isimlerinin *Balkan* ve *Plattensee* olacağı bilgisini verilmiştir.⁹⁶ Şirketin resmî rotaları incelendiğinde Türk hükümetine eksik çizelge verildiği anlaşılmıştır.

Tablo 3.2. Deutsche Lufthansa’nın Ekim 1930 Tarihleri Arası İstanbul-Viyana Uçuş Çizelgesi⁹⁷

Çıkış	Saat	Variş	Saat
Viyana	08:30	Budapeşte	09:55
Budapeşte	10:15	Belgrad	12:15
Belgrad	12:45	Sofya	15:50
Sofya	07:00	İstanbul	10:10
Çıkış	Saat	Variş	Saat
İstanbul	07:00	Sofya	10:10
Sofya	10:40	Belgrad	11:45
Belgrad	12:15	Budapeşte	14:15
Budapeşte	14:35	Viyana	16:00

Hariciye Vekâleti de aldığı bu uçuş cetvellerini 23 Ekim’de Erkân-ı Harbiye’ye göndermiştir.⁹⁸ Türk hariciyesinin, askerî makamların izni olmadan hiçbir harekette bulunmadığı da yine açıkça görülmektedir.

93 *TDA, Ülkeler, 32158/127385/1*, lef. 1-2-3. (Hariciye Vekâleti’nden Vekâleti’nden Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti’ne gönderilen 16 Temmuz 1930 tarihli tezkere ve Almanya Ulaştırma Bakanı’nın İsvestija gazetesine verdiği mülakatın Türkçe tercümesi).

94 *TDA, Ülkeler, 32158/12784/61*, lef. 92. (Almanya’nın Ankara Büyükelçiliği’nden Hariciye Vekâleti’ne gönderilen 24 Eylül 1930 tarihli tezkere).

95 *TDA, Ülkeler, 32158/127384/58*, lef. 89. (Hariciye Vekâleti’nden Almanya’nın Ankara Büyükelçiliği’ne gönderilen 4 Teşrin-i Evvel 1930 [4 Ekim 1930] tarihli tezkere).

96 *TDA, Ülkeler, 32158/127384/57*, lef. 88. (Almanya’nın Ankara Büyükelçiliği’nden Hariciye Vekâleti’ne gönderilen 22 Teşrin-i Evvel 1930 [22 Ekim 1930] tarihli tezkere).

97 *TDA, Ülkeler, 32158/127384/57*, lef. 88.

98 *TDA, Ülkeler, 32158/127384/56*, lef. 87. (Hariciye Vekâleti’nden Vekâleti’nden Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti’ne gönderilen 23 Teşrin-i Evvel 1930 [23 Ekim 1930] tarihli tezkere).

Tablo 3.3. Deutsche Lufthansa'nın 1 Kasım 1930- 28 Şubat 1931 Tarihleri Arası İstanbul-Breslau Resmi Uçuş Çizelgesi⁹⁹

Çıkış	Saat	Varış	Saat
İstanbul	10:00	Bükreş	13:15
İstanbul	11:20	Sofya	14:30
Sofya	14:40	Belgrad	15:45
Bükreş	04:30	Belgrad	06:50
Belgrad	07:00	Budapeşte	09:20
Budapeşte	09:30	Viyana	11:05
Viyana	11:15	Prag	13:15
Prag	11:20	Nürnberg/Fürth	15:15
Nürnberg/Fürth	15:20	Strasburg	16:05
Strasburg	16:15	Paris	18.55
Prag	11:35	Breslau	13:05
Breslau	11:25	Berlin	13:40
Breslau	13:10	Varşova	15:30

8 Nisan 1931 tarihinde Almanya'nın Ankara Büyükelçiliği, şirket ile Türk hükümeti arasında Ocak 1930 tarihinde imzalanan mukavele doğrultusunda 20 Nisan'da Berlin-İstanbul hava hattını muntazam bir şekilde başlatmaya karar verdiğini iletmiştir. Ayrıca uçuş tarifesini, pilotların tam listesini de metne eklemiştir.¹⁰⁰ Önceki tablolarda görüldüğü üzere Berlin'e aktarmalı olarak İstanbul'dan uçuşların yapıldığı görülmekte ancak düzenli olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 3.4. Deutsche Lufthansa'nın Nisan 1931 Tarihli Breslau-İstanbul Uçuş Tablosu¹⁰¹

Çıkış	Saat	Varış	Saat
Breslau	06:30	Viyana	08:40
Viyana	09:05	Budapeşte	10:30
Budapeşte	10:50	Belgrad	12:55
Belgrad	13:25	Sofya	16:35
Sofya	04:35	İstanbul	08:00
Çıkış	Saat	Varış	Saat
İstanbul	06:00	Sofya	09:25
Sofya	09:55	Belgrad	11:05
Belgrad	11:35	Budapeşte	13:40
Budapeşte	14:00	Viyana	15:25
Viyana	15:55	Breslau	18:10

99 <https://www.timetableimages.com/timages/dlh/dlh3011/dlh30w-3.jpg>, Erişim Tarihi: 4 Şubat 2023.

100 TDA, *Ülkeler*, 32158/127384/52, lef. 81-82. (Almanya'nın Ankara Büyükelçiliği'nden Hariciye Vekâleti'ne gönderilen 8 Nisan 1931 tarihli tezkere).

101 TDA, *Ülkeler*, 32158/127384/52, lef. 82

Şirket yapılan antlaşma çerçevesinde en ufak değişiklikleri bile Türk yetkililere bildirmiştir. Buna örnek olarak 11 Mayıs’ta Hariciye Vekâleti; Nafia, Dahiliye, İktisat Vekâletlerine ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye’ye uçuşlara Wilhem Cuno adında bir pilotun katılacağı bilgisini vermesi gösterilebilir. Ayrıca eşya ve postaların ücret tarifeleri bildirilmiştir.¹⁰² Bir başka örnek ise 27 Mayıs’ta Almanya’nın Ankara Büyükelçiliği, Hariciye Vekâleti’ne Berlin-İstanbul arasında çalışacak personel listesine makinist olarak H.J. Schneider yerine Hans Christiansen’in yedek personel olarak makinist Fritz Brauner ve işçi Heinrich Pflaging’in eklendiği bilgisini vermiştir.¹⁰³ Hariciye Vekâleti de bu değişiklikleri hiç zaman kaybetmeden Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye’ye iletmiştir.¹⁰⁴

Tablo 3.5. Deutsche Lufthansa’nın 31 Ağustos 1931 Tarihli İstanbul-Breslau Arası Resmi Uçuş Tablosu¹⁰⁵

Çıkış	Saat	Varış	Saat
İstanbul	04:31	Bükreş	07:44
İstanbul	05:27	Sofya	08:35
Bükreş	08:04	Belgrad	10:00
Sofya	08:56	Belgrad	10:00
Belgrad	10:15	Budapeşte	12:18
Budapeşte	12:28	Viyana	13:53
Viyana	14:05	Prag	15:50
Prag	10:24	Breslau	11:43
Prag	16:05	Nürnberg/Fürth	17:47
Nürnberg/Fürth	17:57	Strasburg	19:34
Strasburg	19:44	Paris	22:14
Breslau	11:53	Varşova	13:53
Breslau	07:35-12:35	Berlin	09:45-14:45

1930’da Viyana-İstanbul arasında başlayan seferlere 1931 senesinin baharında Breslau-Berlin arasında aktarmalı seferler eklenmiştir. Bu yeni eklenti ile İstanbul’dan taşınan bir posta Breslau’dan kara ve hava yoluyla Berlin’e oradan da gece uçuşu ile İngiltere, Fransa ve İskandinav başkentlerine nakledilme imkânı sağlanmıştır.¹⁰⁶

102 TDA, *Ülkeler*, 32158/127384/51, lef. 72. (Hariciye Vekâleti’nden Nafia, Dahiliye, İktisat Vekâletlerine ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti’ne gönderilen 11 Mayıs 1931 tarihli tezkere).

103 TDA, *Ülkeler*, 32158/127384/50, lef. 70. (Almanya’nın Ankara Büyükelçiliği’nden Hariciye Vekâleti’ne gönderilen 27 Mayıs 1931 tarihli tezkere).

104 TDA, *Ülkeler*, 32158/127384/49, lef. 69. (Hariciye Vekâleti’nden Vekâleti’nden Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti’ne gönderilen 1 Haziran 1931 tarihli tezkere).

105 <https://www.timetableimages.com/timages/dlh3105.htm>, Erişim Tarihi: 4 Şubat 2023.

106 “Eğlencede, Yolculukta, Deniz Banyolarında Her Şeyde Tayyare”, *Havacılık ve Spor*, Sayı: 52, Yıl: 3, 1 Ağustos 1931, s. 872.

Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nden Başvekâlet'e gönderilen 12 Eylül tarihli yazı incelendiğinde şirketin, Berlin-İstanbul arasında hava nakliyatı yapmak için Sarıgazi'de (Samandıra) tahsis edilen arazide inşa edeceği havaalanını Almanya'daki bir taşeron firmanın gecikmesi bahanesiyle hala tamamlamadığı anlaşılmıştır. Dahası inşaat Mayıs 1932 tarihine kadar bitmezse şirket ile imzalanan sözleşmenin feshedileceği bilgisi verilmiştir.¹⁰⁷

14 Eylül günü Almanya'nın Ankara Büyükelçiliği, Türk yetkililerle şirketin 1 Eylül-15 Ekim tarihleri arasında Breslau-Viyana-Budapeşte-Belgrad-Sofya-İstanbul hattına ait sefer tablosunu, uçak tipleri, pilotların ve makinistlerin isimlerini paylaşmıştır.¹⁰⁸ Eylül-15 Ekim'e ait sefer tablosu aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 3.6. Deutsche Lufthansa'nın 1 Eylül-15 Ekim 1931 Tarihleri Arası İstanbul-Breslau Arası Uçuş Tablosu¹⁰⁹			
Çıkış	Saat	Variş	Saat
Breslau	06:40	Viyana	09:00
Viyana	09:15	Budapeşte	10:45
Budapeşte	11:00	Belgrad	13:05
Belgrad	13:25	Sofya	16:35
Sofya	07:00	İstanbul	10:10
Çıkış	Saat	Variş	Saat
İstanbul	06:00	Sofya	09:10
Sofya	09:25	Belgrad	10:35
Belgrad	10:55	Budapeşte	13:00
Budapeşte	13:15	Viyana	14:45
Viyana	15:05	Breslau	17:25

Almanya'nın Ankara Büyükelçiliği, 16 Ekim-31 Ekim tarihleri arasında gerçekleştirilecek seferler hakkında Türk makamlarına aşağıdaki tabloda yer alan bilgileri iletmiştir.¹¹⁰

Tablo 3.7. Deutsche Lufthansa'nın 16 Ekim-31 Ekim 1931 Tarihleri Arası Breslau- İstanbul Arası Uçuş Tablosu¹¹¹			
Çıkış	Saat	Variş	Saat
Breslau	06:40	Viyana	09:00

107 Gökhan Sarıgöl, *Türkiye'de Ticari Havacılık Tarihi (1909/1967): Pervaneli Uçaklar Devri*, D Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 111.

108 TDA, *Ülkeler*, 32158/127384/48, lef. 64-66-67-68. (Almanya'nın Ankara Büyükelçiliği'nden Hariciye Vekâleti'ne gönderilen 14 Eylül 1931 tarihli tezkere).

109 TDA, *Ülkeler*, 32158/127384/48, lef. 66.

110 TDA, *Ülkeler*, 32158/127384/27, lef. 37-38. (Hariciye Vekâleti'nden Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyeti Umumiyesi'ne gönderilen 22 Teşrin-i Evvel 1931 [22 Ekim 1931] tarihli tezkere).

111 TDA, *Ülkeler*, 32158/127384/27, lef. 37-38.

Viyana	09:15	Budapeşte	10:45
Budapeşte	11:00	Belgrad	13:05
Belgrad	13:25	Sofya	16:35
Sofya	19:00	İstanbul	22:10
Çıkış	Saat	Varış	Saat
İstanbul	06:00	Sofya	09:10
Sofya	09:25	Belgrad	10:35
Belgrad	10:55	Budapeşte	13:00
Budapeşte	13:15	Viyana	14:45
Viyana	13:30	Breslau	15:50

Şirketin 1932 yılına ait faaliyetlerine arşiv kaynaklarında rastlanmamıştır. Ancak 1932 yılına kadar düzenlediği hava seferlerinde sadece posta naklettiği ve bu seneden itibaren yolcu taşımaya başlayacağı anlaşılmıştır. Şirket Berlin-İstanbul ve Berlin-Atina arasında önemli iki hattı 1932 yılına kadar sağlamlaştırmıştır. 1932 yılından itibaren İstanbul-Berlin hattı arasında çalışacak yeni uçakların saatte 300 kilometre hız yaptığı böylece iki şehir arasındaki mesafeyi 1 günde kat ettiği basından alınan haberlerden anlaşılmıştır.¹¹²

Tablo 3.8. Deutsche Lufthansa’nın 1 Mayıs-31 Ağustos 1932 Tarihleri Arası İstanbul-Breslau Arası Resmi Uçuş Çizelgesi¹¹³

Çıkış	Saat	Varış	Saat
İstanbul	04:15	Bükreş	07:30
İstanbul	04:50	Sofya	08:00
Bükreş	07:40	Belgrad	09:35
Sofya	08:10	Belgrad	09:20
Belgrad	09:45	Budapeşte	11:30
Budapeşte	11:45	Viyana	13:00
Viyana	13:10	Prag	14:40
Prag	09:50	Breslau	11:10
Prag	14:55	Nürnberg/Fürth	16:25
Nürnberg/Fürth	16:35	Strasburg	18:00
Strasburg	18:10	Paris	20:20
Breslau	11:20	Varşova	13:25

112 “Tayyare Postaları”, *Akşam*, 13 Mart 1932, s. 7.

113 <https://www.timetableimages.com/timages/dlh3205.htm>, Erişim Tarihi: 4 Şubat 2023.

Breslau	07:35	Berlin	09:45
Breslau	16:55	Berlin	19:05

Sarıgöl, eserinde 1932 yılında şirketin Sarıgazi'deki havaalanı inşasını tamamlayamadığı için imzalanan antlaşmanın feshedildiğini yazmıştır.¹¹⁴ Bu bilginin doğruluk payının olmadığını düşünmekteyiz. Çünkü 1933 yılı içerisinde taşınan yolcu sayısı hakkında net bir bilgimiz olmasa da 21 Temmuz'da yayınlanan *Cumhuriyet* gazetesinin haberine göre 1933 yılının ilk altı ayı içerisinde 1932 yılına göre 8500 yolcu daha fazla taşındığı ifade edilmiştir.¹¹⁵

Hâkimiyet-i Millîye, şirket ile İran hükümeti arasında yeni hava hattı meydana getirmek için müzakereler yapıldığını ve sonuç olarak Tahran-Bağdat hattının meydana getirilmesine karar verildiğini kamuoyuna duyurmuştur.¹¹⁶ Tesadüf olmasa gerek İran ile imzalanan anlaşmadan 1 ay sonra Alman Maslahatgüzarı Fabricius tarafından 20 Temmuz 1933 tarihinde Başvekâlet'e takdim edilmek üzere Hariciye Vekâleti ve Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne şirketin Avrupa'dan Bağdat'a posta ve eşya nakliyatı projesi iletilmiştir. Bunun üzerine Hariciye Vekâleti, 27 Temmuz'da Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne sunulan projenin bir suretini Başvekâlete bildirmiştir.¹¹⁷ “*Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Milli Hava Hattı ile Avrupa'dan Bağdat'a Posta ve Eşya Nakliyatı İçin Müşterek Tecrübe Uçuşları Hakkında Teklif*” başlığını taşıyan metinde özetle şunlar yazmaktadır: Lufthansa Şirketi Balkanlar ve Irak'ta faaliyet göstermektedir. Lufthansa ile Türkiye Milli Hava Şirketi Avrupa'dan Bağdat'a uzanacak uluslararası hava hattını oluşturacaktır. Hat hayata geçirilirse gerçek bir Avrupa-Asya hattı açılmış olacaktır. Bugün mevcut olan İngiliz-Fransız-Felemenk hava hatlarını da her alanda geçebilecek kapasiteye sahiptir. Şimdiye kadar Avrupa'dan Asya'ya Atina üzerinden sevk edilen postalar kurulacak yeni bir hat ile artık İstanbul üzerinden geçecektir. Şirket, Atina'ya giden posta hattını Sofya'dan itibaren İstanbul'a bağlayıp postaları İstanbul'daki Türkiye Milli Hava Şirketi'ne teslim edecek ve buradan da hafta da 1 kez İstanbul-Diyarbakır uçuşu icra edilecektir. Türk hükümeti onay verdiği takdirde Diyarbakır'dan Irak hududuna uçuş yapılabilecek oradan da şirkete ait uçaklarla Bağdat'a posta taşınacaktır. İstanbul-Diyarbakır hava hattını Türk Milli Hava Şirketi işletecektir. Ayrıca tüm personel ve memurlar da Türk vatandaşı olacaktır. Projeye göre Bağdat'tan Türkiye sınırına kadar Lufthansa Şirketi, Türkiye sınırından başlayarak İstanbul'a kadarki postaları Türk Milli Hava Şirketi taşıyacaktır. İstanbul'dan Avrupa'ya postaların da şirketin taşıyacağı beyan edilmiştir. İstanbul-Bağdat hattı mevcut hava hatlarından daha güvenli ve kısa süreli olması hattın değerini ve tercih edilmesini artıracaktır. Felemenk hava hattı (Bağdat-Atina-Amsterdam-Londra) ile karşılaştırıldığında Türkiye hattı daha güvenli ve kısa olacaktır. Yaz aylarında Berlin-Bağdat arası bir günden daha az sürecektir. İngiliz-Fransız-Felemenklerin

114 Gökhan Sarıgöl, *Türkiye'de Ticari Havacılık Tarihi (1909/1967): Pervaneli Uçaklar Devri*, s. 111.

115 “Almanya'da Tayyare Nakliyatı”, *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1933, s. 2.

116 “İran'da Hava Hatları”, *Hâkimiyet-i Millîye*, 27 Haziran 1933, s. 4.

117 *BCA, Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü*, 231/556/1, lef. 1. (Hariciye Vekâleti'nden Başvekâlet'e gönderilen 27 Temmuz 1933 tarihli tezkere).

Avrupa-Asya hatları kendileri ait ve dışarıdan kimsenin ortaklığı olmayan hatlar olduğu belirtilmiştir. Son olarak şirket, tekliflerinin değerlendirilip cevap verilmesi talep edilmiştir.¹¹⁸ Bu teklif bilinmeyen sebeplerden dolayı sonuçsuz kalmıştır.

Lufthansa, 1933 yılındaki teklifinden sonra 1938’e kadar Türkiye’de resmi bir başvuruda bulunmamıştır. Arşiv taramasında da 1933-1938 arasında şirketin hava postası faaliyetlerine ait bir bilgiye de rastlanmamıştır. 20 Mayıs 1933 tarihinde Türkiye Hava Yolları Devlet İşletme İdaresi kurulması ve Türk hükümetinin Curtiss-Wright Grubu ile uçak ve hava nakliyatı konusunda ciddi atılımlar yapması Lufthansa Şirketi’nin geri planda kalmasına ve sözleşmesinin iptaline neden olmuştur. Ayrıca şirketin anlaşmada taahhüt ettiği konuları yerine getirememesi Türkiye’deki prestijini sarsmış ve güven probleminde yol açmıştır. Şirket, kaybettiği Berlin-İstanbul hattını 1938 yılında tekrar elde etmek için Türk hükümetine teklifte bulunmuştur. Hükümette bu teklifi 17 Nisan 1939 tarihinde onamıştır.¹¹⁹ 1 Haziran’da İstanbul-Berlin seferleri başlamıştır. Eylül ayında Almanya’nın Polonya’ya saldırması üzerine seferler geçici süre durmuştur. 2 Kasım günü seferlerin tekrar başlamasına karar verilmiştir.¹²⁰ Berlin biletleri Galata’da Kefeli Hüseyin Han’daki ofiste satılmıştır. Buradan hem bilet satın alınabiliyor hem de otobüsle havaalanına yolcular taşınıyordu.¹²¹ Türkiye’nin 1944 yılında Almanya ile diplomatik ilişkilerini sonlandırması üzerine uçuşlarda resmen son bulmuştur.

Sonuç

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti askerî havacılığın yanında dünyadaki gelişmelere paralel olarak sivil havacılık alanında da önemli adımlar atmaya gayret göstermiştir. Ancak yeterli altyapı ve tecrübenin olmayışından dolayı dünya çapında tanınan şirketlerle ortaklık kurarak eşya, yolcu ve posta taşımacılığına başlamıştır. Buradaki asıl amaç şirketlerden tecrübe ve teknoloji alarak ileride planlanan yerli ve milli havayolu idaresine hazırlık yapmaktır. Bunun yanı sıra Avrupa’nın önemli başkentlerine İstanbul’dan seferler düzenleyerek uluslararası alanda da yeni kurulan devleti tüm dünyaya tanıtmaya fırsatı da bulmaktı. Görüldüğü üzere hükümet anlaşmada öncelikle Türk vatandaşlarının istihdamı konusunda önemli tavizler almıştır.

Görüşmeler yapılırken geçmişte yürürlükte olan kapitülasyonlar meselesi sürekli Türkiye Cumhuriyeti’nin zihnini rahatsız etmiştir. Bu konuda en hassas kurum Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye olarak öne çıkmaktadır. Askerler yıllarca süren savaşlar sonucunda bağımsızlığın kolay kazanılmadığını bildiği için sivil kökenli bürokratlara göre şirketlere daha mesafeli yaklaşmıştır. Nitekim yapılan müzakerelerde en ince detaylara kadar kendilerinin bilgilendirilmesini talep etmişlerdir.

118 *BCA, Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü, 231/556/1, lef. 2-...-8.* (Lufthansa Şirketi’nin Türkiye Cumhuriyeti’ne Avrupa’dan Bağdat’a posta ve eşya nakliyatı teklifi).

119 *BCA, Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 86/34/4.* (Başvekâlet’in yayınladığı 17 Nisan 1939 tarihli kararname).

120 Budek, “Turkish Commercial Aviation”, *The Journal of Air Law and Commerce*, s. 423.

121 *Reichslufikursbuch, Haz. Deutsehen Lufthansa A.G., Gebr. Radetzki, Berlin, August 1939, s. 42.*

Lufthansa, Türkiye’de hava hattı tesisi için 1928 yılı başında bir teklifte bulunmuştur. Yapılan görüşmeler sonucunda geçici olarak tecrübe uçuşları yapmasına izin verilmiştir. Şirket, Berlin-İstanbul arasındaki ilk tecrübe uçuşunu 27 Ekim 1929’da İstanbul’a vararak başarılı bir şekilde tamamlamıştır. Lufthansa ile hükümet arasında 9 Ocak 1930’da 30 maddelik hava nakliyatı antlaşması imzalanmıştır. 1930 ilkbaharında uçuşlar başlamıştır. Çeşitli hatlar için yeni teklifler bulunmasına rağmen 1933 tarihinde Türkiye Hava Yolları Devlet İşletme İdaresi kurulması ve Türk hükümetinin Curtiss-Wright Grubu ile uçak ve hava nakliyatı konusunda ciddi anlaşmalar yapması Lufthansa Şirketi’nin geri planda kalmasına ve sözleşmesinin iptaline neden olmuştur. Şirket 1939 senesinde tekrar faaliyete başlasa da Türkiye’de eski itibarını kaybetmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım- Ö.K.K., S.Ç.; Veri Toplama- Ö.K.K., S.Ç.; Veri Analizi/Yorumlama- Ö.K.K., S.Ç.; Yazı Taslağı- Ö.K.K., S.Ç.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi- Ö.K.K., S.Ç.; Son Onay ve Sorumluluk- Ö.K.K., S.Ç.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Author Contributions: Conception/Design of Study- Ö.K.K., S.Ç.; Data Acquisition- Ö.K.K., S.Ç.; Data Analysis Interpretation- Ö.K.K., S.Ç.; Drafting Manuscript- Ö.K.K., S.Ç.; Critical Revision of Manuscript- Ö.K.K., S.Ç.; Final Approval and Accountability- Ö.K.K., S.Ç.

Kaynakça/References

1.Arşiv Belgeleri

Lufthansa Şirketi Özel Arşivi

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA)

2.Sürelî Yayınlar

Akşam

Corriere Della Sera

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Milliye

Havacılık ve Spor

The New York Times

Türk Hava Mecmuası

Vakit

3.Araştırma Eser ve Makaleler

- Brady, Tim: *The American Aviation Experience: A History*, Southern Illinois University Press, Carbondale, 2000.
- Beyoğlu, Süleyman: “Türk Havacılığının Doğuş Yılları”, *Havacılık Tarihi Sempozyumu 13-14 Aralık 2012*, Hava Basımevi ve Neşriyat Komutanlığı, Ankara, 2015, s. 3-13.
- Crouch, Tom D.: *Wings: A History of Aviation from Kites to the Space Age*, W. W. Norton & Company, New York, 2003.
- Davies, R. E. G.: *Lufthansa: An Airline and Its Aircraft*, Orion Books, London, 1991.
- Gillispie, Charles Coulston: *The Montgolfier Brothers and the Invention of Aviation 1783-1784*, Princeton University Press, New Jersey, 1983.
- Groehler, O.-Erfurth, H.: *Hugo Junkers: Ein Politisches Essay*, Militärverlag der Deutschen Demokratischen Republik, Berlin, 1989.
- Gunston, Bill: *Chronicle of Aviation*, JL International Publishing, London, 1992.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin: “Osmanlı Havacılığına Genel Bir Bakış”, *İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi*, No: 6, 1995, s. 497-596.
- Kansu, Yavuz v.d.: *Eski Çağlardan I. Dünya Savaşına Kadar Havacılık Tarihinde Türkler I*, Hava Kuvvetleri Basım ve Neşriyat Müdürlüğü, Ankara, 1971.
- Karacagil, Ö. Kürşad: “Osmanlı Havacılık Teşkilatının Kuruluşuna Dair Nizamnameler”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, No: 27, İstanbul, 2012, s. 43-76.
- Kline, Stuart: *Türk Havacılık Kronolojisi*, Havaş Yayınları, İstanbul, 2002.
- Macmillan, Norman: *An Hour of Aviation*, J.B. Lippincott Co., Philadelphia, 1930.
- Macmillan, Norman: *The Air-Tourist’s Guide To Europe*, Ives Washburn Publisher, New York, 1930.
- Petrescu, F. I.-Petrescu, R. V.: *The Aviation History*, Books on Demand GmbH, Norderstedt, 2012.
- _____ : *Reichsluftkursbuch*, Haz. Deutsehen Lufthansa A.G., Gebr. Radetzki, Berlin, August 1939.
- Sarıgöl, Gökhan: *Türkiye’de Ticari Havacılık Tarihi (1909/1967): Pervaneli Uçaklar Devri*, D Yayınevi, İstanbul, 2009.
- Vivian, E. Charles: *A History of Aeronautics*, W. Collins Sons & Co. Ltd., London, 1921.
- Yalçın, Osman: *Türk Hava Gücü (1911-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.
- _____ : *Deutsche Luft Hansa Aktiengesellschaft Geschäftsbericht für das Jahr 1929*, Berlin, 1930.

4. Elektronik Kaynaklar

- <https://www.timetableimages.com/ttimages/dlh3005.htm>, Erişim Tarihi: 4 Şubat 2023.
- <https://www.timetableimages.com/ttimages/dlh3005.htm>, Erişim Tarihi: 4 Şubat 2023.
- <https://www.timetableimages.com/ttimages/dlh/dlh3011/dlh30w-3.jpg>, Erişim Tarihi: 4 Şubat 2023.
- <https://www.timetableimages.com/ttimages/dlh3105.htm>, Erişim Tarihi: 4 Şubat 2023.
- <https://www.timetableimages.com/ttimages/dlh3205.htm>, Erişim Tarihi: 4 Şubat 2023.
- “Junkers Luftverkehr Russland”, <http://hugojunkers.bplaced.net/junkers-luftverkehr-russland.html>, Erişim Tarihi: 18.01.2023.
- “Junkers Luftverkehrs AG”, <http://hugojunkers.bplaced.net/junkers-luftverkehrs-ag.html>, Erişim Tarihi: 18.01.2023.
- “Junkers Luftverkehrs AG”, <http://hugojunkers.bplaced.net/junkers-luftverkehrs-ag.html>, Erişim Tarihi:

18.01.2023.

“The Beginnings of British Commercial Aviation”, https://www.centennialofflight.net/essay/Commercial_Aviation/britain/Tran18.htm, Erişim Tarihi: 3 Eylül 2022.

EKLER

EK-1: Lufthansa Şirketi Özel Arşivi'ne ait 1929 yılı uçuş rotası.

EK-2: Lufthansa Şirketi Özel Arşivi'nden 1929'da Berlin-İstanbul uçuşunu gerçekleştiren Alman ekibi İstanbul Yeşilköy'de.

EK-3: Lufthansa Şirketi Özel Arşivi'nden 1929 yılı İstanbul Yeşilköy Havaalanı'ndan Berlin'e dönüş hazırlığı yapan Alman uçuş ekibi.

107. Belgrad—İstanbul

Deutsche Lufthansa, Berlin (✈ Ju 52)

		W	W
Belgrad	km	↓ 12.10	↑ 11.40
Sofia	321	↓ 14.45	↑ 11.05
Sofia		↓ 15.05	↑ 10.45
İstanbul	553	↓ 17.45	↑ 07.55

RR 20% 3: 10% 7: 50% CdB 15 kg

EK-4: Lufthansa Şirketi Özel Arşivi'ne ait 1939 yılında uçuşların başladığını gösteren uçuş cetveli.

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ТУРЕЦКИХ И РУССКИХ ПОСЛОВИЦ С КОМПОНЕНТОМ “СЕМЬЯ”

A Comparative Analysis of Russian and Turkish Proverbs Involving the Concept of Family

“Aile” Kavramını İçeren Rus ve Türk Atasözlerinin Karşılaştırmalı Analizi

Zoya Şengüder¹

¹Sorumlu yazar/Corresponding author:
Zoya Şengüder (Öğr. Gör. Dr.),
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Slav
Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Rus Dili ve
Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye
E-mail: zoya.senguder@istanbul.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3377-5721

Başvuru/Submitted: 08.01.2023
Revizyon Talebi/Revision Requested:
27.01.2023
Son Revizyon/Last Revision Received:
15.02.2023
Kabul/Accepted: 09.03.2023

Atıf/Citation: Senguder, Z. “A Comparative Analysis of Russian and Turkish Proverbs Involving the Concept of Family”. *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 12, 1 (2023): 51-68.
<https://doi.org/10.26650/jes.2023.003>

Резюме

Пословицы являются древнейшим и популярным жанром устного народного творчества. Мудрость и опыт народа, его мировоззрение, нравственные нормы и эстетические идеалы проявляются в его пословицах. На современном этапе развития лингвистики все большее значение приобретает сопоставительное изучение пословиц разных языков. Данная статья посвящена сопоставительному анализу русских и турецких пословиц с компонентом “семья”. Это связано с тем, что пословицы о семье составляют значительную группу в обоих языках, а понятие “семья” играет важную роль в формировании общества и, тем самым, наиболее полно отражает его мысли. Целью исследования является сопоставление семантических особенностей русских и турецких пословиц с компонентом “семья”, выявление их общих и национально-специфических особенностей. Актуальность темы состоит в том, что впервые рассматриваются пословицы принадлежащих к разным языковым группам русского и турецкого языков с компонентом “семья”, в плане сопоставления их семантической характеристики.

В результате сопоставления 155 пословиц (81 русская и 74 турецких) с компонентом “семья” были выявлены общие и национально-специфические особенности данных пословиц, а также сходства и различия в их семантике. Полученные данные проанализированы и представлены в четырёх таблицах:

1. Пословицы, совпадающие по содержанию и по форме.
2. Пословицы, совпадающие по содержанию и частично совпадающие по форме.
3. Пословицы, совпадающие по содержанию, но не совпадающие по форме.
4. Русские пословицы, не имеющие вариантов в турецком языке, и турецкие пословицы, не имеющие вариантов в русском языке.

Ключевые слова: русский язык, турецкий язык, пословицы с компонентом “семья”, сопоставительная лингвистика, семантическая характеристика, понятие “семья”

Öz

Atasözleri, Halk Edebiyatının çok eski ve bilinen bir türüdür. Atasözlerinde, halkın bilgeliği ve deneyimi, dünya görüşü, ahlaki normları ve estetik idealleri kendini göstermektedir. Dilbilimin gelişiminin bugünkü aşamasında farklı dillerin atasözlerinin karşılaştırmalı analizi, giderek daha önemli hale gelmektedir. Bu makalede, "aile" kavramını içeren Rus ve Türk atasözlerinin karşılaştırmalı analizi yapılmıştır. Aile ile ilgili atasözleri her iki dilde de önemli bir grup oluşturur, "aile" kavramı toplumun oluşumunda önemli bir rol oynar ve toplumun düşüncelerini en iyi şekilde yansıtmaktadır. Çalışmamızın amacı, "aile" kavramını içeren Rus ve Türk atasözlerinin anlamsal özelliklerini karşılaştırmak, ortak ve ulusal özelliklerini tespit etmektir. Konunun güncelliği ise farklı dil gruplarına (Rusça-Türkçe) ait olan ve 'aile' kavramını içeren atasözlerinin ilk kez karşılaştırılması olarak incelenmesidir.

"Aile" kavramını içeren 155 atasözünün (81 Rusça ve 74 Türkçe) karşılaştırılması sonucunda ortak ve ulusal özellikler, anlamlarındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Elde edilen veriler analiz edilmiş ve dört tabloda sunulmuştur:

1. Anlam ve biçim olarak özdeş olan atasözleri.
2. Anlam bakımından tam ancak biçim olarak kısmen özdeş olan atasözleri.
3. Anlam bakımından özdeş olan ancak biçim olarak uyuşmayan atasözleri.
4. Türkçede karşılığı olmayan Rus atasözleri ve Rusçada karşılığı olmayan Türk atasözleri.

Anahtar Kelimeler: Rusça, Türkçe, "Aile" kavramı, Atasözleri, Karşılaştırmalı dilbilim, Anlambilim özellik

ABSTRACT

Proverbs are an ancient and recognizable part of folk literature and reveal the wisdom, philosophy, ethical norms, experiences, and aesthetic ideals of folk culture. At the current stage of the development of linguistics, comparative analysis of proverbs in different languages has become increasingly important. This article compares Russian and Turkish proverbs that involve the concept of family. Proverbs about family form a significantly sized group in both languages. The concept of family plays an important role in social structure and reflects the collective mind of society. The aim of this study is to compare the semantic features of Russian and Turkish proverbs and to identify their common and national characteristics. The relevance of the topic involves how a comparative study of proverbs from different language groups (Russian-Turkish) has been conducted with regard to the concept of family. As a result, a comparison of 155 proverbs (81 Russian and 74 Turkish) involving the concept of family has revealed common and national features, as well as the similarities and differences in their meanings. The data have been analyzed and presented in four charts with the following headings:

1. Proverbs that are identical both in meaning and form.
2. Proverbs that are identical in meaning but only partially identical in form.
3. Proverbs that are identical in meaning but different in form.
4. Turkish proverbs that have no equivalent in Russian, and Russian proverbs that have no equivalent in Turkish.

Keywords: Russian, Turkish, Concept of family, proverbs, comparative linguistics, semantic properties

GENİŞLETİLMİŞ TÜRKÇE ÖZET

Atasözleri, Halk Edebiyatının çok eski ve bilinen bir türüdür. Atasözlerinde, halkın bilgeliği ve deneyimi, dünya görüşü, ahlaki normları ve estetik idealleri kendini göstermektedir. Dilbilimin gelişiminin bugünkü aşamasında farklı dillerin atasözlerinin karşılaştırmalı analizi, giderek daha önemli hale gelmektedir. Bu makalede, "aile" kavramını içeren Rus ve Türk atasözlerinin karşılaştırmalı analizi yapılmıştır. Aile ile ilgili atasözleri her iki dilde de önemli bir grup oluşturur, "aile" kavramı toplumun oluşumunda önemli bir rol oynar ve toplumun düşüncelerini en iyi şekilde yansıtmaktadır. "Aile" kavramını içeren atasözlerinin karşılaştırmalı analizi, Rus

ve Türk halklarının felsefesinin daha iyi anlaşılmasında, iki ulusun dillerindeki ortaklıkların ve farklılıkların araştırılmasında yararlı bir kaynak olacaktır.

Çalışma sırasında bu konuyla ilgili literatür taraması yapılmış, “Aile, anne, baba, koca, eş, çocuklar, kız / oğul, akrabalar” kavramlarını içeren atasözleri incelenmiştir. Makalemizde, atasözlerinin içerik ve özelliklerine ilişkin açıklamanın arka planında “aile” kavramını içeren 155 atasözünün (81 Rusça ve 74 Türkçe) karşılaştırılması sonucunda belirlediğimiz ortak ve ulusal özellikler, anlamlarındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Elde edilen veriler analiz edilmiş ve dört tabloda sunulmuştur:

1. Anlam ve biçim olarak özdeş olan atasözleri (tam özdeş olan);
2. Anlam bakımından tam ancak biçim olarak kısmen özdeş olan atasözleri (kısmen özdeş olan);
3. Anlam bakımından özdeş olan ancak biçim olarak uyuşmayan atasözleri (benzer eşdeğerlikte olan);
4. Türkçede karşılığı olmayan Rus atasözleri ve Rusçada karşılığı olmayan Türk atasözleri (eşdeğeri olmayan).

Çalışmamızın sonucunda anlam bakımından özdeş olan çok sayıda Rus ve Türk atasözü olduğu belirlenmiştir. (150’den 124). Farklı sözcüksel içerik ve farklı imgelerle birlikte incelediğimiz Rusça ve Türkçe atasözlerinin çoğunun içerik olarak birbirine benzediği ortaya çıkmıştır. Bu atasözlerinin farklı sözcüksel biçimleri ise ait olduğu halkın kendine has bilgileri ve karakterinin izini taşımaktadır.

Yukarıda bahsedilenler, Rusların ve Türklerin aileye karşı olan genel tutumlarının birçok yönden (akrabalık bağlarının önemi, akrabalık derecesi, aile içindeki bireylerin rolü vb.) aynı olduğu sonucuna varmamızı sağlamaktadır. Bu da düşünce yapısının ortaklığını göstermektedir. Bu oraklık, küçük bir atasözü grubunun (150’den 16) iki dilde hem biçim hem de içerik olarak örtüşen atasözlerinden oluşması gerçeğiyle de kanıtlanmaktadır.

“Aile” kavramını içeren Rus ve Türk atasözlerinin karşılaştırmalı analizini yaparken hem Rusçada hem de Türkçede başka bir dilde benzerini bulmanın neredeyse imkansız olduğu (150’den 15) atasözleri ile karşılaştık. Tespit edilen özellikler, içsel ve dışsal dilbilimsel faktörlerden (tarihsel, kültürel, dini, etnik) kaynaklanmaktadır.

Farklı halkların atasözlerinin karşılaştırılması, bu ulusların ne kadar çok ortak noktaya sahip olduklarını gösterirken, onların birbirlerini daha iyi anlamalarına ve yakınlaşmalarına katkı sağlamaktadır. Bu bakımdan mevcut çalışmanın önemli olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü Türkiye ve Rusya hem dostane hem de ekonomik bağlarını sürekli geliştirmektedir. Bu durum da her iki ülkenin, tarihine, kültürüne ve yaşam tarzına saygı duymalarını sağlayan birbirlerini tanıma ihtiyacını yaratmaktadır.

İncelemiş olduğumuz atasözleri, ileride hazırlanacak olan herhangi bir atasözleri sözlüğüne dâhil edilebilir. Makalemizin, yabancı dil olarak Rusça ve Türkçe öğrenen öğrenciler için de bir başvuru kaynağı olacağı ümit edilmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

Proverbs are an ancient and recognized part of folk literature and reveal the wisdom, philosophy, ethical norms, experiences, and aesthetic ideals of folk culture. Comparative analyses of proverbs in different languages have become increasingly important at the current stage in the development of linguistics. This article compares Russian and Turkish proverbs that involve the concept of family. Proverbs about family make up a significantly sized group in both languages. The concept of family plays an important role in social structure and reflects the collective thoughts of a society. The comparative analysis of proverbs that involve the concept of family will be a useful source for understanding the philosophy of Turkish and Russian people and for studying the similarities and differences in the languages of the two nations.

This study throughout conducts a relevant literature review while analyzing the proverbs that involve concepts such as family, mother, father, husband, wife, children, daughter/son, and relatives. As a result, the comparison of 155 proverbs (81 Russian and 74 Turkish) involving the concept of family has revealed common and national features, as well as similarities and differences in their meanings, in addition to the explanations related to the contexts and characteristics of these proverbs. The data have been analyzed and presented in four charts with the following headings:

1. Proverbs that are identical both in meaning and form (exactly identical);
2. Proverbs that are identical in meaning but only partially identical in form (partially identical);
3. Proverbs that are identical in meaning but different in form (similar equivalence);
4. Turkish proverbs that have no equivalent in Russian, and Russian proverbs that have no equivalent in Turkish (nonequivalence).

As a result, the study has found many Russian and Turkish proverbs to exist that have identical meanings (124 out of 150). Most of the Russian and Turkish proverbs that were analyzed with different lexical context and images were revealed to be similar to each other in terms of content. Distinct lexical forms of these proverbs carry information and characteristics that are unique to the relevant nation.

The above-mentioned facts have allowed this study to conclude that the general attitude of Russians and Turks toward family to be the same in many respects (e.g., importance of kinship ties, degree of kinship, role of individuals in the family), which shows both nations to have a common mindset. This commonality is also proven correct by the fact that a small group of proverbs (16 out of 150) in both languages consists of proverbs that overlap in both form and context.

While conducting a comparative analysis of Russian and Turkish proverbs involving the concept of family, proverbs were encountered (15 out of 150) in both Russian and Turkish that are almost impossible to find in any other language, and the identified features are based on internal and external linguistic factors (e.g., historical, cultural, religious, ethnic).

Comparing the proverbs of these two different nations shows how much they have in common

and also helps build better relations. In this respect, this study is believed to be important because Turkey and Russia are continuing to develop both friendly relations as well as economic ties. This status quo creates the need to get to know one another, which in turn allows both countries to respect each other's history, culture, and way of life.

The proverbs analyzed here can be included in any dictionary of proverbs that might be prepared in the future. This article is also hoped to become a reference source for students who are learning Russian and Turkish as a foreign language.

Введение

Пословицы - широко распространённый жанр устного народного творчества.

В Большом энциклопедический словаре пословица рассматривается как “жанр фольклора, афористически сжатое, образное, грамматически и логически законченное изречение с поучительным смыслом в ритмически организованной форме” (2000: 648).

Известный русский писатель, лексикограф и этнограф В.И. Даль даёт собственное определение слова пословица: “Пословица - это коротенькая притча, суждение, приговор, поучение, высказанное обиняком и пущенное в оборот, под чеканом народности. Пословица - обиняк, с приложением к делу, понятый и принятый всеми” (1989: 14).

Согласно мнению русского лингвиста и лексикографа С.И. Ожегова пословица - это “краткое народное изречение с назидательным содержанием, народный афоризм” (2006: 378).

Российский филолог - фольклорист В.П. Аникин считает, что:

“Пословица не простое изречение. Она выражает мнение народа. В ней заключена народная оценка жизни, наблюдения народного ума. Не всякое изречение становится пословицей, а только такое, которое согласовывалось с образом жизни и мыслями множества людей - такое изречение могло существовать тысячелетия, переходя из века в век” (2000: 6).

Далее приведём определения значения слова “пословица”, данные турецкими лингвистами и исследователями.

В турецком языке пословица называется atasözü (“атасозю”), что в переводе означает “слова предка”.

Турецкий лингвист Омер Асым Аксой рассматривает пословицу как устоявшееся выражение (клише). Аксой считает, что:

“Каждая пословица имеет определённую форму. Слова пословицы, нельзя заменить на другие, даже идентичные по значению, также как и не допускается изменение порядка слов. Если подобные изменения и произойдут, то новое выражение, даже при сохранении смысла, уже не будет восприниматься, как “слова предков” (2021: 13-14).

Согласно ТДК (Общество Турецкого Языка) пословица - это изречение, основанное на длительном опыте и наблюдении народа, имеющее поучительное значение (<https://sozluk.tdk.gov.tr/>).

А в Энциклопедии турецкого языка и литературы в понятие “пословица” вкладывается следующий смысл: “Пословицы - анонимные суждения, к которым пришли наши предки после долгих наблюдений и переживаний, путем мудрых размышлений, наставлений и примеров; многие из них имеют переносное значение, устоявшуюся веками устную форму, и таким образом передаются из поколения в поколение” (1977: 214).

Доган Аксан считает, что пословицы - это слова, способные сохраняться веками, отражающие мудрость, опыт, мировоззрение общества и силу его выражения. (2018: 41).

Таким образом, определение понятию “пословица” пытались дать многие известные лингвисты и исследователи. Каждый трактовал по - своему, но суть одна.

Пословица - это важнейшая составная устного народного творчества. Пословицы выражают моральные устои народа на основе его жизненного опыта, хранят народную мудрость. Знания и лаконичная народная мудрость в устной форме, передаваемые в качестве наследства от родителей детям, не утратили свою значимость, несмотря на то, что зародились в античные времена. Пословицы несут глубокий смысл и играют особую роль в воспитании будущих поколений, благодаря компактности, образному выражению и простоте запоминания. Пословицы - это общая сокровищница для всех потомков человечества (Ozharova ve Jakupbekova 2021:103).

Пословицы, занимающие важное место в культурной памяти общества, несут на себе отпечаток исторических, культурных, религиозных и нравственных ценностей того общества, которому они принадлежат. В свою очередь, общество формируется из семей - самых малых ячеек общества. Будучи темой пословиц “семья” выступает как представитель данного общества. Подобно тому, как турецкая семья представляет культурную структуру турецкого общества, русская семья представляет культурную структуру русского общества. В нашем исследовании будут рассмотрены и изучены пословицы, с компонентом “семья”, принадлежащие обеим культурам.

Пословица и понятие “семьи”

Турецкий педагог Ихсан Курт в своей работе “Atasözlerinde Aile” (“Семья в пословицах”) обращает внимание на то, что большое значение для становления здорового общества имеет, в первую очередь, “семья” и ее создание. На семью возлагаются такие важнейшие социально - общественные функции, как обновление населения, воспитание и социализация детей, передача культурного наследия и т.п. (1992 : 626).

Согласно Обществу турецкого языка (ТДК), слово “семья” имеет следующие значения:

1. наименьшее объединение людей в обществе, основанное на кровной связи и брачных отношениях, и формирующее отношения между мужем, женой, детьми, братьями и сестрами;

2. группа людей одного рода или связанных между собой родственными отношениями (<https://sozluk.gov.tr/>).

А Государственная Плановая Комиссия Турции (Devlet Planlama Teşkilatı) рассматривает семью как единицу общества, состоящую из членов, “связанных между собой родственными отношениями по кровной связи, брачному союзу или иным законным путем, чаще всего, проживающих в одном доме, где удовлетворяются их социальные, психологические, экономические и культурные потребности, обеспечивающая членам семьи адаптацию и участие в жизни общества” (1989: 3 - 4).

В Большом энциклопедическом словаре семья - это “основанная на браке или кровном родстве малая группа, члены которой связаны общностью быта, взаимной помощью, моральной и правовой ответственностью” (<https://slovar.cc/rus/bse/520514.html>).

Ю.В. Железнова считает, что “семья, будучи общечеловеческой “универсалией” (единственно возможной формой социальной жизни, хотя и крайне вариативной), обладает национальной спецификой” (2009 : 3). В ней отражаются социальные, правовые, демографические, культурные стороны жизни народов. Передаваемые из поколения в поколение нормы семейного поведения становятся безусловными традициями, которые направляют образ жизни людей в определенное русло (Железнова 2000 : 3).

Л.Н. Авдоница и А.Е. Костина приходят к выводу, что семья - это “показатель культуры, нации, ее традиций и уклада жизни. Это один из ведущих концептов психологии межличностных отношений, относящихся к числу важнейших ориентиров человеческого поведения” (2015 : 657).

Турецкое государство играет существенную роль на арене мировой истории на протяжении не менее двух тысяч лет. Мехмет Хенгирмен считает, что одной из важнейших причин этого является особое отношение турок к семье, выражение любви и уважения к родителям, женщине, детям (2011 : 38).

Семья для русского человека тоже является одним из наиболее важных феноменов, способом организации жизнедеятельности. Орел семьи сопровождает русского человека с момента рождения до последних его дней.

Таким образом, бесспорным представляется тот факт что пословицы с компонентом “семья” занимают значительное место среди пословиц как в русском, так и в турецком языке.

Сопоставительный анализ русских и турецких пословиц, выражающих семейно - родственные отношения

Концепт “семья” является одним из ключевых в русской и турецкой культуре.

З.А. Биктагирова считает, что понятие “семья” представляет собой макроконцепт, на основе которого выделяются более мелкие концепты, такие как женитьба, супружество, взаимоотношения детей и родителей, родственные связи (2007 : 12).

И в русских, и в турецких пословицах о семье затрагиваются следующие темы: холостяцкая жизнь, сватовство, женитьба, супружество, брак, дом, дети, поведение и положение женщины в семье, взаимоотношения между членами семьи.

В проведенном нами сопоставительном анализе 155 русских и турецких пословиц с компонентом “семья” был использован ряд критериев, касающихся создания семьи (брак, супружество), характеристик членов семьи и отношений между ними. Очевидно, что данными критериями выступают роли членов семьи, их обязанности, оценки их поступков и поведения.

С точки зрения религии брак значим и в русском, и в турецком обществе. Основу библейской концепции семьи составляет тезис о святости супружества, получивший отражение в русских пословицах “Смерть да жена - богом суждена”, “Браки заключаются на

небесах”. В турецком же обществе брак является священной обязанностью мусульманина: “Nikahta keramet vardır” (Батанова 2017 : 647), а создание семьи провозглашается как благо для человека: “Bekârlık maskaralık”.

Ихсан Курт считает, что

“Брак, создание семьи требует взаимных жертв каждой из сторон этих отношений. И поэтому муж и жена вступают в брак, чтобы быть вместе в печали и радости, разделить счастливые дни совместной жизни, вместе пережить тяготы и невзгоды... Религиозные верования и заповеди требуют вступления в брак для того, чтобы создать семью. По этому поводу в Коране сказано: “Сочетайте браком тех из вас, кто холост (мужчин и женщин)” (Нур. 24/32). В хадисе Св. Пророка говорится: ”Брак - моя сунна. И тот, кто отвернулся от моего пути (сунны), тот отвернулся от меня” (Бухари, XI, 255)” (1992 : 663).

Таким образом, в пословицах о семье на первый план выдвигается уважение к браку, супружеству, традиционным семейным ценностям.

Большое влияние на отношение к семье и браку оказало существования патриархата в обоих культурах. Согласно идеям патриархата и религиозным представлениям, власть в семье находится в руках мужчины. Для такой модели супружеских отношений характерно четкое разделение социальных ролей: муж - добытчик, обеспечивающий семью; жена - хозяйка и мать. Можно говорить о том, что в обоих языках преобладают пословицы, в которых подчеркивается власть, сила, авторитет мужчины. Женщина же, как жена, берет на себя очень важную задачу по созданию прочной семьи: “Yuvayı dışı kuş yapar” (Гнездо вьёт птица-самка), “Муж - наружная стена дома, жена - внутренняя”.

В пословицах двух народов можно найти отражение униженного социального положения и несправедливого отношения к женщине (Биктагирова 2007 : 12). Примером могут служить турецкие пословицы “Kadın erkeğin elinin kiri” (Женщина - грязь на руках мужчины), “Karıñın saçl uzun, akl kısıdır” (У женщины волосы длинные, а ум короткий) и русская пословица “Волосы долги, да ум короток (у бабы)”.

И в русских, и в турецких пословицах женщина выделяется больше как “мать” и “жена”. Больше всего ценят и уважают мать. Мать - это самое дорогое, что есть у человека.

В исламе матери отводится особое место. За призывом поклоняться Аллаху сразу следует призыв любить и почитать мать. Ислам считает благодеяние и любовь к матери, повиновение ей и заботу о ней причиной для входа в рай: “Cennet anaların ayaklan altındadır” (Рай находится под стопами матерей). В христианстве высказывания в Священном Писании об отношениях матери и детей весьма многочисленны и главным образом содержат заповеди о почтении и уважении детей к матери (Резвани и Валипур 2014 : 184).

Приведём примеры турецких и русских пословиц, отражающих уважительное и трепетное отношение к матерям: “Ağlarsa anam ağlar, kalanı yalan ağlar” (Только мать плачет, остальные притворяются), “Ana gibi yar, Bağdat gibi diyar olmaz” (Нет человека роднее матери, нет земли, кроме Багдада), “Analılar koç olur, anasızlar hiç olur” (Воспитанный матерью будет всем, воспитанный без матери - ничем), “Analı kuzu kınalı

kuzu" (Мамина козочка, любимая козочка); "Нет такого дружка, как родимая матушка", "У сына болит пальчик, а у матери сердце", "Жена для совета, теща для привета, а нет милей родной матери", "Мать праведна - ограда каменная", "Мать кормит детей, как земля людей".

Также, как в обеих культурах совпадает отношение к матери, также совпадает и отношение к детям. И русские, и турецкие пословицы подчеркивают безусловную любовь родителей к своим детям: "Çocuk olmayan evde baca tütmez" (В доме без ребенка очаг не греет), "Çocuk evin neşesidir" (Ребенок - радость дома), "Çocuk evin süsüdür" (Ребенок - украшение дома), "Çocuk evin temelidir" (Ребенок - фундамент дома), "Çocuk olmayan eve melek girmez" (В дом без ребенка ангел не прилетит), "Çocuksuz ev boş ambara benzer" (Дом без ребенка похож на пустой амбар), "Çocuksuz ev tuzsuz ekmeğе benzer" (Дом без ребенка словно хлеб без соли);

"С детьми горе, а без них вдвое", "Детей нет - в семье пустоцвет", "Дети - божья благодать", "Где нет детей, заводится нечистая сила", "Дети не в тягость, а в радость", "Изба детьми весела", "На что и клад, коли дети идут в лад".

В пословицах обоих языков нет принципиальных отличий в подходах к воспитанию детей.

Железнова считает, что для русского языкового социума характерен авторитарный стиль отношений родителей к детям, выражающийся в чрезмерной опеке, контроле всех действий ребенка: "Воспитать ребенка - не выпустить цыпленка", "Дети, что цветы, уход любят", "Для матушки ребенок до ста лет дитенок", "У матери дочь до тридцати лет дочурка", "Кормил до усов, корми и до бороды" (2000 : 23 - 24).

Ихсан Курт подчёркивает, что дети нуждаются в образовании, в уходе и воспитании, чтобы повзрослев, быть полезными для семьи и общества. И направленные на это усилия иногда ставят родителей в трудные ситуации: "Evladin var mı derdin var" (Есть детки - есть бедки), "Çocuk büyütmeк taş kemirmek" (Вырастить ребенка, что камень разгрызть) (1992 : 643).

В отличии от русских пословиц в некоторых турецких пословицах можно увидеть разделение по половому признаку. В таких пословицах чаще упоминаются именно сыновья. Они считаются социально значимыми для семьи: "Oğlandır oktur, her evde uoktur" (Мальчик, как стрела, не в каждом доме бывает), "Oğlanı her karı doğuramaz, er karı doğurur" (Не всякая жена может сына родить, жена-воительница - может), "Oğlan oğul ise el malı senin, değilse senin malın elin" (Если у тебя есть сын, то имущество невестки будет твоим, если нет, то твоё имущество будет имуществом зятя) (Kurt 1992 : 643). В русских же пословицах ("Все равны детки - и пареньки и девки", "Сын да дочь - красные детки") подчёркивается равенство в отношении детей.

Однако в отношении дочерей в русских и турецких пословицах можно выявить одинаковые установки и ожидания: "Дочь - чужое сокровище", "Дочь дома, а характер

за домом”, “Дочь питаю - за окно кидаю, сына кормлю - в долг даю, отца - мать кормлю - долг плачу”; “Kız doğuran tez kocar” (Родивший дочь быстрее состарится), “Oğlunu seven hosaşa, kızını seven kocaya” (Любящий сына отдаст учиться, а любящий дочь отдасть её замуж), “Kızını dövmeyen dizini döver” (Не бьющий дочь, будет бить себя по коленам).

В качестве близких родственников в турецких пословицах фигурируют тети и дяди, причем как со стороны матери, так и со стороны отца. Когда между членами семьи возникают трудности, за помощью обычно обращаются к родному дяде: “Aldın payını, çağır dayını” (Получил свое, зови дядю). Поговорка “Teyze ana yarısıdır” (Тетя - половина матери) дает преимущественное право заменить мать именно тётё с материнской стороны (Kurt 1992 : 648).

И в русской традиционной культуре, и в турецкой большое внимание уделяется родственникам и родственным отношениям, заботливому и внимательному отношению к родным и близким. Но и в русском, и в турецком языке большую часть пословиц о родственниках составляют пословицы, повествующие о негативных аспектах взаимоотношений между ними. Например, “Akrep etmez akrabanın akrabaya ettiğini” (И скорпион не сделает скорпиону столько зла, сколько может сделать родственник родственнику), “Akraba ile ye iç, alışveriş etme” (С родственником ешь, пей, но дел не делай), “Sadık dost akrabadan yeğdir” (Верный друг лучше родственника);

“Коли есть родня - есть с ней и возня”, “Иная родня только до черного дня”, “Родни много, а пообедать не у кого”.

Пословиц, указывающих на проблемы между “мужем и женой”, “родителями и детьми” не так много. При этом, в значительной мере в пословицах подчеркивается наличие определенных проблем и сложностей в отношениях “невестка - свекровь”. И русские, и турецкие пословицы вполне конкретно и четко описывают такого рода ситуации. В основном речь идет о напряженности и конфликтах между невесткой и свекровью: “Gelinin dini yok, kaunananın imanı” (У невестки нет совести, у свекрови - чести), “Gelin çiçek (her) dediği gerçek, kaunana yılan (her) dediği yalan” (Невестка - цветок, все, что скажет - верно, свекровь - змея, все, что скажет - ложь), “Kaunana pamuk ipliği olup raftan düşse gelinin başını yarar” (Даже будь свекровь шелковой нитью, да упади с полки, невестке разобьёт голову);

“От свекровушкиной ласки слезами захлебнешься”, “Чужая сторонка без ветра сушит, свекровь-матушка без петли мучит”, “У свекрови невестка всегда виновата”.

Пословицы и русского, и турецкого языка также акцентируют внимание и на взаимоотношениях между сношеницами (жёнами братьев), и на взаимоотношениях между сношеницами и золовкой (сестрой мужа). Например, “Eş gemisi yürümüş, elti gemisi yürümemiş” (Брак состоялся, а дружба своячениц - нет). На фоне того, что здоровые и полноценные отношения между супругами могут быть построены, нормальное общение между сношеницами возможным не представляется. “Elti eltiden kaçar, görümceler bayrak

açar” (Когда сношеница от сношеницы убегает, золовки флаги поднимают) - гласит турецкая пословица. С турецкими пословицами на эту тему перекликаются и русские пословицы: ”Первая зазнобушка - свекор да свекровушка; другая зазнобушка - деверь да золовушка”, “Золовка - змеиная головка”.

Исходя из всего вышесказанного, можно прийти к выводу, что концепт “семьи” в пословицах представлен широко и в самых разных видах. Несмотря на то, что большинство русских и турецких пословиц с компонентом “семья” активно используются и в наше время, часть пословиц уже начала утрачивать свою актуальность и силу. Одной из важнейших причин этого процесса послужили изменения, произошедшие в структуре семьи за последние пятьдесят - шестьдесят лет. Изменения, обусловленные урбанизацией и индустриализацией, отразились во многих сферах жизнедеятельности семьи. Такими изменениями являются изменения в типе семьи, в размере и количестве членов семьи, в целях семьи, ее назначении, в отношении к браку и разводу, в выборе супруга/супруги. Теперь и турецкая пословица “Kız beşikte, çeyiz sandıkta” (Девочка в колыбели - приданое в сундуке), и русская пословица “Дочка - в колыбельку, приданое - в коробею” перестали быть актуальными, так как для вступления в брак требуется определенный возраст и определенные условия.

Ихсан Курт, приходит к выводу, что в течение веков менялись не только общества, но и связанные с ними институты. Довольно трудно найти какой-нибудь социальный институт, который бы не подвергся модификации. Однако до сих пор актуально высказывание “Здоровая семья - здоровое общество”. Таким образом, семья сохраняет за собой роль социального института, без которого общество не может обойтись. Параллельно с этим сохраняют своё значение традиционные семейные ценности. Смысл понятий “брак”, “супружество”, “родня” “мать” и “дети” видоизменился, но по сути и значимости они остались неизменными. Поэтому связанные с этими понятиями пословицы, как и содержащиеся в них суждения, продолжают жить и существовать (1992 : 630).

В результате сопоставительного анализа 155 пословиц (81 русская и 74 турецких) с компонентом “семья” были выявлены их сходства и различия. Полученные данные проанализированы и представлены в четырёх таблицах.¹

1 Для сопоставительного анализа были использованы: Mehmet Hengirmen, Atasözleri Sözlüğü, Ankara, Engin Yayınevi, 2011. Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1, Atasözleri Sözlüğü, İstanbul, İnkilap, 2021. M. Ertuğrul Saraçbaşı, İbrahim Minnetoğlu, Örneklî ve Açıklamalı Türk Atasözleri Sözlüğü, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2002. В.П. Жуков. Словарь русских пословиц и поговорок. Москва. Издательство “Русский язык”, 2000. В.М. Мокиенко, Т.Г. Никитина. Большой словарь русских пословиц, Москва, ОЛМА МЕДИА ГРУПП, 2010. Даль В.И. Пословицы русского народа. Том первый. М., Художественная литература, 1989.

1. Пословицы, совпадающие по форме и по содержанию в двух языках:		
	Турецкие пословицы	Русские пословицы
1.	Beş parmak bir olmaz.	И на руке пальцы не равны.
2.	Çocuğun (evladın) var mı, derdin var.	У кого детки, у того и заботы.
3.	Çocuk evin neşesidir.	Изба детьми весела.
4.	Çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar.	Дом с детьми - базар, без детей - могила.
5.	Erkeğin kalbine giden yol midesinden geçer.	Путь к сердцу мужчины лежит через желудок.
6.	Karga karganın gözünü oymaz.	Ворон ворону глаз не выклюет.
7.	Karının saçları uzun, akli kısadır.	Волосы долги, да ум короткий (у бабы).
8.	Kız beşikte çeyiz sandıkta.	Дочку в колыбельку - приданое в коробейку.

2. Пословицы, частично совпадающие по форме, но имеющие одинаковое содержание:		
1.	Ağaç yaş iken eğilir.	Гни дерево, пока гнется; учи дитя, пока слушается.
2.	Kadın var ev yapar, kadın var ev yıkar.	Добрая жена дом сбережет, а плохая - рукавом разнесет.
3.	Allah kardeşi kardeş, keselerini ayrı yaratmış.	Брат - брат, сват - сват, а денежки не родня.
4.	Alma soysuz kızını, sürer anası izini.	Какова мать, такова и дочь.
5.	Anaya asi gelen olmaz.	Кто мать слушать не желает, того беда ожидает.
6.	Armut dalının dibine düşer.	Яблоко от яблони не далеко падает.
7.	Baba koruk yer, oğlunun dişi kamaşır.	Отцы терпкое поели, а у деток оскомины.
8.	Bir çocuğun kırk ebesi olunca ya kör kalır, ya topal.	У семи нянек дитя без глазу.
9.	Bir kızı yüz kişi ister, bir kişi alır.	У невесты женихов сто один, а достанется один.
10.	Bir uyuz keçi bir sürüyü boklar.	Паршивая овца все стадо портит.
11.	Karı koca arasına girilmez.	Муж с женой ругайся, а третий не мешайся.
12.	Yakın dost hayırsız akrabadan iyidir.	Добрый друг лучше ста родственников.

3. Пословицы, не совпадающие по форме, но имеющие одинаковое содержание:		
1.	Ağlamayan çocuğa meme vermezler.	Дитя не плачет - мать не разумеет.
2.	Ana gibi yar, Bağdat gibi diyar olmaz.	- Лучше матери друга не сыщешь. - Нет такого дружка, как родимая матушка.
3.	Ana ölünce, baba amca olur.	Вдовец - деткам не отец, а сам круглый сирота.
4.	Ananın vurduğu yerde gül biter.	Матерни побои не болят.
5.	Anası olmayanın babası olmaz.	Без отца - полсироты, а без матери и вся сирота.
6.	- Anası neyse, danası da odur. - Anaları ne ki danaları ne olsun.	Какова мать, такова и дочь.

7.	Anası onu Kadir gecesi doğurmuş.	Он в рубашке родился.
8.	Anasına bak kızımı al, kenarına (kıyısına, tarağına) bak bezini al.	Какова мать, такова и дочь.
9.	Anasız çocuk kanatsız kuş gibidir.	И пчелки без матки пропащие детки.
10.	Ak koyunun kara kuzusu da olur.	В семье не без уroda.
11.	Babanın sanatı oğula miraştır.	Отец рыбак - и дети в воду смотрят.
12.	Bir baba dokuz oğlu (evladı) besler, dokuz oğul (evlat) babayı beslemez.	Мать кормит детей - сохнет, а они по ней не охнут.
13.	Baba oğluna bir bağ bağışlamış; oğul babaya bir salkım üzüm vermemiş.	Мать кормит детей - сохнет, а они по ней не охнут.
14.	Besle kargayı, oysun gözünü.	Выкормил змейку на свою шейку.
15.	Beş parmak bir olmaz.	- От одной матки, да не одни ребятки. - Детки - деткам рознь. - В одной суме - да разные денежки; в одной семье - да разные детушки.
16.	Bir adamın karısı onun yarısıdır.	- Муж и жена - одно дело, одно тело, один дух. - Муж да жена - одна душа.
17.	Bir ocaktan okluk da çıkar bokluk da.	В семье не без уroda.
18.	Cins cinse çeker.	От худого семени не жди хорошего племени.
19.	Çocuk büyütme taş kemirmek.	- Детей растить - осинку глотать. - Детушек воспитать - не курочек пересчитать.
20.	Çocuk olmayan eve melek girmez.	Где нет детей, заводится нечистая сила.
21.	Doşt kazan, anan düşman doğurur.	Брат на брата - пуще супостата (т. е. если враждуют).
22.	Erkek sel, kadın göl.	Муж возом не навозит, что жена горшком наносит.
23.	Et tırnaktan ayrılmaz.	Стеной стою за свою родню.
24.	Ev yıkanın evi olmaz, ev yıkanın evi yıkılır.	На чужом несчастье счастья не построишь.
25.	Evlenmesi bir alaca kuş, geçinmesi bora ile kış.	Жениться-то не напасть, да как бы, женившись, не пропасть.
26.	İyi evlat babayı vezir, kötü evlat rezil eder.	- Детки хороши - отцу - матери венец, детки плохи - отцу - матери конец. - Добрый сын - отцу радость, а худой - печаль.
27.	Kadın kocasını isterse vezir, isterse rezil eder.	Добрая жена мужа на ноги поставит, а злая и шей на стол не поставит.
28.	Kadın malı, kapı mandalı.	Жены богатой лучше не брать, чем ей мужем владать.
29.	Kadının fendi erkeği yendi.	- Жена мужа не бьет, а под свой нрав ведет. - У нее муж по ниточке ходит.
30.	Kadın var ev yapar, kadın var ev yıkar.	Добрая жена дом сбережет, а плохая — рукавом разнесет.
31.	Karga yavrusuna bakmış, benim ak pak evladım demiş.	И сова своих детей хвалит.

32.	Kargaya dünya güzelliğini sormuşlar, yavrusunu göstermiş.	- Всякому своё дитя милее. - Дитя и худенько, а отцу-матери миленько.
33.	Karı koca ipek, araya giren köpek.	Промеж мужа и жены нитки не продёрнешь.
34.	Karı malı kapı mandalı.	Женино добро колом в глотке стоит.
35.	Kaynana pamuk ipliği olup raftan düşse gelinin başını yarar.	От свекровушкиной ласки слезами захлебнешься.
36.	Kız evden olsa da elden sayılır.	- Дочь - чужое сокровище. - Холь да корми, учи да стереги, да в люди отдай.
37.	Kızın var, sizin var.	Дочушку отдать - ночушку не спать.
38.	Koça boynuzu yük değil (olmaz).	Своя ноша не тянет.
39.	Kocam olsun da, cüce olsun.	Муженек хоть всего с кулачок, да за мужниной головой не сижусь сиротой.
40.	Nikahta keramet vardır.	- Браки заключаются на небесах. - Смерть да жена - богом суждена.
41.	Oğlum deli malı neylesin, oğlum akıllı malı neylesin.	Глупому сыну не в помощь наследство (не впрок богатство).
42.	Oğlumu ben doğurdum ama gönlünü ben doğurmadım.	Сын мой, а ум у него свой.
43.	Öksüz neden güler? Yanılır da güler.	В сиротстве жить - слезы лить.
44.	Sana söylüyorum kızım, sen işit gelinim.	Свекровь кошку бьёт, а невестке наветки даёт.
45.	Üvey öz olmaz, ipek kumaş bez olmaz.	Сыр калача белее, а мать мачехи милее.

4. Турецкие пословицы, не имеющие вариантов в русском языке и русские пословицы, не имеющие вариантов в турецком языке (ни по форме, ни по содержанию):

1.	Amca - baba yarısı.
2.	Cennet annelerin ayakları altındadır.
3.	Eken evlenen yanılmamış.
4.	Elti eltiden kaçar, görümceler bayrak açar.
5.	Gelinin dini yok, kaynananın imanı
6.	Kardeşi olmayan garip olur.
7.	Oğlan dayıya, kız halaya çeker.
8.	Sen seversen yavrunu, o da sever yavrusunu.
9.	В гостях хорошо, а дома лучше.
10.	В семье и каша гуще.
11.	Все равны детки - и пареньки и девки.
12.	Зять да сват у тещи - первые гости.
13.	Муж да жена - одна душа. Муж да жена - одна сагана.
14.	Родители берегут дочь до венца, а муж жену до конца.
15.	У кого есть бабушка и дед, тот не ведаёт бед.

Заключение

Пословицы являются неотъемлемой частью культуры каждого народа. В них заключены мудрость и богатый исторический опыт народа, его мировоззрение. Пословицы с компонентом “семья” - это своеобразный показатель передаваемых из поколения в поколение норм семейного поведения. Это пословицы об отношениях детей и родителей, молодого и старшего поколений, о понимании и гармонии семейных отношений, о взаимопомощи и уважении в семье.

Сопоставительный анализ пословиц определяет связи между фактами разных языков, которые отражают общую культуру их носителей, и в тоже время - специфические черты, присущие исключительно той или иной культуре. В данной работе был проведён сопоставительный анализ пословиц с компонентом “семья” в разноструктурных и генетически неродственных русском и турецком языках. Были рассмотрены 155 пословиц (81 русская и 74 турецких) о семье. В рассмотренных нами пословицах выявлено:

- 16 пословиц (8 русских и 8 турецких), являющихся полными эквивалентами, совпадающих и по содержанию и по форме;
- 24 пословицы (12 русских и 12 турецких), полностью совпадающие по содержанию, и частично совпадающие по форме, т.е. имеющие частичные эквиваленты;
- 100 пословиц (54 русские и 46 турецких), совпадающих по содержанию, но не совпадающих по форме, т.е. имеющих аналоговые эквиваленты;
- 15 пословиц (7 русских и 8 турецких), не имеющих аналогов или эквивалентов, т.е. являющихся безэквивалентными единицами.

Таким образом, в ходе сопоставительного анализа русских и турецких пословиц с компонентом “семья” были выявлены сходства и различия в их семантическом содержании. Это позволяет сделать вывод о том, что в русской и турецкой культуре сложились как общие, так и различные взгляды на семью. Несмотря на это нам все же удалось выделить большое количество похожих категорий среди русских и турецких пословиц, что говорит о том, что отношение к семье у русских и турков во многом сходится. Темы, затрагиваемые в русских и турецких пословицах о семье, обнаруживают как сходство, так и небольшие отличия друг от друга.

В результате сопоставления было выявлено, что в двух языках больше всего пословиц, не совпадающих по форме, но имеющих одинаковое содержание (100 из 155). Это позволяет предположить, что в основе пословиц и русского, и турецкого языка лежат общие культурные составляющие, что свидетельствует об общности человеческого мышления.

Таким образом, можно говорить о наличии в русских и турецких пословицах с компонентом “семья” общих и национально-специфических особенностей. Это приводит нас к выводу, что та или иная мысль, заложенная в пословице, нередко повторяется в пословицах других народов, но словесная форма пословицы несет в себе неповторимую

информацию, отпечаток характера данного народа. У каждого народа присутствуют характерные для своей нации, религии, культуры, социального быта пословицы, к которым трудно найти вариант в другом языке.

Рассмотренные нами пословицы смогут стать информационно-справочным материалом, будучи добавленными в любой словарь пословиц, который будет составлен в будущем. Также надеемся, что статья станет источником, к которому будут обращаться студенты, изучающие русский и турецкий языки, как иностранные. Рассмотренные нами пословицы могут быть включены в учебники и учебные пособия как иллюстративный и страноведческий материал.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Литература/Kaynakça/References

- Авдоница Л.Н., Костина А.Е. 2015. “Номинативное поле концепта «семья» в русской и английской культуре”. *Молодой учёный* 15 (95): 657 - 659.
- Aksan, Doğan. 2018. *Türkçenin Söz Varlığı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksoy, Ömer Asım. 2021. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1, Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkilap.
- Аникин, В.П. “Искусство слова в пословицах и поговорках”. В.П. Жуков. *Словарь русских пословиц и поговорок*. Москва: Русский язык, 2000, 6 - 8.
- Батанова, И.А. 2017. “Концепт “семья” в русской и турецкой лингвокультурах”. *Молодой учёный* 3 (137): 645 - 648.
- Биктагирова, З.А. 2007. “Концепт «Семья» в паремииологии английского, турецкого и татарского языков”. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Казань.
- Даль В.И. 1989. *Пословицы русского народа*. Том первый. Москва: Художественная литература.
- DPT. “Türk Aile Yapısı”, *VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Ö.İ.K Raporu*. 1989. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı Yayınları.
- Железнова, Ю.В. 2009. “Лингвокогнитивное и лингвокультурное исследование концепта “Семья””. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Ижевск.
- Kurt, İhsan. 1992. “Atasözlerinde Aile”. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*. No:71. 2.Cilt. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Мокиенко В.М., Никитина Т.Г. 2010. *Большой словарь русских пословиц*. Москва: ОЛМА МЕДИА ГРУПП.
- Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. 2006. *Толковый словарь русского языка* 4.изд., Москва: ООО “А ТЕМП”.
- Ozharova, Aigerim, Jakypbekova, Mamilya. 2021. “Kazak ve Türk Ailesiyle ilgili Anlamsal Atasözleri”, *trk dergisi* 2(1): 102-112. <https://www.trkdergisi.com/index.php/trk/article/view/44/36> (Erişim Tarihi:

27.02.2023).

Резвани, Ваджихе; Валипур, Алиреза. 2014. “Уважительное отношение к матери в русских и персидских пословицах”. *Молодой учёный* 16 (75): 182 -185.

Прохоров, А.М. 2000. *Большой энциклопедический словарь* 2.изд., Москва: Большая Российская энциклопедия, Норинт.

Saraçbaşı, M. Ertuğrul, Minnetoğlu İbrahim. 2002. *Örneklі ve Açıklamalı Türk Atasözleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Современный толковый словарь. <https://slovar.cc/rus/bse/520514.html> (Erişim Tarihi: 27.02.2023).

TDK, Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.tdk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 28.02.2023).

----- *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* C. I. 1977. İstanbul: Dergah yayınları.

Türk Dil Kurumu Sözlükler. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 28.02.2023).

Hengirmen, Mehmet. 2011. *Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.

Buhara'dan Hicaz'a Hac Yolculuğunda Hacıların Kültürel Temasları (XIX. Yüzyıl)

Pilgrims' Cultural Contacts on Their Journey to the Hijaz from Bukhara in the 19th Century

Mustafa Tanrıverdi¹

öz

Türkistan Müslümanlarının Hicaz'a gerçekleştirdikleri hac ziyaretleri, zaman zaman kesintiye uğramakla birlikte, hacıların Osmanlı Devleti ve Osmanlı vatandaşlarıyla kültürel bağlar kurması bakımından önem arz etmektedir. Uzun süren hac yolculuğunun farklı güzergahları olmakla birlikte, İstanbul üzerinden Hicaz'a ulaşmak Türkistanlı hacıların önceliği olmuştur. Zor ve sıkıntılı yolculuğun İstanbul durağı, hem dinlenme hem de kültürel ve dini bağları kuvvetlendiren bir fonksiyon üstlenmiştir.

Osmanlı topraklarına gelen Türkistanlı hacılar arasında Buhara Emirliği'nden gelen hacıların yoğun olduğu arşiv belgelerinden tespit edilebilmektedir. Buhara uleması ve dervişlerine büyük ilgi gösterilmiş, buldukları yerlerde usulünce ağırlanmışlardır. Uzun süreli kalmak istekleri var ise gerekli kolaylık sağlanarak, medrese ve tekkelerle ilişkili olmalarına önem verilmiştir. XIX. yüzyılın sonlarına doğru ulaşım imkanlarının artmasıyla birlikte yoğunlaşan hac ziyaretleri, Türkistan'ı idaresi altında bulunduran Rusya'yı endişelendirmeye yetmiştir. Bu endişe, hac ziyaretlerinin bölge Müslümanlarının dini ve siyasi bağımsızlık noktasında Rusya'dan ayrılmaya sevk edebilecek bir rolü olduğu iddiasından kaynaklanıyordu. Bu çalışma, Buhara'dan hac yolculuğuna çıkanların hac güzergahında Osmanlı Müslümanlarıyla kurdukları kültürel temaslarını Osmanlı Arşivi belgeleri temelinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Buhara, Hac, İstanbul, Rusya, Osmanlı Devleti

ABSTRACT

Although the pilgrimages of Turkestan Muslims to the Hijaz were interrupted from time to time, establishing cultural ties with the Ottoman Empire and Ottoman citizens was important to the pilgrims. Despite the presence of different routes for the long pilgrimage, reaching the Hijaz by way of Istanbul was a priority for Turkestani pilgrims. The Istanbul stop along the difficult and troublesome journey took on the function of both being a rest and way to strengthen cultural and religious ties. According to archival documents, the pilgrims from the Emirate of Bukhara made up a very significant number of the pilgrims from Turkestan who came to Ottoman lands. Great attention was paid to the Bukhara ulama and

¹ Sorumlu yazar/Corresponding author:

Mustafa Tanrıverdi (Doç. Dr.),
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih
Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: tanriverdi@istanbul.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1307-5354

Başvuru/Submitted: 13.12.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested:
11.01.2023

Son Revizyon/Last Revision Received:
22.01.2023

Kabul/Accepted: 19.02.2023

Atıf/Citation: Tanrıverdi, M. "Buhara'dan Hicaz'a
Hac Yolculuğunda Hacıların Kültürel Temasları
(XIX. Yüzyıl)". *Avrasya İncelemeleri Dergisi -
Journal of Eurasian Inquiries* 12, 1 (2023): 69-79.
<https://doi.org/10.26650/jes.2023.004>

dervishes, and they were duly hosted in the places they visited. If they wished to stay for a long period of time, they were provided with the necessary facilities, with emphasis placed on their association with madrasahs and Sufi lodges. Toward the end of the 19th century, the pilgrimages intensified with the increase in transportation facilities; this was enough to worry Russia, which ruled Turkestan. The concern stemmed from the claim that pilgrimages played a role that could lead the Muslims of the region to separate from Russia in terms of religious and political independence. The aim of this study is to evaluate the cultural contacts the pilgrims from Bukhara had with Ottoman Muslims along the pilgrimage route based on Ottoman archival documents.

Keywords: Bukhara, Hajj, Istanbul, Russia, Ottoman Empire

EXTENDED ABSTRACT

Hajj pilgrimages to the Hijaz from lands under the administration of the Russian Empire intensified at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century with the effects from the increase in transportation facilities. These pilgrims braved a very difficult journey in terms of the distance and time they had to overcome and attached great importance to being in Istanbul, which they regarded as the completion of the pilgrimage alongside arriving at the Hijaz. In order to deeply experience the spiritual climate of Istanbul, they tried to stay in inns close to the monumental mosques and to fulfill their daily prayers in these mosques. The pilgrims made various cultural contacts during their stay in Istanbul and turned the places they had initially established as accommodations and meeting places for obtaining the necessary permits from the Ottoman government for things like travel into Sufi centers. Bukharan pilgrims built cultural bridges between Bukhara and Turkey, particularly between Bukhara and Istanbul.

To arrive in Istanbul, the Bukharan pilgrims reached the Caspian Sea, travelled to Crimea by way of Astrakhan, and then to Istanbul by sea via the ports in Kefe, Anapa, Azov, or Ozi on the north coast of the Black Sea. A small number of pilgrims who wished to perform the pilgrimage without stopping in Istanbul first came to the ports in Sinop or Samsun on the Black Sea coast. They then travelled overland to join the caravans that left Istanbul for Damascus in Eskişehir and Konya.

While the pilgrimage was already a long journey, the reasons for making it even longer by coming to Istanbul can be explained by the spiritual world of the pilgrims as well as their view of the world. Visiting the caliphate before or after the pilgrimage was regarded as an essential part of the pilgrimage, as well as visiting the mosques and holy places in Istanbul, and Bukharan pilgrims wanted to feel this spiritual climate in their hearts.

Pilgrims who arrived in Istanbul after a long journey would stay there for a while. The pilgrims, who included scholars, dervishes, and sheikhs, visited locales that had an important place in the cultural life of Istanbul and communicated with Ottoman scholars and dervishes.

Dervish lodges and khanqahs were among the places pilgrims visited. These places had strong spiritual ties with Ottoman civilization, and this was the main reason pilgrims came.

In addition, the pilgrims from Bukhara in particular had also established their own Sufi lodges in Istanbul. Emir Buhâri Tekke and Murâd-ı Buhâri Tekke stand out among the lodges founded by Bukharan Sufis. These Sufi institutions founded after two important names who'd

come to Istanbul as a result of their pilgrimages can be seen to have played an important role in Istanbul's cultural life, especially during the pilgrimages from Bukhara when they became centers for pilgrims to visit.

Divâne Ali Özbek Tekke in Bülbül Deresi was a lodge dedicated to accommodating the people of Bukhara. Although the expenses of the dervish lodge were covered by the Ottoman government, this support was insufficient to meet the pilgrims' expenses, so those who stayed there tried to learn an art and earn income. The lithography method taught by Sheikh Hajji Mehmed Salih Efendi is the most important example of this. He used to print books with this method. In 1860, he applied to the Education Council (*Maarif Meclisi*) and submitted by letters his request to print books. That printing was carried out in the Özbek Tekke, which was frequented by pilgrims and where people with many different professions and skills came together, was not a coincidental development. Some of these people residing in the tekke, who were mostly Turks from the Turkestan geography, can also be said to have had previous experience using a printing press. The widespread use of the printing press in Bukhara, Tashkent, and Samarkand at that time was the most important reason for this.

The Uzbek Tekke of Naqshbandi, located in the Küçük Ayasofya neighborhood of Kadırga, was founded by İsmâil Efendi, the Istanbul Treasurer (*Defterdar*) for Naqshî dervishes coming from Turkestan. Due to the important role the Uzbeki sheikhs played in the relations between the Ottoman Empire and the Turkestan khanates, this Sufi lodge was considered the most important of the Uzbek tekkes in Istanbul. The Uzbek Tekke in Üsküdar was a seedbed for keeping alive the characteristics of the Turkestan Sufi culture that were specific to the Yassawiyya. The fact that Sheikh Mehmed Sâdık Efendi spread the art of marbling, which he had learned in Bukhara, by teaching it in Istanbul and that his son and successor, Sheikh İbrahim Edhem Efendi, nicknamed *hezarfen* [man of 1,000 sciences], practiced handicrafts such as calligraphy, marbling, fine carpentry, hakkâk, printing, weaving, and carving shows not only the spiritual aspect of the Sufi lodge but also its place in the history of Turkish art. The Uzbek Tekke was not only a shelter for those coming from Turkestan, but also a consulate for those coming from the region.

In addition, the Bukharan sheikhs and dervishes in Istanbul were understood to have had close relations with the Ottoman dynasty. Sultan Abdul Hamid II's closeness with Suleyman Efendi of Bukhara, the Sheikh of the Uzbek Tekke, at the beginning of his reign is the most important example of this. Sheikh Suleyman Efendi first came to Istanbul as the administrative clerk of the Emir of Bukhara and later became the sheikh of the Uzbek Tekke in Istanbul. In 1869, Sheikh Süleyman Efendi was sent to Turkestan to explain the Ottoman Empire's Turkestan policy to the Bukharan people.

The cultural contacts Turkestan pilgrims had in Ottoman lands are noteworthy in terms of how they affected both geographies. Thanks to the pilgrimages, societies got to know each other more closely and found the opportunity to discover their cultural commonalities. This study analyzes the traces of these cultural contacts in light of the literature and archival documents.

Giriş

Rusya İmparatorluğu idaresindeki topraklardan Hicaz'a yapılan hac ziyaretleri, ulaşım imkanlarının artmasının da etkisiyle, XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başlarında yoğunluk kazandı. Aşılması gereken mesafe ve zaman bakımından oldukça zorlu bir yolculuğu göze alan hacılar, Hicaz'a ulaşmanın yanında, hac vazifesinin adeta tamamlayıcısı olarak gördükleri İstanbul'da bulunmaya büyük önem verdiler. İstanbul'un manevi iklimini yakından solumak için bilhassa abide eser niteliğindeki camilere yakın hanlarda konaklamaya ve günlük ibadetlerini bu camilerde yerine getirmeye çalıştılar. İstanbul'da kalınan sürede çeşitli kültürel temaslarda bulunan hacılar, başlangıçta konaklama ve Osmanlı hükümetinden yol vs. için gerekli izinlerin alınmasında toplanan yer amaçlı teşekkül ettirilen mekanları tasavvuf merkezleri haline getirdiler. Buharalı hacılar Buhara ve Türkiye, özelde ise Buhara ve İstanbul arasında kültürel köprüleri kurdular.

1) Buhara'dan Gelen Hacıların Güzergahı ve Yolda Karşılaşılan Zorluklar

Rusya, demiryolu ağını XIX. yüzyılın sonlarında Türkistan ve Kafkasya'da genişletmiş; bununla birlikte daha önce İran, Afganistan ve Hindistan üzerinden geçen kervan yolları artık daha az tercih edilir duruma gelmişti. Artık eski güzergâh yerine Krasnovodsk, Bakü ve Batum'u; daha sonra Taşkent demiryolunun devreye girmesiyle (1905) Türkistan, İdil boyu ve Orenburg, Samara, Odessa hattını kullanmaya başlayacaklardır. Bu durumda Rusya Müslümanlarının Hicaz'a yolculuklarının birkaç güzergâh üzerinden gerçekleştiği söylenebilir.¹

1880'lerden sonra ise her yıl, Rusya İmparatorluğu sınırlarında yaşayan yaklaşık 10.000 Müslüman Karadeniz'e ulaşarak, buradan Osmanlı başkentine yolculuklarını sürdürüyorlardı.² Yalnızca Buhara'dan gelenlerin sayısı, Rusya'dan gelen toplam hacı sayısının %20 sine tekabül ediyordu. 1901 yılında İstanbul'a Buhara ve civarından 2000 kişi gelmiş ve bunların çoğunluğu vapur buldukça Hicaz'a doğru yola çıkmışlardır. Vapur bulamayıp iskeleye yakın hanlarda 1901 yılı sonuna doğru 340 kişi konaklamaktaydı.³

Halifeliliğin merkezi İstanbul'da bulunma arzusunun, yolcuların güzergahını belirleyen en önemli unsur olduğu anlaşılmaktadır. İstanbul'a gelen Buharalı hacılar, Hazar Denizi'ne ulaşmakta, Astrahan üzerinden Kırım'a oradan da Karadeniz'in kuzey kıyısındaki Kefe, Anapa, Azak ve Özi limanları vasıtasıyla deniz yoluyla İstanbul'a gelmekteydiler. Az da olsa, İstanbul'a uğramadan hac ziyaretini gerçekleştirmek isteyenler Karadeniz kıyısındaki Sinop veya Samsun limanlarına gelip, İstanbul'dan Şam istikametinde yola çıkan hac kervanlarıyla Eskişehir- Konya taraflarında buluşmak üzere kara yoluyla yolculuklarına devam ediyorlardı.⁴

Hac yolculuğu zaten uzun bir yolculuk iken İstanbul'a gelerek daha da yolu uzatmanın sebepleri hacıların manevi dünyaları ve dünyaya bakışlarıyla açıklanabilir. Hac görevinden

1 Alfina Sibgatullina, *İki İmparatorluk Arasında Rusyalı Müslüman Türkler*, İstanbul 2014, s. 25.

2 Eileen Kane, *Russian Hajj Empire and the Pilgrimage to Mecca*, New York 2015, s. 47.

3 BOA, BEO 1767/132478 (2)

4 Yusuf Sarımay, "Türkistanlı Hacıların Ziyaret Merkezi Olarak İstanbul", *Bilig*, Kış 2019, Sayı: 88, s. 5-6.

önce veya sonra hilafet makamına uğramak, bir anlamda hacın mütemmim cüzü olarak kabul ediliyordu. İstanbul'da bulunan camiler ve kutsal mekanların ziyareti hac ziyaretinin bir parçasıydı⁵ ve Buharalı hacılar bu manevi iklimi gönüllerinde hissetmek istiyorlardı.

Buhara'dan gelen hacıların yolculuk boyunca sıkıntı çektiği meselelerin başında salgın hastalıklar gelmekteydi. Uzun süren yolculuklarda ve bilhassa Hicaz'da yoğunlaşan görüşmelerde salgının yayılması mümkün olabiliyordu. Bu durum hem Osmanlı hem de Rusya idaresinin çeşitli önlemler almasını gerektiriyordu. 1898'de A. M. Levin tarafından hazırlanan "*Palomničestvo russkih musulman s sanitornoy točki zreniya*" (Rusya Müslümanlarının Hac Ziyareti ve Toplum Sağlığı Açısından İncelenmesi) adlı rapor, Rusya topraklarına salgının taşınmasını engellemek için alınan önlemleri açıklamaktadır. Rapor İstanbul, Cidde ve Hicaz'dan alınan bilgilerden hareketle hazırlanmıştı.⁶ Salgın yoğun olarak Hicaz ve Cidde'de görülmekteydi. Çoğunlukla salgının Hindistan ve Doğu Hindistan'dan gelen hacılar aracılığıyla bölgede yayıldığı⁷; ancak Rusya tarafından gelen hacıların da 1831 ve 1910 yılındaki salgını taşıdıkları düşünülmüştür.⁸

Salgın nedeniyle sıkı karantina kuralları uygulanıyordu. Bu durum, hacıların hac ziyaret sürelerini doğrudan etkiliyordu. Karantinada iken koleraya yakalananların muayeneleri tamamlanana kadar hac yolculuklarına devam etmeleri sakıncalı bulunuyordu.⁹ Karantinada uzun süre kalmak ise hacıları maddi ve manevi yönden etkilemekteydi. Kaldıkları süre boyunca hacılar arasında gerginlikler olabildiği gibi, hacıların karantina masraflarının da karşılanması gerekiyordu. Bu durumda Rusya Müslümanları için devreye Osmanlı şebenderlikleri girebiliyordu.¹⁰

2) Buharalı Hacıların İstanbul'daki Kültürel Temasları

Uzun bir yolculuk neticesinde İstanbul'a varan hacılar burada bir müddet kalırlardı. Aralarında alimler, dervişler ve şeyhlerin de bulunduğu hacılar, İstanbul'un kültür hayatında önemli yeri olan mekanları ziyaret eder ve Osmanlı uleması ve dervişleriyle iletişim kurarlardı.

Hacıların uğrak mekanları arasında tekkeler başta olmak üzere dergâh, hânkâh gibi yerler bulunuyordu. Bu yerlerde Osmanlı medeniyet tasavvurunun manevi bağları kuvvet buluyordu¹¹ ve bu özelliği hacıların gelmesi için en önemli gerekçeyi oluşturuyordu.

Bununla birlikte, bilhassa Buhara'dan gelen hacılar kendi tekkelerini de İstanbul'da teşekkül etmişlerdi. Buharalı tasavvuf ehlinin kurduğu tekkelerin başında Emir Buhârî Tekkesi ve

5 Sarıay, "Türkistanlı Hacıların Ziyaret Merkezi Olarak İstanbul...", s. 6.

6 Sibgatullina, İki İmparatorluk Arasında..., s. 47-48.

7 Salgın ve karantina uygulamaları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Sinan Kunalp, "Osmanlı Yönetimindeki (1831-1911) Hicaz'da Hac ve Kolerâ", çev. Münir Atalar, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 7 (1996), s. 497-511.

8 Ahmet Asker, "Alman Konsolosluk Raporlarına Göre 1911-1914 Yılları Arasında Osmanlı Liman Kentlerinde Kolerâ", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 22, 1 (2021), s. 105.

9 BOA, DH. İD 50/16 (2).

10 BOA, BEO 974/73005.

11 Nuran Çetin, "Murâd'ı Buhârî Tekkesi ve Fonksiyonları", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Sayı 4), 2005, s. 6.

Murâd-ı Buhârî Tekkesi öne çıkmaktadır. İki önemli ismin hac ziyaretleri sonucunda İstanbul'a gelmesiyle kurulan tasavvuf müesseselerinin İstanbul kültür hayatında büyük rol oynadığını; bilhassa Buhara'dan yapılan hac ziyaretlerinde hacıların ziyaret merkezi oldukları görülmektedir.

Emir Buhârî, Buhara'da doğmuş (1445), ilk tahsilini Buhara'da tamamladıktan sonra Semerkant'ta dönemin en meşhur mutasavvıfı Ubeydullah Ahrâr'a intisap etmiştir. Ahrâr'ın dergahında Anadolu'dan buraya gelmiş olan Abdullah-ı İlahî ile tanışmış ve onunla beraber Kütahya'nın Simav ilçesine gelerek burada açılan ilk Nakşibendi (Anadolu'da ilk) tekkesine intisap etti. Bir müddet sonra hacca gitmek üzere yola çıktı. Nihayet İstanbul'a gitmeye karar verdi. İstanbul'da ilk uğradığı yer Şeyh Vefâ Tekkesi oldu. Şeyh Vefâ ile görüşen Emîr Buhârî, 1477'den itibaren irşad faaliyetlerine başladı ve böylece Nakşibendiyye tarikatını İstanbul'da yayan ilk mutasavvıf olma özelliğini kazandı.¹²

Osmanlı tasavvuf tarihi bakımından önem arz eden kurumlardan birisi XVIII. yüzyıl başlarında kurulan Murâd-ı Buhârî Tekkesi'ydi. Aynı zamanda "*Seyyid Belhi Dergâhu*", "*Şeyh Murâd Efendi Tekkesi*" ve "*Şeyh Muhammed Murâd-ı Buhârî Tekkesi*" gibi isimlerle anılmakta olup Nişancı Mustafa Paşa mahallesinde yer almaktaydı. Tekke, ilk olarak hadis öğrenimi verilecek medrese olarak inşa edilmiş; 1715 yılında ise Muhammed Murâd Buhârî adına tekkeye dönüştürülmüştür ve Nakşibendiyye tarikatı müntesiplerine tahsis edilmiştir.¹³

Nakşibendiliğin Müceddidî kolunu, XVII. yüzyılın son çeyreğinde İstanbul'a getirenlerden ilki olan Murâd Buhârî (ö. 1720), 1640 yılında Semerkant'ta doğmuştur. Babası Semerkant nakîbü'l-Eşrâfî Seyyid Ali'dir. Beş defa hacca giden Şeyh Murâd Buhârî ikinci hac görevini ifa etmesinin ardından Kâhire'de ilim tahsiline devam etti. Şam'da verdiği ders ve tasavvufî sohbetleriyle dikkat çekti. İstanbul'daki ulemâ ve mutasavvıf arasında şöhreti hızla yayılan Şeyh Murâd Buhârî, İstanbul'a davet edildi ve 1681 yılında İstanbul'a yerleşti. İstanbul'da meşâyih, ulemâ ve devlet ricâli tarafından yakın ilgiyle karşılanan Murâd Buhârî, Eyüp'te Nişancı mahallesi'nde kendisine tahsis edilen konutta ikamet etti. Şeyh Murâd Buhârî İstanbul'da bulunduğu yıllarda Sultan IV. Mehmed başta olmak üzere Şeyhülislam ve pek çok önemli şahsiyetlerle irtibatla oldu.¹⁴

Murad Buhârî Tekkesi'nin hem kurucusunun ve daha sonra postnişin olarak görev yapanlardan bazılarının Türkistan kökenli olmaları nedeniyle, bu bölgelerden İstanbul'a gelenlerin ziyaret ettiği bir dergâh olarak tasavvuf tarihindeki yerini almıştır.¹⁵

Bülbül Deresi'ndeki Divâne Ali Özbek Tekkesi, Buhara ahalisinin ağırlanmasına tahsis edilen bir dergahtı. Burada yapılacak masraflar için her senenin başında Haremeyn-i Muhteremeyn Hazinesi'nden otuzar kuruş muharremiye verilmekteydi. Ancak bu miktar Buharalı hacıların ihtiyaçlarını yeterince karşılamıyordu. Buradaki Şeyhler bir sanat öğrenip gelir elde etmeye çalışıyordu. Şeyh Hacı Mehmed Salih Efendi'nin öğrendiği litografya usulü buna en önemli

12 Mustafa Kara, "Emir Buhârî", *DİA*, 11. Cilt, s. 125-126.

13 Çetin, "Murâd'ı Buhârî Tekkesi...", s. 7.

14 Çetin, "Murâd'ı Buhârî Tekkesi...", s. 10-11.

15 Çetin, "Murâd'ı Buhârî Tekkesi...", s. 33.

örnektir. Kendisi bu usulle kitap basmaktaydı. 1860 yılında da Maarif Meclisi'ne müracaat ederek harflerle kitap basma talebini iletmiştir.¹⁶ Hacıların uğrak noktası olan ve çok farklı mesleklere, maharetlere sahip insanların bir araya geldiği Özbek Tekkesi'nde matbaacılığın yapılıyor olması tesadüfî bir gelişme değildi. Tekkede ikamet eden ve genelde Türkistan coğrafyasından gelen Türklere oluşan bu kişilerden bazılarının matbaa kullanma konusunda daha önceden oluşmuş tecrübelerinin olduğu söylenebilir. Buhara, Taşkent ve Semerkant'ta bu dönemde matbaa kullanımının yaygınlığının olması bunun en önemli sebebidir.¹⁷

Buhara ulemasından olan Şeyh Hacı Mehmed Efendi'nin gösterdiği çabalar takdir görmüş ve kendisiyle birlikte iki müridine istedikleri yerde ikamet etme hakkı verilerek iki ayda bir beşer kuruştan on beş kuruş yevmiye bağlanmıştı.¹⁸

Kadırga'da Küçük Ayasofya mahallesinde Şehid Mehmet Paşa yokuşunda Sokullu külliyesinin yanında bulunan Nakşibendiyye'ye bağlı Özbekler Tekkesi, Türkistan'dan gelen Nakşî dervişleri için İstanbul Defterdarı İsmâil Efendi tarafından kurulmuştur. Özbek kökenli şeyhlerin Osmanlı Devleti ile Türkistan hanlıkları arasındaki ilişkilerde oynadıkları önemli rolden dolayı, İstanbul'daki Özbek tekkeleri arasında en önemlisi sayılmaktadır.¹⁹ Üsküdar'daki Özbekler Tekkesi, Türkistan tasavvuf kültürünün Yeseviyye'ye has tasavvuf kültürünün yaşatıldığı bir ocak olmuştur. Şeyh Mehmed Sâdık Efendi'nin Buhara'da öğrendiği ebru sanatını İstanbul'da da öğretmek için yayması, oğlu ve halefi "hezarfen" lakaplı Şeyh İbrahim Edhem Efendi'nin hat, ebru, ince marangozluk, hakkâklık, matbaacılık, dokumacılık, oymacılık gibi el sanatlarını icra etmesi, tekkenin yalnızca manevi yönünü değil Türk sanat tarihindeki yerini de göstermektedir.²⁰

Bununla birlikte İstanbul'daki Buharalı şeyh ve dervişlerin Osmanlı hanedanıyla da yakın ilişkiler içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. II. Abdülhamid'in saltanatının başlarında Özbekler Tekkesi Şeyhi Buharalı Süleyman Efendi ile yakınlığı²¹ buna en önemli örnek teşkil eder. Şeyh Süleyman Efendi, İstanbul'a ilk defa Buhara Emiri'nin idarî kâtibi sıfatıyla gelmiş, daha sonra İstanbul'daki Özbekler Tekkesi'nin şeyhliğini yapmıştır. 1869 yılında ise Şeyh Süleyman Efendi, Osmanlı Devleti'nin Türkistan siyasetini Buharalılara anlatmak amacıyla Türkistan'a gönderilmiştir.

Özbekler Tekkesi, Türkistan'dan gelenlerin konaklama yeri olmanın yanı sıra bu bölgeden gelenler için bir konsolosluk görevi yürütmüştür.²²

16 Süleyman Beyoğlu, "Millî Mücadele ve Özbekler Tekkesi", *Üsküdar Sempozyumu 1 23-25 Mayıs 2003 Bildiriler*, Cilt 1, İstanbul 2004, s. 204.

17 Muharrem Varol, "19. Yüzyıl İstanbulu'nda Bazı Tekkelerin Matbaacılık Faaliyetleri", *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, XLII, 2013, s. 323-327.

18 BOA, A.MKT. NZD 344 / 80

19 M. Baha Tanman, "Özbekler Tekkesi-İstanbul Kadırga'da Orta Asya'dan gelen dervişlerin barınması için inşa edilen Nakşibendî tekkesi", *DİA*, 34. Cilt, s. 121.

20 M. Baha Tanman, "Özbekler Tekkesi-İstanbul Üsküdar'da Orta Asya'dan gelen dervişlerin barınması için inşa edilen Nakşibendî tekkesi", *DİA*, 34. Cilt, s. 123.

21 Azmi Özcan, "İttihâd-ı İslâm", *DİA*, 23. Cilt, s. 474.

22 Sibgatullina, s. 110.

Hac yolculuğuna çıkanların bir kısmı “*Hacnâme*” ler kaleme alarak, yolculuk esnasında gördüklerini anlatmışlardır. Bu eserlerde, hacılar uğradıkları şehirlerin sosyal, ekonomik ve siyasi durumları gibi konularda önemli bilgilere yer vermekteydiler. Özbekistan'dan gelerek hatırat kaleme alanlar arasında Buharalı şair Qarı Rahmatullâh Vazeh (1818-1894), Taşkentli Mirza Âlim Mahdûm bin Dânullâ Mirza Rahim Taşkendi, Muhammed Sâlih Hacı gibi isimler yer almaktaydı.²³

3) Osmanlı Hükümeti'nin Buharalı Hacılara Yaklaşımı

Buhara'dan gelen hacıların, hac yolculuğunu sıkıntısız geçirmeleri konusunda Osmanlı Hükümeti'nin gerekli tedbirleri aldığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Hacıların İstanbul'da camilere yakın bölgelerde konaklama istekleri, hükümetin öncelikli konuları arasında yer almıştır. İstanbul şehreminin (belediye başkanı), Dahiliye Nezareti'ne yazdığı 31 Ağustos 1910 tarihli yazıda, Rusya ve Buhara taraflarından gelen hacıların konaklama sorununa değinilmekte ve bu sorunun çözümü için öneriler sunulmuştur. Buna göre, İstanbul'a gelerek kutsal camilerin yakınında konaklamak isteyenler için 300 kişilik bir misafirhane vücuda getirilmesi planlanmıştır. Ancak konaklama ihtiyacının aciliyeti nedeniyle geçici olarak Ahurkapu'daki mektep binasının askeriyeden alınarak hacıların ikametine tahsis edilmesi önerilmiştir. Bu mümkün olmadığı takdirde ise bir han kiralanması düşünülmüştür.²⁴

Bununla birlikte Buharalı hacılar için, hac güzergahı ve Mekke ve Medine'de tekke ve kütüphane inşa edilmiştir. Medine-i Münevvere'de Şeyh Mehmed Mazhar Efendi tarafından inşa edilen tekke ve kütüphaneye buğday ve para aktarılmaktaydı.²⁵

Hacılar arasında Osmanlı bürokratlarının bağlantılı olduğu ve hürmete layık olduğu vurgulanan isimler bulunuyordu. 1861 yılında Şam valisi Mehmet Emin Paşa'nın Sadrazam'a yazısında Külal sülalesinden ve Nakşibendi tarikatından olan Seyyid Abdülvahid Efendi ile üç müridinin hac için İstanbul'a geleceğini belirterek kendilerine yardım gösterilmesi talebinde bulunuyordu.²⁶

Buhara ulemasından Özbekler Şeyhi Mehmed Emin Efendi ve yanındakilerin hac ziyaretinden dolayı Mısır Valiliği ve Cidde Valiliğine merkezden yazı gönderilerek, onlara hürmet gösterilmesi isteğinde bulunulmuştur.²⁷

Buhara emiri tarafından Mekke'ye göndermek üzere gönderilen sandığın İstanbul gümrüğünde açılmaksızın geçişine müsaade edilmesi, hem güven hem de gösterilen ilginin bir göstergesiydi. Bu konuda yalnızca Rusya sefaretı baş tercümanı Maksimov'un, sandıkta hiçbir zararlı eşya yoktur diye yemin etmesi yeterli olmuştur.²⁸

23 Sharifa Toshova, “Türkistanlı Hacı ve Seyyahların Gözüyle İstanbul”, *GTTAD*, Cilt: 3, Sayı: 6, Temmuz 2021, s. 402-403.

24 BOA, DH. İD 77/9 (2)

25 BOA, BEO 755/56612 (1)

26 BOA, A.MKT.UM 506/68 (2)

27 BOA, A.MKT.UM 761/27 (1)

28 BOA, BEO 404/30277 (1)

Birinci Dünya Savaşı'nın başladığında hac ziyaretini gerçekleştiren Buhara Şeyhülislamı'nın, Osmanlı Hükümeti'ne haber vermeden Osmanlı topraklarını terk etmeye çalışması dikkate değerdir. Osmanlı Devleti ve Rusya'nın savaş halinde olduğu ve Kafkasya cephesinde savaşın devam ettiği günlerde, Buhara Şeyhülislamı Molla Mehmed Beka Hoca Haydar, yanındaki on iki kişiyle birlikte Mekke-i Mükerreme'den 1915 Ocak ayının başında İstanbul'a dönmüş ve Hürriyet Oteli'nde beş gün kaldıktan sonra Bulgaristan yoluyla memleketine dönmek üzere 11 Ocak 1915'te trene binmiş ve bu durum emniyet tarafından Dahiliye Nezareti'ne bildirilmiştir.²⁹ Buhara Şeyhülislamı'nın, Osmanlı Hükümeti yetkililerine haber vermeden ülkeden ayrılması, muhtemelen kendisinin esir olarak tutulabileceği veya Rusya Hükümeti'nin dönüşte sıkıntı çıkaracağından duyduğu endişeden kaynaklanmış olabilir.

Savaşın başlamasıyla birlikte, Buharalı hacıların bir kısmı memleketine dönememiştir. Bu kişilerin sabit ikamet adreslerinin olmaması, sürekli bir seyahat halinde olmaları, savaşın cereyan ettiği bir dönem olması nedeniyle de asayiş bakımından sorun teşkil etmekteydi. Karesi Mutasarrıflığı'ndan Dahiliye Nezareti'ne gönderilen belgede, merkez livada elinde seyahat izni olmaksızın dolaştığı görülerek polis tarafından tevkif edilen aslen Buhara'nın Nemangel kazası ahalisinden ve Rus tebaasından Hacı Azim oğlu Hacı Fırka hakkında icra kılınan tahkikat ve tetkikat neticesi anlatılmaktadır. Belgedeki bilgiye göre, 1914 senesinde hac farizasını yerine getirmek üzere Hicaz'a giden ve daha sonra dünya savaşının ortaya çıkması nedeniyle memleketine dönemeyerek Şam, Halep ve Eskişehir taraflarında bekçilik ve amelelik etmek suretiyle vakit geçirmiş olduğu anlaşılmış ve adı geçen kişinin bu şekilde dolaşmasının kanuna uygun olmadığından hareketle kanun hükmü gereğinde ikamet tezkiresi verilmesi kararlaştırılmıştır. Karesi Mutasarrıflığı, bu kişinin etraflıca soruşturulmasının da gerekli olduğunu vurgulayarak, Dahiliye Nezareti'nden talepte bulunmuştur.³⁰

Buhara'dan gelenlerin hac yolculuklarını tamamlama konusunda zaman zaman ekonomik sıkıntıları ortaya çıkmaktaydı. Bunun için Osmanlı padişahının ve Osmanlı hükümetinin desteğine başvuruluyordu. 1849 yılında hacca gitmek gayesiyle İstanbul'a gelen Buhara civarındaki Türkistanlı Ahmed Yesevi'nin sülalesinden olduğundan bahisle kendilerine yardım edilmesine dair Paşa Hoca adlı kişi arzual sunmuştur.³¹

Hac yolculuğunun uzaması harcamaları arttırıyor ve hacıların paraları bitebiliyordu. Çok sayıda Buharalı hacının İstanbul'a varmaları, burada konaklamaları, hac vazifelerini yerine getirmek üzere kutsal topraklara ücretsiz olarak gönderilmeleri ve Buhara'ya dönmeleri konusunda yardımlar yapılmıştır.³²

Buhara'dan gelenlerin çoğunluğunun hac vazifesini gerçekleştirmek üzere Osmanlı topraklarına geldiğini yukarıda örnekler açıklamaktadır. Ancak İstanbul sokaklarında çok sayıda Buharalı görünmekte ve bunların tamamı hacca gitmeyip bir kısmı Osmanlı topraklarına

29 BOA, DH.EUM 2. Şb. 4/3 (2)

30 BOA, DH.EUM 5. Şb 43/30 (1) (29 Ağustos 1917).

31 BOA, A.DVN 53/29.

32 BOA, DH. MUİ 53/34 (1)

iskân edilmek ve burayı kendilerine vatan edinmek amacı taşıdıklarına dair de belgeler³³ bulunmaktadır.

Sonuç

Buhara'dan İstanbul'a ve buradan da Hicaz'a yapılan yolculuklar, yalnızca hac vazifesini yerine getirmekle sınırlı olmayıp, aynı zamanda Osmanlı toplumuyla ilişki kurulmasına ve bu ilişkinin iki toplumu birbirine yakınlaştırmasını yardımcı rolü olmuştur. Kültürel açıdan eşsiz bir zenginlik sunan İstanbul'da bulunmak ve buradaki kutsal yapıları ziyaret etmek, Buharalı hacılar için büyük önem arz etmiştir. İstanbul ve Hicaz başta olmak üzere bir süre ikamet edilen yerlerde ulemeden ve halktan seçkin insanlarla kurulan iletişim ve etkileşimin, ülkelerine döndüklerinde etkileri görülmüştür. Aynı şekilde Buharalı hacıların İstanbul'un kültür ve manevi hayatına önemli katkıları olmuştur. Dönemin manevi hayatını can veren kurumlara ek olarak ortaya çıkan ve Buharalı hacıların oluşturduğu kültürel mekanlar, şehrin kimliğine ayrı bir renk katmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Arşivler

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Kitaplar ve Makaleler

Asker, Ahmet, "Alman Konsolosluk Raporlarına Göre 1911-1914 Yılları Arasında Osmanlı Liman Kentlerinde Kolera", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 22, 1 (2021), s. 101-119.

Beyoğlu, Süleyman, "Millî Mücadele ve Özbekler Tekkesi", *Üsküdar Sempozyumu I 23-25 Mayıs 2003 Bildiriler*, Cilt 1, İstanbul 2004, s. 201-210.

Nuran Çetin, "Murâd'ı Buhârî Tekkesi ve Fonksiyonları", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Sayı 4), 2005, s. 6-36.

Kane, Eileen, *Russian Hajj Empire and the Pilgrimage to Mecca*, New York 2015.

Kara, Mustafa, "Emir Buhârî", *DİA*, 11. Cilt, s. 125-126.

Kuneralp, Sinan, "Osmanlı Yönetimindeki (1831-1911) Hicaz'da Hac ve Kolera", çev. Münir Atalar, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 7 (1996), s. 497-511.

Özcan, Azmi "İttihâd-ı İslâm", *DİA*, 23. Cilt, s. 470-475.

---

33 BOA, BEO 1767/132478 (1); BOA, A.MKT.UM 188/48 (1).

- Sarımay, Yusuf, “Türkistanlı Hacıların Ziyaret Merkezi Olarak İstanbul”, *Bilig*, Kış 2019, Sayı: 88, s. 1-18.
- Sibgatullina, Alfina, *İki İmparatorluk Arasında Rusyalı Müslüman Türkler*, İstanbul 2014.
- Tanman, M. Baha, “Özbekler Tekkesi-İstanbul Kadırga’da Orta Asya’dan gelen dervişlerin barınması için inşa edilen Nakşibendî tekkesi”, *DİA*, 34. Cilt, s. 121-123.
- Tanman, M. Baha, “Özbekler Tekkesi-İstanbul Üsküdar’da Orta Asya’dan gelen dervişlerin barınması için inşa edilen Nakşibendî tekkesi”, *DİA*, 34. Cilt, s. 123-124.
- Toshova, Sharifa, “Türkistanlı Hacı ve Seyyahların Gözüyle İstanbul”, *GTTAD*, Cilt: 3, Sayı: 6, Temmuz 2021, s. 401-408.
- Varol, Muharrem, “19. Yüzyıl İstanbulu’nda Bazı Tekkelerin Matbaacılık Faaliyetleri”, *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, XLII, 2013, s. 317-347.

Eski Türklerde Şehir Yapısı ve Kültürü Üzerine Bazı Değerlendirmeler

Some Evaluations of Ancient Turks' City Culture and Structure

Kürşat Yıldırım¹

ÖZ

Türkistan sahasındaki eski şehirler esasen "feodal şehir yapıları" olarak tasnif edilmiştir. Feodal şehrin temel unsuru, şehrin etrafını kuşatan ve şehri dış düşmanlardan, diğer feodal güçlerden, bozkırlılardan, köylüden, çiftçiden vb. ayırmak için dikilen duvar veya surdur. Şehrin dinamiği- yâni onun inşası, yıkılması ve yeniden inşası- şehrin veya bölgenin siyasi ve toplumsal hayatı ile doğrudan bağlantılıdır. Bu yüzden kale, duvar vb. yapılar şehrin geçmişi ve kültürü hakkında bilgi vermektedir.

Eski Türkistan şehirlerinde kaleler, hisarlar, yoğun nüfusun küçük alanlarda yaşadığı iç şehirler, dar sokaklar, pazarlar, ibadethaneler, türbeler, kamu binaları, tezgâhlar, şehrin dış mahallelerinde zanaatkarların, işçilerin meskenleri, mezarlıklar, dış halkada tarım üretimi yapılan bağlar-bahçeler-tarlalar, hayvan otlakları ve bunlarla meşgul olan nüfus vardı. Şehirler genelde ihtisamlı tahkimatla çevriliydi. Bu şehirlerde düzenli planlar ve şehir nizamını sağlayan görevliler vardır. İnsanların ve malların yığılması ile bitişik türlü meskenlerin artması sadece idare ve kültürün gelişmesini değil aynı zamanda zanaat ve ticaret hacminin büyümesiyle şehir yapısında geniş meydanları ortaya çıkarıyordu.

Eski Türk şehirleri üzerine bu bildirimizde Türklerde şehir mefhumu ile şehrin fiziki yapısı, mekanları, planı, kısımları, savunma sistemleri, toplumun ruhuna ve sanata tesirleri gibi konular üzerine değerlendirmeler yapılacaktır. Böylece Türkiye şehir kültüründeki köklü Türkistan mirası üzerinde durulması hedeflenmektedir.

Anahtar kelimeler: Türkistan, Türkiye, Anadolu, Şehir Kültürü

ABSTRACT

Ancient cities in the Turkestan area are essentially classified as "feudal city structures". The basic element of the feudal city is the wall that surrounds the city and is erected to separate the city from external enemies, other feudal powers, steppe peoples, peasants, farmers, etc. The dynamics of the city- that is, its construction, demolition, reconstruction- is directly linked to the political and social life of the city or region. So, structures such as castles, walls, etc. provide information about the history and culture of the city.

In old cities of Turkestan there were castles, fortresses, densely populated inner cities, narrow streets, markets, places of worship, shrines, public buildings, looms, dwellings of craftsmen and workers, and cemeteries in the outskirts of the city.

1 Sorumlu yazar/Corresponding author:

Kürşat Yıldırım (Prof. Dr.),
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih
Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: kursatyildirimtr@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-2879-2666

Başvuru/Submitted: 23.09.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested:
4.10.2022

Son Revizyon/Last Revision Received:
11.10.2022

Kabul/Accepted: 30.10.2022

Atıf/Citation: Yıldırım, K. "Eski Türklerde Şehir Yapısı ve Kültürü Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 12, 1 (2023): 81-89. <https://doi.org/10.26650/jes.2023.005>

In the outermost ring, there were vineyards, gardens, fields, animal pastures and population engaged in agricultural production. Cities were often surrounded by magnificent fortifications. These cities had regular plans and an official who maintain the city order. The accumulation of people and goods and the increase of adjacent dwellings did not only reveal the development of administration and culture, but also the growth of craft and trade, and large squares in the city structure.

In this paper on ancient Turkic cities, evaluations will be made on issues such as the notion of the city in Turks and physical structure, places, plan, parts, defense systems of the city, city's effects on the spirit and of society and art. Thus, it is aimed to focus on the enormous Turkestan heritage in city culture of Türkiye.

Keywords: Turkestan, Türkiye, Anatolia, City Culture

EXTENDED ABSTRACT

The word *medeniyet* in Turkey Turkish is a translation of *civilization* in western languages. The word Civilization comes from Latin *civilis*, a word about the society and city life. Our intellectuals made the translation *medeniyet* from Arabic *medine*, which is also an important city. Our cities have been examined through the settlements in the steppes, the nomadic armies that hold the cities in trade routes and the steppe people who left the nomadic lifestyle and settled.

According to Tuncer Baykara, the first step of the settled life is village, and the last step is the city. A village is composed of a few houses. In Azerbaijan Turkish *kend*, in Turkmen Turkish *oba*, in Uzbek Turkish *kışlak*, and in Kirghiz and Kazakh tongues *avul* correspond to village. The Uzbek version of village, *kışlak* is about the habit of changing locations according to the weather. Turkey Turks name the location that the village people move to during summer *yaylak*, a word that is common in almost every dialect of Turkic languages. *Kasaba*, which is the word for town, is an Arabic word. It is related to the settlement where the entrance and exit are cut off and its borders surrounded. It can be understood as a type of city. *Şehir*, which means city, corresponds to Old Turkic *balık*, a word possibly about mud, dirt, and cement. Its reason is that in Turkestan the base building material was adobe, which was obtained through the mixture of mud, straw, and tree branches. 9th century Eastern Turkic used the Sogdian word *kend*, instead of *balık*. *Kend* is used in Anatolian Turkish, and *köy* in modern-day Azerbaijan Turkish corresponds to the Uyghur Turkish for *kasaba*. In modern day, the word *şehir* is commonly used. It represents both the city center and a place for settlement in a broad sense. In another sense, *şehir* means a settlement with walls. The old cities in Turkestan area are classified as “feudal city structures”. The main element of the feudal city is a wall to build to separate the city from the threats of the steppes, outsiders, farmers, villagers and other feudal powers. The word *şehir* has its roots in the Persian word *hasra*, which means “sovereignty” and also “state”.

In the Turkestan area, Turks had settlements and cities before the years of common era. We can determine this data through archeological findings. In written historical sources, we can come across cities in Arabic sources with a population of “Turks” in 7th century and beyond. In old Chinese sources, it is said that Turks “didn’t have cities”. Its main reason being that the Chinese viewed all northern nomads as Turks. Also, in the old world, the ethnicities and roots of the peoples of the cities are rarely mentioned. People identified themselves with their cities, such as *Kaşgarlı* and *Buharalı*, which means *from Kashgar* and *from Bukhara* respectively.

In the steppes, the nomads had no economical reason to build a city, even so they viewed urbanization as a threat to their livestock economy. Turks preferred to move in accordance with the weather. Even when they settled, they had tendencies to continue the traditions of the nomadic movements. In warm times, they preferred to go to high places and in cold times to holes and places that could block the wind. Cities were built accordingly. It is so in the life of the people and governors of the Old Turkic steppes.

The city mainly consisted of two parts. The first one was the inner city, called *medine* in Arabic and *şehristan* in Persian. The outer city is called *rebad* in Arabic and *birun* in Persian. In the works of Arabic geographers, it is said there were great distances between rebad and şehristan walls.

The city has the qualities of a market. Turkestan cities usually have markets at their centers. The livelihood and the continuity of the city mostly depend on the market’s survival. It is sometimes called *çarşı*.

Where Settled Old Turkic peoples lived, there were cities and city-states. These states’ centers were encircled with walls. The ruler, governors, lords, commanders, noble, clergy, merchants, and common folk lived in these walls, so that the cities’ structures were placed accordingly.

In the city, the center surrounded by walls was divided into two parts, the inner city where the palace of the ruler was located, and the inner city where the residences, buildings and temples of the states and clergy were located. Beyond the walls, there was a second generation, or connected city, where agricultural areas that met their grain, vegetable and fruit needs, markets where consumer goods were bought and sold, and public dwellings were scattered. Apart from this belt, herds were spread across pastures in the farthest corners of the city.

Şehir Mefhumu

Türkiye Türkçesindeki *medeniyet* sözü, Batı dillerindeki *civilisation* veya *civilization*'a karşılık türetilmiştir. *Civilisation* ise toplum ve şehir hayatını vurgulayan Latince *civil* sözüden gelmez. Aydınlarımız bunu yine şehirle ilgili Arapça *medine* sözünü kullanarak *medeniyet* ile karşılamışlardır. Bizde *medeniyet* böyle bir çıkış noktasına sahipken “Türk medeniyeti” tarihinde şehre gereken önem verilmemiştir. “Uygurluk Tarihi” başlıklı kitaplarda Çin, Hint, Roma, İran vb. anlatılırken Türklere pek yer açılmamakta ve hatta eski Türk şehirleri İran kökenli Soğd gibi kültürlerle atfedilmektedir. Türkiye’deki tarih yazımı ise eski Türk medeniyetini bozkır üzerine inşa etmiştir. Şehir varlığımız ise genelde bozkırda kurulan yerleşimler, ticaret yolları üzerindeki şehirlere hükmeden konar-göçer ordular ve yerleşikliğe geçen bozkırlılar vesilesiyle ele alınmıştır.

Tabiata karşı güçlenme, üretim araçlarının gelişmesi ve insanların boş vakitlerinin doğması neticesinde insanoğlunda şehirleşme ve belli mesleklere ayrılma merhaleleri vücuda gelmiştir. Ürettiğini artırma veya tükettiğinden fazlasını üretme kabiliyetinde olanlar, tarım toplumlarında karın tokluğuna çalışmaktan kurtulan insanlar daha çok eğitim ve ticaret imkânlarına kavuşmuş, belli mesleklere sahip olmuşlardır. Bu toplumsal süreçle şehirler şekillenmiştir. Şehir ancak yerleşiklikten ve köylerin kurulmasından sonra ortaya çıkmıştır. İnsanların mallarını değiş tokuş ettikleri pazarlar şehirlerin doğdukları zeminlerdir¹.

Şehir, insanlık tarihinde farklı bir safhayı ifade etmektedir. Gordon Childe şehir için şu tespiti yapmaktadır: “Medeniyet mefhumu, etimolojik olarak şehirde yaşayan insanlara atfedilir. Şehir sadece belli bir değere sâhip değildir aynı zamanda en azından yer yoğunlaşması sağlamak ve insanların önemli bir kısmı avcılık, balıkçılık veya tarımla değil zanaat, ticaret gibi işlerle uğraşmaktadır”². Bu bakımdan şehir sadece belli şartlara sahip bir fiziki ve iktisadi mekân değil, aynı zamanda insanların medeni olarak yaşamaya başladıkten sonra geçirdikleri süreçlerin zeminidir.

Tuncer Baykara’nın tarifıyla Türklerde yerleşik hayatın ilk basamağı köy ve son basamağı ise şehirdir. Köy birkaç evin bir araya gelmesiyle oluşur. Buna Azerbaycan Türkçesinde *kend*, Türkmen Türkçesinde *oba*, Özbek Türkçesinde *kışlak*, Kırgız ve Kazak Türkçesinde *avul* denilir. Özbeklerin *kışlak* sözü, mevsime göre yer değiştirme alışkanlığının bir göstergesidir. Türkiye Türkleri köy halkının yazın çıktığı yere *yaylak* derler ki bunun hemen hemen bütün Türk lehçelerinde karşılığı mevcuttur. *Kasaba*, Arapça bir sözdür. Giriş çıkışı kesilmiş ve etrafı çevrili yerleşim yeriyle ilgilidir. Bir tür şehir olarak da anlaşılabilir. *Şehir* ise eski Türkçe *balık* sözüyle karşılanır; muhtemelen balık, yani çamur harçlı malzemeyle alakalıdır. Çünkü Türkistan’da esas yapı malzemesi çamura saman, ağaç dalı gibi malzemelerin katılması ve kalıplara dökülüp kurutulmasıyla elde edilen kerpiçti. XI. yüzyıl doğu Türkçesinde balık yerine Sogdçadan gelme *kend* sözü yaygınlaştı. *Kend*, eski Anadolu Türkçesinde ve bugünkü Azerbaycan Türkçesinde

1 A. K. Bilgiseven, *Genel Sosyoloji*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986⁴, s. 116-117.

2 L. R. Kızlasov, *Gorodskaya Tsivilizatsiya Sredinnoy i Severnoy Azii*, Moskva, 2006, s. 16.

köy, bugünkü Uygur Türkçesinde kasaba karşılığı olarak kullanılmaktadır. Bugün şehir kelimesi ise epey yaygınlaşmıştır. Şehir hem bir şehir merkezi hem de geniş bir iskân yerini ifade eder³. Şehir sözü ise esasında “hâkimiyet” ve aynı zamanda “devlet” anlamına gelen eski Farsça *hşasra* kelimesinden gelmektedir. Böyle bir şehir mefhumu zamanla genişleyip hem “büyük şehir” hem de “idari bölge” ile bir tutulmuştur⁴.

Konar-Göçerler

Türkistan sahasında Türklerin milattan önceki zamanlardan beri yerleşimleri ve şehirleri vardır. Bunu arkeolojik kaynaklar yardımıyla tespit edebiliyoruz. Yazılı kaynaklarda ise doğrudan “Türk” adıyla şehirli nüfusa VII. yüzyıldan itibaren Arap kaynaklarında rastlıyoruz. Eski Çin kaynaklarında Türkler için “onların şehirleri” yoktur denilmektedir. Bunun temel sebebi Çinlilerin, ancak kuzeydeki bozkırlardaki konar-göçer insanları Türk olarak görmelerindendi. Ayrıca eski dünyada şehirlerin ahalisinin etnik kimlikleri veya boyları nadiren zikredilir. İnsanlar kendilerini şehir veya şehir devleti kimliğiyle tanımlarlardı. *Kaşgarlı*, *Buharalı* gibi. Bu durum yakın zamanlara kadar geçerli olmuştur. Şehre yerleşen insanlar konar-göçer boy yapısından çıkmışlar ve onlar çok geçmeden kendilerini tanıtırken şehirlerini söylemişlerdir. Bu yüzden eski kaynaklar şehirlerin etnik yapısından çok az bahsetmektedir. Bundan söz açıldığında ise genel ifadeler kullanılmaktadır; mesela Çin kaynaklarında, Türkistan şehirlerindeki yerleşik ahali için “Hu” gibi genel adlara müracaat edilmektedir.

Eski Türklerin bozkır kültür çevresi içerisinde olan kısmı uçsuz bucaksız otlaklarda hayvanlarını güderek hayatlarını idame ettiriyorlardı. Yine idare etme ve devlet kurma kabiliyetinde olan bu kitleler en eski devirlerden beri bozkır tipi devletler kurmuşlar ve çok geniş coğrafyalara ve bu arada etrafı surlarla çevrili şehirlere ve devletlere hükmetmişlerdi. Bu tip devletlerdeki halkın geçiminde tarım etkili değildi. Mesela Hun Devleti’nde etrafı surlarla çevrili şehirler ve malikâneler (feodal beyler) olmadığı gibi, toprak köleliği de yoktu. Topluluk kan akrabalığı ile birbirine bağlı ailelerin oluşturduğu boylar hâlinde yaşıyordu ve devlet bu boyların ittifakından doğuyordu⁵. Bozkır ile şehir birbirinden farklı idi; şehirlerle veya şehir devletlerine bir bakıma bağlı olan ve şehirlerin veya diğer yerleşiklerin et, süt, deri, yün, kürk vb. ihtiyaçlarını sağlayan ve ulaşım ile orduda kullanmaları için at, deve, eşek, öküz gibi hayvanlar temin eden yerler ayrı toplumsal ve iktisadi özelliklere sahiptir. Kaynaklarda bu yerlerin etrafının surlarla çevrili olduğunu, bu yerlerde mütemadiyen tarım yapıldığını veya bu yerlerde daima yerleşik bir nüfusun bulunduğunu düşündürecek herhangi bir ifade yoktur; ne de birkaç saray ve kale yerleşimi hesaba katılmazsa böyle bir arkeolojik veri vardır.

Bozkır sahasında konar-göçerlerin şehir kurmaları için hiçbir iktisadi gerekçe yoktur; hatta konar-göçerler şehirleşmeyi hayvancılık ekonomisi için tehdit olarak görürler. Mesela tarihte

3 Tuncer Baykara, “Türk Hayatında Şehir ve Cumhuriyet Devri Gelişmeleri”, *Erdem*, XI, 32, 1998, s. 388-391.

4 V. F. Büchner, “Şehir”, *İslam Ansiklopedisi*, XI, Eskişehir, 2001, s. 391-392.

5 İbrahim Kafesoğlu, “Türk Devleti”, *Umumî Türk Tarihi Hakkında Tespitler, Görüşler, Mülâhazalar*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014, s. 119-120.

Kuzey Çin’de konar-göçer Türklerin en çok rahatsız oldukları husus Çinlilerin yeni yerleşim alanları açmaları ve otlakları daraltmalarıydı. Mevsime göre bütün sürüleri ve malvarlıklarıyla yer değiştiren konar-göçer aileler için bir şehir içinde sabit oturmak hiç de hayatlarının akışına uygun değildir.

Sıcak ve soğuğa göre yer değiştirmeyi seven bir millet olan Türkler, şehirli de olsalar belli ölçüde konar-göçerliği devam ettirmişlerdir. Sıcakta yükseklerle-yaylalara, soğukta çukurlara ve rüzgâra kapalı yerlere inerler. Şehirler buna göre kurulur. Eski Türk bozkırlarındaki halkın ve idareci kesimin hayatı bu şekildedir. Bu durum sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Selçuklularda sultanlar kışın Akdeniz kıyısındaki Alaiye’de, Nisan ayından sonra ise Konya’ya dönerlerdi. Osmanlı padişahları da İstanbul’un farklı yerlerindeki özelliklere göre mevsimleri farklı saray ve kasırlarda geçirirlerdi⁶. Yazları yükseğe çıkıp kışları ovaya inmek en eski Türk adetlerindedir. Anadolu’da bu durum hâlâ devam etmekte, insanlar havanın ısınmasıyla yaylalara çıkmakta veya bağ evlerine geçmektedirler. Aynı evin içinde dahi yazlık ve kışlık odalar bulunmaktadır. Güneşin durumuna ve ısınma imkânlarına göre odalar arasında yer değiştirme geleneği hiç de az değildir.

Sur

Şehir bir bakıma etrafı sur ile çevrili, duvarlı yerleşim demektir. Türkistan sahasındaki eski şehirler esasen “feodal şehir yapıları” olarak tasnif edilmiştir. Feodal şehrin temel unsuru, şehrin etrafını kuşatan ve şehri dış düşmanlardan, diğer feodal güçlerden, bozkırlılardan, köylüden, çiftçiden ve el üretimi yapanlardan ayırmak için dikilen sur veya duvardır⁷. Şehir duvarlarının savaş-savunma esasına dayanan fonksiyonu birkaç parçadan meydana gelmektedir: Okçular için sahanlıklı ve mazgallı yüksek burçlar, indirilebilir-kaldırılabilir köprü, surların dibinden belli genişlikte içi su dolu hendek, yüksek kuleler ile diğer askerî ve teknik aygıtlar. Şehir duvarlarını inşa etmek için muhtelif malzemeler mevcuttur. Avrupa için bu malzeme sertleştirilmiş kerpiç, yontulmuş taş levhalar ve ağaçtır. Bu tür malzemeler Avrupa şehir duvarlarının uzun süre dayanmasını sağlamıştır. Türkistan’da ise hemen hep aynı olmak üzere kıyılmış sap ve samanla yoğrulmuş lös kil, yumuşak kerpiç, umumiyetle fırınlanmamış tuğla, iri parçalı çamur-toprak ve tüm bu malzemeyi bir arada tutmak için gerektiği kadar ağaç kullanılmaktadır⁸.

İnsanlar farklı yerlerde ve farklı zamanlarda şehirler inşa etmişler, buralarda yaşamışlar, şehirleri boşaltmışlar veya yıkılmışlardır. Farklı devirlere ve yerlere ait yapı bakiyeleri, tarihlenmeyi sunmakta ve buna bağlı olarak gerçek tarihi değişiklikleri göstermektedir. Gelişen surun dinamiği- yâni onun inşası, yıkılması ve yeniden inşası- şehrin veya bölgenin siyasi, iktisadi ve toplumsal hayatı ile doğrudan bağlantılıdır⁹. Şehrin surları, eski şehir hayatının türlü

6 Baykara, *a.g.m.*, s. 386-387.

7 T. F. Gelah, “K Voprosu İzuçeniya Krepostnıh Sten Feodalnogo Goroda Sredney Azii”, *Uçenye Zapiski*, Vıp. 10, Buhara, 1961, s. 231-232.

8 Gelah, *a.g.m.*, s. 232.

9 Gelah, *a.g.m.*, s. 233.

yönlerini aksettirmektedir. Surlar daima aynı ölçülerde kalmayıp, şehir hayatının canlanması veya sönmesiyle genişlemekte veya daralmaktadır¹⁰.

Şehir surları, savaş-savunma maksadından başka dünya görüşü bakımından da önemlidir. Şehirde yaşayanlar kendilerini, kendilerine hayat malzemeleri sağlayan bozkırdan ve tarladan ayırmaktadır. Şehir topraklarının genişlemesi veya daralmasıyla duvarlar başka yerlere taşınmakta veya yeniden inşa edilmektedir. Daha tehlikeli ve düşmanın daha çok saldırabileceği tarafta duvarlar daha da yükseltilmekte ve güçlendirilmektedir¹¹. Duvarların hususiyetleri şehir müdafaa teşkilâtının yapısını göstermektedir. Müdafaa teşkilâtı şehir ahalisinin toplumsal bünyesini ortaya koymakta ve böylece şehir duvarı halkın toplumsal bünyesinin ve onun değişmelerinin bir neticesi olmaktadır¹².

Şehir surları savaş-savunma ve istihkâm yapıları olmaktan başka şehir mimarisinin abidevi numunesidir. Duvarlar şehri süsleyip şehrin kendine has görüntüsü ile nüfusun toplumsal ve iktisadi seviyesini aksettirmekte ve şehrin yüzü olmaktadır¹³. Şehir duvarlarını incelemek şehrin mimarî yapısını açığa çıkartır ki buna resimlerdeki şehir suretleri ve imajları ile metal işlemlerdeki ve sikkelerdeki muhteviyat yardım etmektedir. Sur, şehrin cephesi veya yüzüdür ve yine hiç şüphe yok ki estetik ve prestij yönüdür¹⁴.

Pazar

Şehir bir yönüyle pazardır. Türkistan şehirlerinde merkezde genelde pazar olur. Şehrin canlılığı ve bir ölçüde yaşaması pazarın devamlılığına bağlıdır. Hatta şehir ile pazar veya diğer bir adlandırmayla çarşı bir tutulur. Bugün Taşkent'in en büyük pazarına *Çarsu* adı verilir. Farsça kökenli bu söz, *çehar*>*çar* yani “dört” ile *su* yani “taraf” sözlerinin birleşiminden meydana gelir. Türkçe karşılığı *dörtüol* olmalıdır. Türkiye Türkçesinde *çarşı*'ya dönüşmüştür. Türkistan şehirleri genelde kare planlı olduğundan dışarıdan şehrin içine dört yönden ilerleyen yollar şehrin merkezinde kesişir ve çeşitli yönlerden gelenler bu noktada buluşarak alışveriş yaparlardı. Çarşı veya pazar şehir mefhumuyla o kadar bütünleşmiştir ki Anadolu'daki köy ahalişi şehre giderken çoğu kez “çarşıya gidiyorum” der; kırsaldan şehre giden toplu taşıma araçlarına “çarşı arabası” veya “çarşı minibüsü” gibi adlar takar.

Şehir Yapısı

Şehir esasen iki kısma ayrılmaktadır. İlk olarak esas şehir veya iç şehir vardır, buna Arapçada *medine*, Farsçada ise *şehristan* denmektedir. Dış şehir ise Arapça *rebad* ve Farsça *bîrûn* olarak geçmektedir. Arap coğrafyacıların eserlerinde *şehristan* suru ile *rebad* suru arasında türlü

10 G. L. Semenov, *Sogdiyskaya Fortifikatsiya V-VIII Vekov*, Sankt-Peterburg, 1996, s. 3.

11 Gelah, *a.g.m.*, s. 232.

12 Semenov, *a.g.e.*, s. 3.

13 Gelah, *a.g.m.*, s. 233.

14 Semenov, *a.g.e.*, s. 4.

mesafeler zikredilmektedir¹⁵. Bununla beraber Türkistan'da şehri üç kısma ayırmak daha doğrudur: Hükümdarın veya beyin yaşadığı iç kale; aristokratların, din adamlarının, memurların, zanaat erbabının, tüccarların yaşadığı iç ve dış şehir; çiftçi ve hayvancılardan yayıldığı bağlı şehir. Bunların eski Türkçede karşılıkları da vardır: Orduğ, balık ve kıy¹⁶.

Dünyada bilinen iki tür şehir planı vardır: Kare (veya dikdörtgen) ve daire (veya oval). Bazı istisnalar dışında doğudaki şehirlerin kare ve batıdaki şehirlerin ise daire plan üzerine kurulduğu söylenmektedir¹⁷. T. F. Gelah'ın görüşüne göre şehir duvarları için en iyi plan kare olanıdır. Karenin köşesinden çok geniş bir etraf gözlenebilmekte ve şehre yapılacak hücumlara 180 dereceye kadar ve kulelerden ise 270 derece kadar açıyla çok rahat atışlar yapılabilmektedir. Eski şehirlerin geometrik kare planları, satranç tahtasını andırmaktadır¹⁸.

Şehir yapılarının mühim bir parçası şehir surları dışındaki kulelerdir. Gözetleme ve işaret kuleleri herhangi bir acil durumu anında merkeze bildiren kadim devrin en hızlı haberleşme imkânlarıdır. Herhangi bir hareketlilik olduğunda kuleden ateş yakılır ve belli mesafedeki diğer kule bu ateşi gördüğünde kendisinden daha ilerideki kuleye ateş yakarak işaret verirdi. Böylece herhangi bir tehdit çok kısa bir sürede merkeze ulaştırılırdı. Bu kulelerden Divanü Lûgat-it-Türk'de *kargu* adıyla bahsedilmektedir¹⁹.

Eski Türklerin yerleşik olanlarının yaşadığı surlarla çevrili şehirlerde hükümdara, soylulara-devlet büyüklerine-askerlere, din adamlarına, sıradan halka ait birkaç kısım vardı. Şehirlerin su ihtiyaçları bazı sistemlerle sağlanıyor (mesela karız bunlardan biridir), şehirlerdeki depolarda biriktiriliyordu. Şehirlerin tahılı ve meyve-sebzesi şehir surlarının hemen dışındaki birinci kuşaktaki tarım alanları olan bağlı yerleşimlerden ve et ve hayvansal ürün ihtiyaçları ise en dıştaki kırsal kuşaktan temin ediliyordu. Şehirler için en mühim olan şey surlarının ve kapılarının sağlam olmasıydı. Şehir müdafaası için gözetleme ve işaret kuleleri hayatı idi. Bu kulelerde görevlendirilen askerler aileleriyle beraber kule etrafını ekip biçiyorlardı.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Barthold, V. V., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Haz., Hakkı Dursun Yıldız, Ankara, 1990.

15 V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Haz., Hakkı Dursun Yıldız, Ankara, 1990, s. 82.

16 E. Esin, "Orduğ (Başlangıçtan Selçuklulara Türk Hakan Şehri)", *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, VII/10-11, 1968, s. 135-215.

17 Kızlasov, a.g.e., s. 21-22.

18 Gelah, a.g.m., s. 243.

19 Kâşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk*, C. I, Çev., B. Atalay, Ankara, 2006, s. 426.

- Baykara, Tuncer, “Türk Hayatında Şehir ve Cumhuriyet Devri Gelişmeleri”, *Erdem*, XI, 32, 1998.
- Bilgiseven, A. K., *Genel Sosyoloji*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986⁴.
- Büchner, V. F., “Şehir”, *İslam Ansiklopedisi*, XI, Eskişehir, 2001.
- Esin, E., “Orduğ (Başlangıçtan Selçuklulara Türk Hakan Şehri)”, *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, VII/10-11, 1968.
- Gelah, T. F., “K Voprosu İzüçeniya Krepostnih Sten Feodalnogo Goroda Sredney Azii”, *Uçeniye Zapiski*, Vıp. 10, Buhara, 1961.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, C. II, Çev., Z. Kadiri Ugan, M.E.B. Yay., İstanbul, 1996.
- Kâşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk*, C. I, Çev., B. Atalay, Ankara, 2006.
- Mukaddesî, *İslâm Coğrafyası (Ahsenü 't-Takâsîm)*, Çev., D. Ahsen Batur, İstanbul, 2015.
- Kafesoğlu, İbrahim, “Türk Devleti”, *Umumî Türk Tarihi Hakkında Tespitler, Görüşler, Mülâhazalar*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014.
- Kızlasov, L. R., *Gorodskaya Tsivilizatsiya Sredinnoy i Severnoy Azii*, Moskva, 2006.
- Narşahî, *Târih-i Buhârâ*, Farsçadan Trc.: Erkan Göksu, Ankara, 2013.
- Semenov, G. L., *Sogdiyskaya Fortifikatsiya V-VIII Vekov*, Sankt-Peterburg, 1996.
- Sümer, Faruk, *Eski Türklerde Şehircilik*, Ankara, 1994.

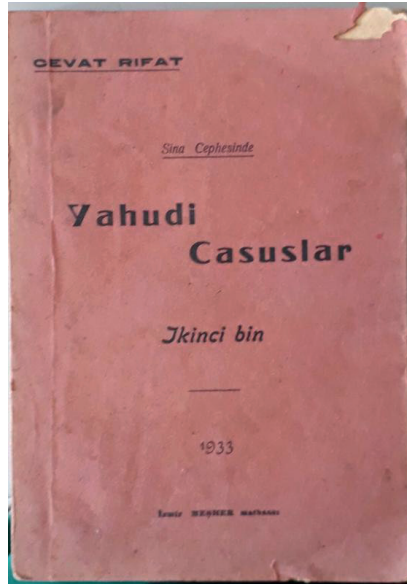

Atilhan'ın Gözünden Yahudilerin Sina Cephesinde Casusluk Faaliyetleri

Espionage Operations of Jews at Sinai Front Through Atilhan's Perspective

Cevat Rifat, *Sina Cephesinde Yahudi Casuslar*, İzmir: Meşher Matbaası, 1933, 147s.

Emine Betül Kamacıhan¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Emine Betül Kamacıhan, (Lisans Öğrencisi),
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih
Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta: ekamacihan@ogr.iu.edu.tr
ORCID: 0009-0002-9119-392X

Başvuru/Submitted: 9.03.2023

Kabul/Accepted: 13. 03. 2023

Atıf/Citation: Kamacıhan, Emine Betül.
Atilhan'ın Gözünden Yahudilerin Sina
Cephesinde Casusluk Faaliyetleri. [Cevat Rifat'ın
Sina Cephesinde Yahudi Casuslar, adlı eserinin
tanıtımı]. *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of
Eurasian Inquiries* 12, 1 (2023): 91-94.
<https://doi.org/10.26650/jes.2023.006>

Anahtar Kelimeler: Yahudilik, Antisemitizm, 1.Dünya Savaşı, Casusluk, Sina Cephesi

Keywords: Judaism, Antisemitism, World War I, Espionage, Sinai front

Cevat Rifat Atilhan, 1892 yılında, İstanbul'un Vefa semtinde dünyaya gelmiştir. Şam mutasarrıfı olan babası Rifat Paşa'nın işi dolayısıyla çocukluğunun bir kısmı Şam'da geçmiştir. Cihan Harbi yıllarında Cemal Paşa'nın emrinde Sina ve Filistin cepheslerinde görev almıştır. Bununla birlikte Atilhan, Zonguldak ve Bartın kumandanlığına atanıp daha sonrasında ordudan ayrılarak kendini yazı hayatına vermiştir. Türklük ve İslam savunusunda döneminin ileri gelen

fikir insanlarından biri olmuş, Masonluk ve Yahudilik gibi pek çok konuda tartışma yaratan bir isim olarak hafızalarda yer edinmiştir.

Tek parti döneminde Türkçülük ideolojisine yakın olan Atılhan, iki dünya savaşına da şahitlik etmiş ve fikir hayatı savaşlar ile beraber gelen bu siyasi ve sosyal ortamdan oldukça etkilenmiştir. Tek partili yılların sonlarına doğru o dönemde güç kazanan İslamcılığa dair düşünceleriyle öne çıkmış ve bu ideolojinin önemli temsilcilerinden biri olan çağdaşı Necip Fazıl Kısakürek ile hapis yatmıştır. 1967 yılındaki vefatına kadar İslami Hareket'in etkili isimlerinden biri olmaya devam etmiştir.

Cevat Rıfat Atılhan, Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Kemalist ve Türkçü bir çizgide ilerleyen *Milli İnkılap* dergisinde ele aldığı tutum nedeniyle Yahudi azınlık tarafından "Türkiye'nin Hitleri" olarak adlandırılmıştır. Atılhan, tamamını Siyonist olarak nitelendirdiği Yahudiler hakkında kaleme aldığı yazılar ile kamuoyunda büyük çapta etkiler yaratan, Cumhuriyet'in ilk antisemitist yazarlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Atılhan'ın bir yazar olarak Antisemitist kimliğiyle ön plana çıkmasında ve Yahudilik, Masonluk gibi konulara eserlerinde sıkça yer vermesindeki sebeplerden biri, Birinci Cihan Harbi yıllarında Sina ve Filistin cephelerinde görevini ifa ettiği sırada karşılaştığı Yahudi casuslar olmuştur. Kemalist ve Türkçü bir çizgide yer alan Atılhan, cephede başından geçen olaylar, Yahudi milletine dair yaşadığı hayal kırıklıkları ve bunlardan gördüğü hainliklere istinaden antisemitist ideolojiye daha da yakınlaşmıştır. Bu yazıda Cevat Rıfat Atılhan'ın Sina cephesinde casusluk faaliyetlerini ele aldığı *Sina Cephesinde Yahudi Casuslar* adlı eseri ele alınacaktır.

Sina Cephesinde Yahudi Casuslar, Atılhan'ın antisemitist yönünü ortaya koyan eserlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu eser ideolojik açıdan, yine kendisinin o bölgede görev yaparken kaleme aldığı *Filistin Cephesinde Yahudi Casuslar* adlı kitabıyla paralel bir tutum izlemektedir. Her iki eser de günlük biçiminde kaleme alınmış olup, yazarın cephedeki anılarını da içermektedir. Bu niteliğiyle eser, konuyu birinci şahıs gözünden deneyimlememizi sağladığı gibi, araştırmacılar için de ana kaynak özelliği taşımaktadır.

Atılhan eserinde, karşılaşılan durum ve kişileri aktarırken oldukça detaylı bir dil kullanmıştır. Gündelik konuşmaların sıkça yer aldığı bu eserde, karakterlerin zihin okumalarına, fizyolojik özelliklerine, geçmişleri ve aidiyetlerine dair bilgiler verilmiş, bu sayede onları olay örgüsü içinde tanımamız sağlanmıştır. Öyle ki Atılhan'ın betimlemelerinden bir karakterin Arap, Türk veya Yahudi olabileceği daha belirtilmeden anlaşılabilir. Bu sırada olayların gerçekleştiği Sina bölgesindeki cephe şartlarından da bahsedilir. Mısır'ın çöl sıcağının, kasvetinin ve bunun zihinlerinde yarattığı bulanıklığın yaşadıkları olaylar karşısında verdikleri tepkileri nasıl değiştirdiğinden bahseder. Çeşitli sebeplerle bulunduğu ve gördüğü yerleşim yerlerinden, köyler ve kasabalardan bahsederken buradaki halk ile ilgili bilgiler de verir. Örneğin Arap ahalinin Osmanlı ordusuna karşı duyduğu minnet ve gösterdiği yardımseverliğin yanında, Yahudilerin kendilerine karşı ne denli umursamaz olduğunu da yazmıştır. Elbette bir ahaliyi bütünüyle aynı kefeye koymak işten değildir ancak Atılhan'ın Yahudilere karşı bunun dışındadır.

Atilhan eserde yalnızca casusluk olaylarından bahsetmez. Aslında temelde bunun üzerine ele alınmış olsa da oldukça kalabalık bir içeriği vardır. Şehirlerden, köylerden, civarda katıldığı etkinliklerden; Nasra ve Şam mintikalarından; Osmanlı'nın o zamanki görünüşünden, orduda şahitlik ettiği olaylardan, esirlere yapılan muameleden, yaralıların tedavi edilmesinden; kurulan istihbarat ağlarından, çetelerden ve Lawrence gibi nam salmış tarihi kişiliklerden de söz eder. Casusluk meselesi ise aslında tüm bunların kesişim noktası olarak ele alınır. Casusluk, Atilhan'a göre oldukça zahmetli ve zor bir iştir, en azından güçlü bir istihbarat ağı, koşullanmış ve kendini buna adanmış insanlar ve sağlam bir teşkilatlanma gerektirir.

Eserde adı geçen Yahudi casuslardan birkaçının itirafıyla aslında bunların I. Dünya Savaşı'nda Filistin ve Suriye cephelerinde etkin rol oynamış olan "Nili" adlı örgüte bağlı olduklarını anlıyoruz. "Nezah Israel lo Yeshaker" yani "İsrail'in ihtişamı aldatmaz" sloganıyla hareket eden bu örgütün temelde amacı "vaat edilen topraklar"da ulusal bir Yahudi devletinin kurulmasına hizmet etmektir. Yönetimden memnun olmayan bir grup Yahudi, herhangi bir tehcir olayı ile karşılaşmamak için bu örgüt aracılığıyla Osmanlı'ya karşı düşman elini güçlendirmeye yönelik çalışmışlardır. Çoğunluğu genç yetişkinlerden oluşan bir grup Yahudi, kurucu üyeleri Aaron etrafında bir araya gelmiştir.

Eserin günlük şeklinde ele alınması Atilhan'ın iç dünyasına dair bilgiler edinmemizi de sağlar, Atilhan'ın yine bu örgütle bağlantısı olduğu düşünülen Yahudi bir kadın ile kurduğu ilişki ve bu ilişkideki tavrı, onun kendi iç dünyası ile verdiği mücadelenin bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Cephede Arap kılığında karşısına çıkan bu kadının, aslında mesele vatanın kurtuluşu olmasaydı birçok genç zabitin aldanacağı güzellikte olduğunu ifade etmiştir. Bu kadınla kurdukları sahte dostluğun zorunlu kıldığı rol ile Atilhan, ona kimi zaman cana yakın da davranmıştır. Elbette ki tüm bunların amacı bağlı oldukları teşkilatın elebaşlarına ulaşmaktır lakin eser boyunca casuslar ve zabitler arasında geçen diyaloglardan anlayabiliriz ki duygularının zaman zaman kararları etkilediği de olmuştur. Bir kimsenin canı bağışlanabilir, ona merhamet edilebilir, bu tıpkı düşman askerinin yarasını sarmak gibidir. Düşmanlık şahsiyetlere indirgenecek bir mevzu değildir. Onların içimizde olduğunu bilerek bu yakınlıktan fayda sağlayabilmek önemlidir, kurulan ilişkilerde öncelikli mesele istihbarattır.

Zamanın şartlarından ötürü istihbaratın teyitli olması zorunluluktur. Düşmana kaçırılan en ufak bir bilgi büyük kayıplara sebep olabilir. Örneğin ordudaki genç ve tecrübesiz zabitlerin her şeyden önce vatanperverliği ilke edinip, herhangi bir şekilde dışarıya bilgi vermemesi tembihlenmiştir ancak genç bir zabıt olan Yasin Bey bunu ihmal ederek İngilizlerin bir treni bombalayıp ordunun önemli kayıplar vermesine sebep olmuştur. Kendi öz kardeşini de bu saldırıda kaybeden Yasin Bey sonuçta pişman olmuş ve bundan sonra bir ihtimalle casus olduğunu düşündüğü kişilere karşı daha tedbirli davranmıştır.

Teyitli bilginin dışında, elbette ki bunların bir an önce alıcısına ulaştırılması da önemlidir. Casusluğun inceliklerine eserinde sıkça yer veren Atilhan, tecrübeli ve işinde iyi casusların temiz çalıştığına, ellerinde delil veya evrak tutmadıklarına ve derhal elde ettikleri istihbaratı

hedeflerine ulaştırdıklarına değinmiştir. Elbette ki bu istihbarat ağları coğrafi koşullar etrafında şekillenmektedir. Eserde casusların elde ettikleri istihbaratı nasıl ulaştırdıkları hangi yol ve yöntemleri kullandıklarına da yer verilir.

Eser genel çerçevede incelendiğinde aslında Sina cephesindeki casusluk vakalarının, meydana çıkartılabildiği kadarıyla aktarılmasından oluşmaktadır. Bununla birlikte casuslarla yaşanan diyaloglara da yer verilmiştir. Türklük bilinciyle kaleme alınan eserde Atilhan muhataplarına sıklıkla şu soruları sormaktadır: “Hükümetten memnun değil miydiniz?”, “Neyiniz eksikti?”, “Sizi doyurmadı mı, size ekeceğiniz tarlalar, oturacağınız köyler vermedi mi?”. Aslında Atilhan yalnızca cephede değil, kendi içinde de bu sorularla savaş vermektedir. Ona göre Yahudilerin içinden böylelerinin çıkması bir hayal kırıklığı olmasa da, yine de düşmanla işbirliği yapmak için bir sebep yoktur. Her şeyden önce onların yönetimle ve orduyla bir olmaya dair gönlüslüğüne karşın, kendi faydalarına olacak bir durum da değildir bu. Yine de aktarılan pek çok vakada bir sebeple bu casusların canlarının bağışlandığına, onlara merhamet edildiğine şahit oluruz. Hatta öyle ki bazısının affedilmesi için üstleriyle konuşacaklarına dair taahhüt bile verilir. Aslında Atilhan'a göre bir Yahudi casusun bağışlanması öncelik değildir, hatta şart da değildir, fakat öncelik onlardan elde edeceği istihbarattır. Bu istihbaratın elde edilip, bir şekilde bu casusluk çetelerinin kökünün kurutulmasıdır. Eserin temelde amacı bu bölgedeki Yahudi casusların, bunların mensup olduğu çete ve örgütlenmelerin temeline ulaşabilmek gayesinde yaşanan olayların tarih belleğinde bir yere sahip olması ve yıllar geçse dahi unutulmamasıdır. Öyle ki Atilhan, tüm bu yaşananları ve başından geçenleri anlatırken, gelecekte de, birçok farklı milletin bir arada yaşadığı bu topraklarda tarihi bir gerçeğin bilincinde olmanın elzem olduğuna inanır.

Sina Cephesinde Yahudi Casuslar, Cumhuriyet tarihinde antisemitist düşüncenin önde gelen isimlerinden biri olan Cevat Rifat'ın, Yahudi karşıtı düşüncelerini dile getirdiği eserlerinden biri olarak kabul edilebilir. Gerek yazarın iç dünyasını gerekse cephedeki yaşamışlıklarını inceleyebildiğimiz bu eser, onun siyasi hayatıyla ilgili de okuyucuya fikir vermektedir. Eser bu yönüyle yazarın yalnızca Yahudilik, Masonluk, antisemitizm gibi konularda değil, bağlı olduğu ideolojinin inceliklerine de değinmemizi sağlayabilir. Bununla beraber *Sina Cephesinde Yahudi Casuslar* kitabı temelde ele aldığı I. Dünya Harbi'nde yaşanan casusluk faaliyetleri konusunda da araştırmacılara geniş bir kapı aralamaktadır.

Çin'de İnsan Hakları ve Hak İhlalleri

Human Rights in China and Violations of Rights

Ömer Kul, *Çin'de İnsan Hakları ve Hak İhlalleri*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi yayınları, 2022, 291 s., ISBN: 978-605-71733-5-5

Obidjon Makhmadaminov¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Obidjon Makhmadaminov, (Yüksek Lisans Öğrencisi),
T.C. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
E-posta: obidjonm@ogr.iu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6073-6533

Başvuru/Submitted: 21.03.2023
Kabul/Accepted: 24.03.2023

Atıf/Citation: Makhmadaminov, Obidjon. Çin'de İnsan Hakları ve Hak İhlalleri. [Ömer Kul'un Çin'de İnsan Hakları ve Hak İhlalleri, adlı eserinin tanıtımı]. *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 12, 1 (2023): 95-102. <https://doi.org/10.26650/jes.2023.007>

Anahtar Kelimeler: Çin, İnsan Hakları, Doğu Türkistan, Güney Moğolistan, Hong Kong, Mançurya, Tibet

Keywords: China, Human Rights, East Turkestan, Southern Mongolia, Hong Kong, Manchuria, Tibet

Giriş

Çin'deki mevcut siyasi durum otoriter, tek partili ve komünist yönetim üzerine kuruludur. Ülkedeki baskı ve sindirme politikaları bilindiği gibi sadece Doğu Türkistan'a yönelik olmayıp farklı azınlıklar ve hatta Çinli nüfus üzerinde de uygulanmaktadır. Ancak Türkçe yayınlanmış çalışmalar incelendiğinde Çin'de yaşanan insan hakları ihlali konusunun daha çok Doğu

Türkistan ve Uygur Türkleri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bağlamda *Çin'de İnsan Hakları ve Hak İhlalleri* adlı eser, Çin ve insan hakları konularında kapsamlı bir içerik sunmaktadır.

Eser editöryel bir çalışma olup Editör Ömer Kul'un *Takdim*'i ile başlamakta, altı çeviri ve bir Türkçe yazılmış olmak üzere yedi bilimsel makaleden oluşmaktadır.

Eserde yer alan yazılar şunlardır:

- Ömer KUL, “Takdim”, s. 7-49.
- Teng BIAO ve Mou YANXI, “Çin Halk Cumhuriyeti’nde İnsan Haklarına Genel Bir Bakış”, s. 49-109.
- Dolkun ISA, “Doğu Türkistan’da İnsan Hakları İhlalleri”, s. 109-157.
- Falun Dafa Türkiye Derneği Raporu, Falung Gong Uygulamasına Karşı Çin Yönetiminin İnsan Hakları İhlalleri, s. 157-185.
- Enghebatu TOGOCHOG, “Güney Moğolistan’da İnsan Hakları ve Hak İhlalleri”, s. 186-221.
- Chien-Yu SHIH, “Hong Kong’un Düşüşü: 2019 Yılı Siyasi Hareketler ve “Tek Devlet, İki Sistemin” Hayal Kırıklığı”, s. 221-255.
- Dongin LEE, “Mançurya özelinde Joseonjok (Çin’deki Koreliler) Toplumu: Oluşumu, Dağılması ve Ulusal Kimliklerinin Değişmesi”, s. 255-276.
- Lobsang SENGE, “Tibet’te İnsan Hakları İhlalleri Üzerine Kısa Bir Değerlendirme”, s. 277-287.

Bu çalışmada *Çin'de İnsan Hakları ve Hak İhlalleri* eserinde yer alan “Takdim” ve her bir makale üzerinde ayrı ayrı durularak genel değerlendirmede bulunulacaktır.

“Takdim” kısmında Editör Doç. Dr. Ömer Kul¹’un bu eseri hazırlarken Çin yönetiminin kendi halkına reva gördüğü uygulamalar ve insan hakları ihlallerini Çin’in tamamını kapsayacak şekilde bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmek gayesini taşıdığı belirtilmiştir. Eserin bu kısmında editör eserin amacını, genel mahiyetini, eserde ele alınan konuların önemini, eserin literatüre sağlayacağı katkısını okuyucusuna aktarmak üzere kapsamlı bir sunuş yazısı kaleme almıştır. Editör yazarların bizzat çalışma sahaları ile yazdıkları konuların uyumu üzerinde durmuş, bu hususu eserin güçlü yönü olarak nitelendirmiştir. Ayrıca editör, eserde yer alan konular üzerinde kısa bir değerlendirme yapmış, hem eser konularına atıfta bulunmuş hem kendi yorumlarını sunmuştur.

“Çin Halk Cumhuriyeti’nde İnsan Haklarına Genel Bir Bakış” başlıklı ilk makale Hauser İnsan Hakları araştırmacısı Prof. Dr. Teng Biao² ve İnsan Hakları İhlalleri araştırmacısı Mou

1 Hâlen İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde görev yapan Doç. Dr. Ömer Kul’un diğer eserlerinin de Doğu Türkistan, Uygur Türkleri ve Çin’deki milli mücadeleler üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Örneğin yazarın *Esir Doğu Türkistan İçin -İsa Yusuf Alptekin’in Milli Mücadele Hatıraları 1/2, Baturlar: Doğu Türkistan Milli Mücadele Tarihi (1930-1949), Yüz Soruda Doğu Türkistan* gibi eserleri Çin’in günümüzdeki hak ihlallerinin bağlantısallığına ilişkin ipucu vermektedir.

2 Çalışmanın yazarlarından biri olan Teng Biao akademisyen ve avukattır. Honter College Hauser İnsan Hakları Araştırmacısı ve Chicago Üniversitesi’nde misafir Profesör olarak çalışmaktadır. Teng araştırmalarında ceza adaleti, insan hakları, toplumsal hareketler ve Çin’deki siyasi geçiş konuları üzerine yoğunlaşmaktadır.

Yanxi³ tarafından İngilizce olarak kaleme alınmış ve Emre Kurban tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Makalede Çin Komünist Partisi'nin 1949'dan itibaren totaliter sistemini oluşturması tarihî örneklerle açıklanmıştır. Bu bağlamda Karşı Devrimcileri Bastırma Hareketi (1950-1953), Toprak Reformu (1947-1952), Uç Karşıt/Beş Karşıt Hareketleri (1951-1952) Anti Sağ Hareketi, Büyük İleri Atılım (1958-1960), Kültür Devrimi (1966-1976), Sert Grev (1983), Tiananmen Katliamı (1989), Gülce Katliamı (1987), Falun Gong Zulmü (1999-günümüz), Tek Çocuk Politikası (1979-2015), Kültür Soykırımı, Toplama Kampları tarihî ve güncel olaylarla aydınlatılmaya çalışılmıştır. Yazarlar tarafından Çin anayasasında temel hak ve hürriyetlerle ilgili maddeler bulunmasına rağmen bunların kâğıt üzerinde kaldığı üzerinde durulmuş, Çin'in mevcut siyasi durumuna değinilmiş, ÇKP'nin iktidara geldikten sonra uyguladığı idam, zorla çalıştırma, işkence ve hapis cezaları örneklerle ele alınmıştır. Çalışmada ayrıca bugüne kadar ölen insanlara ilişkin sayısal verilere yer verilmiştir. Örneğin, Karşı Devrimleri Bastırma Hareketi sırasında bir milyon, Büyük Kıtık Dönemi'nde kırk beş milyon, Büyük İleri Atılım Dönemi'nde ise en az iki buçuk milyon insanın katledildiğine dair ifadeler bulunmaktadır. Çalışmada aynı zamanda "otoriterlik ve totaliterlik" kavramları üzerinden Çin'in mevcut siyasi durumunu kategorize etmeye çalışılmış ve Mao sonrası Çin'in otoriter değil totaliter bir sisteme sahip olduğu sonucuna varılmıştır. İlgili çalışmanın diğer bir başlığı "oy hakkı" üzerine olup, Çin anayasasındaki ilgili maddelere atıfta bulunulmuş, seçim sistemindeki haksızlıklara, çoğu bağımsız adayın taciz, tehdit ve vahşice darp edilmesine ilişkin örneklerle yer verilmiştir. Çalışmada STK'ların ve derneklerin baskılanması, işkence, keyfi göz altı, zorla kaybetme, ortadan kaldırma, ev hapsi, seyahat yasağı, yer değiştirme ve ölüm cezası ve son dönemde yaygınlaşan yüksek teknoloji gözetimi sayesinde yaşanan insan hakları ihlalleri çeşitli veriler sayesinde sistematik bir biçimde aydınlatılmıştır.

İngilizceden tercüme edilmiş "Doğu Türkistan'da İnsan Hakları İhlalleri" başlıklı ikinci makalede Dolkun İsa⁴ tarafından Doğu Türkistan konusu ele alınmış, bölgedeki insan hakları ihlalleri ve soykırım kapsamlı bir şekilde aydınlatılmaya çalışılmıştır. İlgili çalışma, Doğu Türkistan'daki insan hakları ihlallerini yakın dönem gelişmeler üzerinden sistemli bir biçimde açıklamaktadır. Bu bağlamda COVID salgını dönemi üzerinde durulmuş, Uygurların pandemi dönemindeki yaşamı, toplama kamplarına keyfi ve zorla atılmaları, devlet destekli fabrikalarda zorla çalıştırılmaları, cinsel şiddet, zorla kısırlaştırmaya maruz kalmaları gibi ciddi boyuttaki insan hakları ihlallerine yer verilmiştir. COVID döneminde acımasız tecrit uygulamaları

3 Mou Yanxi, İngiltere merkezli bir sivil toplum kuruluşunda çalışmaktadır. Başlıca araştırma alanları, şiddet içermeyen direniş, toplumsal adalet, insan hakları savunucularının korunması ve özellikle Çin'in temel insan hakları durumunun uzun vadeli takibi şeklinde özetlenebilir.

4 Dolkun İsa, Doğu Türkistan doğumlu olup, 1984 yılında Sincan Üniversitesi Fizik fakültesini kazanmış, 1990-1992 yılları arasında da Pekin Yabancı Diller Üniversitesi'nde Türkçe ve İngilizce eğitimi almıştır. Doğu Türkistan'da yaşanan 12 Aralık Öğrenci Hareketleri'ne katılmış, bunun sonucunda ev hapsine alınarak okuldan atılmıştır. 1994 yılında Türkiye'ye kaçan İsa, 1996'da Almanya'ya sığınma talebinde bulunmuş, aynı yıl Dünya Uygur Gençlik Kongresi'ni düzenlemiştir. Daha sonra Doğu Türkistan Ulusal Kongresi ve Dünya Uygur Gençlik Kongresi'nin birleştirilerek Dünya Uygur Kongresi'nin kurulmasında önemli rol oynamış, bu kongrede Teşkilatlanma ve Yürütme Kurulu Başkanlığı ve ardından da Kongre başkanlığı görevinde bulunmuştur.

kapsamında insanların evlerine zorla kapatıldıkları, itiraz edenlere ve direnenlere karşı şiddet ve aşağılayıcı muamele uygulandığını ifade edilmiştir. Bu makaledeki diğer bir alt başlık “Yeniden Eğitim Kampları” üzerine olup bu başlıkta, kamplarda zorla Mandarin Çincesi öğretilmesi, Çin kültürünün zorla dayatılması gibi uygulamalardan söz edilmiş, bu uygulamalara itiraz edenlere ise ağır fiziksel ve zihinsel şiddet uygulandığına dair ifadelere yer verilmiştir. Yazar bu uygulamaları, Doğu Türkistan’dan mucizevi şekilde kaçan Sayragül isimli Uygur vatandaşının röportajına yer vererek aktarmıştır. 2017 yılından beri uygulanmaya çalışılan sözde eğitim kampları yakın dönemde yeni bir boyuta taşınmış, eğitim kamplarından mezun olan “stajyerler” Çin’in dört bir yanındaki fabrikalara zorla çalıştırılmak üzere transfer edilmiştir. Çalışmada ayrıca dinî ve kültürel baskı, terörle mücadele çalışmaları kapsamındaki hak gaspları, kültürel mirasın yıkımı, göçmen Uygurlara uygulanan taciz, sığınmacıların kaderi gibi konular ayrı ayrı ele alınmıştır. Yazar Uygur krizinin uluslararası arenada tanınması konusuna da değinmiş, başta ABD ve BM İHK, Kanada Avam Kamarası, birçok batı ülkesi, Almanya, Belçika, İngiltere, Danimarka, İtalya, İzlanda olmak üzere yirmiyi aşkın ülke tarafından soykırım olarak tanınmasına ilişkin ifadelere yer vermiştir. Yazar “Sonuç Yerine” kısmında Çin hükümetine ve uluslararası topluma birkaç başlıkta tavsiyelerde bulunmuştur: İlk olarak Çin hükümetinin BM İHK gibi bağımsız kuruluşlar tarafından soruşturulmasına izin vermesi, insan hakları ihlallerinden sorumlu tüm kişiler hakkında cezai işlem başlatması, mevcut toplama kamplarının derhal kapatması ve Uygurların koşulsuz olarak serbest bırakılması, ifade özgürlüğü, tutuklulara avukat ve yasal desteğe erişim sağlanması gibi birçok konuya değinmiştir. İkinci olarak Doğu Türkistan’daki mevcut durumu bağımsız izlemek ve raporlamak suretiyle araştırma komiteleri kurulması, kanıtlar toplanması, hak ihlallerinden sorumlu Çinli kişi ve kurum temsilcilerine seyahat yasağı uygulanması gibi birtakım önlem ve önerilere yer verilmiştir. İlgili çalışmada geniş bir literatüre yer verilmiş, uluslararası insan hakları kuruluşları ve bağımsız sivil toplum örgütlerinin raporlarına, ayrıca röportajlara, yazılı ve görsel kaynaklara, sosyal medya paylaşımlarına atıfta bulunulmuştur.

“Falun Gong Uygulamasına Karşı Çin Yönetiminin İnsan Hakları İhlalleri” başlıklı üçüncü makale, “Falun Dafa Türkiye Derneği” tarafından <https://faluninfo.net/> internet sitesinde İngilizce olarak yayımlanan raporun Hakan Koçman’ın tarafından tercüme edilmiş şeklidir. Rapor, Çin’de sistematik bir biçimde devam eden insan hakları ihlallerini ve ona ilişkin olarak Falun Gong uygulayıcılarının karşılaştıkları zulüm ve zorla organ alımları hakkında kamuoyunu bilgilendirmek amacı ile hazırlanmıştır. Çalışmanın ilk başlığında “Falun Gong Nedir?” sorusuna yanıt verilmiştir. Falun Gong antik Çin kaynaklı spiritüel bir beden-zihin gelişim disiplini olarak tanımlanmıştır. Özünde “Doğruluk”, “Merhamet” ve “Hoşgörü” değerlerini barındıran Falun Gong, insanın ahlaki öğretilerinden yola çıkarak, meditasyon sağlığı ve enerji seviyesinin iyileştirmesinde etkili olan beş takım yumuşak egzersizden oluşmaktadır. Falun Gong’un başladığı 1992 yılında 1999 yılına kadar Çin’deki en büyük ve en hızlı büyüyen akım hâline geldiğinden ve yedi yıl içinde tahminen yüz milyon uygulayıcıya ulaştığından

bahsedilmektedir. Ayrıca Falun Gong ile kendini geliştirmenin yolları anlatılmakta, hareketin Çin ve dünyada aldığı ödüllere de değinilmektedir. Örneğin, uygulamanın kurucusu Bay Li Hongzhi dört defa Nobel Barış Ödülü ve ayrıca Avrupa Parlamentosu tarafından “Düşünce Özgürlüğü Ödülü” için aday gösterilmiş, Freedom House tarafından “Uluslararası Dini Özgürlük Ödülü” ile ödüllendirilmiştir. Hatta 1990’lı yıllarda bu meditasyon programının Çin’de de rağbet gördüğü, resmî olarak kabul edildiği, Çinli yetkililer tarafından faydalı bulunduğu ifade edilmiştir. Sonrasında “Falun Gong Çin’de Neden Zulüm Görüyor?” sorusu, komünist parti kontrolü dışındaki bir ideolojinin geniş çaplı popülerliğe kavuşması olarak yanıtlanmıştır. Bu zulüm kapsamında milyonlarca kişi tutuklanmış, bu tutuklamalar Çin’de devlet sırrı olarak nitelendirilmiş ve resmî veriler sürekli gizlenmiştir. Veriler gizlenmesine rağmen raporda BM İşkence Özel Raportörlüğü ve ABD Dış İşleri’nin ilgili raporuna, Freedom House’un “Politbüro’nun Çıkmazı” adlı raporuna ve Uluslararası Af Örgütü’nün konuya ilişkin raporuna atıf verilerek tutuklu sayıları belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma milyonlarca Falun Gong uygulayıcısının hâlen çeşitli toplama kamplarında, hapisanelerde işkence gördüğü ve illegal yapıli hastanelerde organ kaçakçılığı için tutulduğu iddiasını da taşımaktadır. Çalışmanın son kısmında, Pensilvanya Eyalet Senatosu, Virginia Eyaleti, Kanada Parlamentosu ve Belçika Senatosu, ABD Temsilciler Meclisi gibi oluşumların Falun Gong zulmü ve organ toplama suçlarına karşı kabul ettikleri yasa tasarıları ve önermelerine yer verilmiştir. Bu rapor Çin’deki insan hakları ihlallerinin sadece azınlıklar üzerinde olmadığı, belki de Çinli nüfus üzerinde de uygulandığı hususunda önemli bir kanıt niteliği taşımaktadır.

Eserde İç Moğolistan konusu Enghebatu Togochoğ⁵ tarafından İngilizce olarak kaleme alınan ve Elif Altun tarafından çevirisi yapılan “Güney Moğolistan’da İnsan Hakları ve Hak İhlalleri” başlıklı makalede ele alınmıştır. Bu makalede ilk olarak İç Moğolistan olarak ifade edilen Güney Moğolistan bölgesinin adlandırılma tartışmalarına yer verilmiş, Çin’in tanımladığı “İç Moğolistan Özerk Bölgesi” ifadesinin yeterli ve gerçekçi olmadığı, aslında bölgenin Moğollar’ın yüz yıllardır yaşadığı Çin’in diğer bölge ve vilayetlerinin büyük kısmını da kapsadığı anlatılmıştır. Çalışmada bölge, coğrafi ve demografik verilerle tanımlanmış, bölgedeki mevcut Moğol sayısının dört milyon olduğu ifade edilmiştir. Çalışmanın ana odağı 1949 yılında işgal edilen bölgedeki kendi kaderini tayin etme hakkından yoksun bırakılan Moğolların sistematik zulme ve etnik ayrımcılığa maruz kaldıkları, toprakları üzerindeki doğal kaynakların kullanımı ve göçebe kültürlerinin yok edildiği, bireysel ve kitlesel düzeyde temel hak ve özgürlüklerinden mahrum bırakıldıkları üzerinedir. Çalışmada “Güney Moğolistan Bölgesi’nin Kısa Tarihi” başlığı altında bölgede yaşanan tarihî vakalara yer verilmiştir. İnsan hakları ihlalleri bağlamında 1949 yılında yaşanan Çin işgalinden sonra İç Moğolistan Özerk Bölgesi’nin tüm özerk ve bağımsız fonksiyonlarının kademeli olarak ortadan kaldırılmaya

5 Yazar, Enghebatu Togochoğ aslen İç Moğolistan doğumlu olup 1998 yılında ABD’ye göç etmiştir. Hayatını ve akademik kariyerinin İç Moğolistan’daki insan haklarını korumaya ve geliştirmeye adanmış, İç Moğolistan İnsan Haklı Bilgi Merkezi’ni (New York) kurmuş ve hâlen merkezin başkanlığını yapmaktadır. Ayrıca ilgili merkezin haber bülteni olan *İç Moğolistan Saati*’nin genel yayın yönetmenidir.

çalışıldığı ifade edilmiştir. Bölgede uygulanan “zümre düşmanlarını tasfiye etmek”, “milliyetçi muhafazakârları tasfiye etmek”, “feodal tecrübelileri (sermaye sahibi ve işçiden oluşan kapital sistemi savunanlar) tasfiye etmek” gibi sahte gerekçeler ile yürütülen siyasi tasfiyeler kapsamlı bir biçimde anlatılmıştır. Bölgedeki insan haklarına bakışı içeren bölümde siyasi tutukluların davalarına yer verilmiştir. Çin'in “ulusal ayrılıkçı” olarak kabul ederek suçlu bulunduğu Bay Hada, Bayan Xinna, Bay Uiles, Bayan Huuuchinhuu ve Bay Cheel'lerin davalarına yer vermiştir.

Prof. Dr. Chien-yu Shih⁶ tarafından Çince olarak kaleme alınan ve Dr. Öğr. Üyesi Mağfired Kemal Yunusoğlu tarafından çevirisi yapılan “Hong Kong'un Düşüşü: 2019 Yılı Siyasi Hareketler ve “Tek Devlet, İki Sistem”in Hayal Kırıklığı” başlıklı makalenin esere dâhil edilmesindeki temel amaç, Hong Kong olaylarının hakkettiği şekilde başta Türkiye olmak üzere uluslararası kamuoyunda tartışılmaması ve gerçek mahiyetinin anlaşılması sebebiyle literatürdeki boşluğun doldurulmasıdır. İlgili makalede 2019 yılında Hong Kong'da başlayan “Zanlıların İadesi Yasa Tasarısına Karşı Hareketi” esnasında milyonlarca insanın katılımıyla gerçekleşen protesto gösterileri ve bu süreçte protestolara karşı Çin'in uyguladığı sert bastırma politikaları üzerinde durulmuştur. Makalede ayrıca protestoların önemli dönüm noktalarından bahsedilmiştir. Bu doğrultuda, 21 Temmuz 2019 tarihindeki geniş çaplı protestonun ardından evlerine dönen gençlere Yuen Long metro istasyonunda saldırı düzenlenmesi ve bu saldırının Hong Kong kolluk kuvvetlerinin bilerek veya bilmeyerek müdahalede geç kalmasının birinci dönüm noktasını oluşturduğu, ikinci dönüm noktasının ise Hong Kong bölge meclisi seçimleri ile yaşandığı ifade edilmiştir. Bu seçimlerde demokratlar ezici üstünlükte zafer kazanmış, ÇKP yönetimi COVID salgını süresince azalan küçük çaplı gösterilere tahammül edememiş ve bu olayların “dış güçlerin arka çıktığı birer renkli devrim” olarak gösteren propagandalar yürütmüştür. Tüm bunların sonucunda 2020'de “Hong Kong Ulusal Güvenlik Yasası” resmi olarak uygulamaya konulmuştur. Yazar demokrasiye inanan Hong Kongluların Çin hükümetinin acımasız ve sert baskılama politikalarına rağmen yürüttükleri mücadelenin değeri üzerinde durmasına rağmen “tek devlet iki sistem” veya “Bağımsız Hong Kong” fikirlerinin birer hayal olarak kaldığını ifade etmiştir. Bu çerçevede tek devlet iki sistemin dönüşümünü ve Çin'in Hong Kong'u yönetme stratejisini, geçmişte uyguladığı “bölerek yönetmek”ten yavaş yavaş “bağlama stratejisi”ne uygun olarak merkezleştirmeye doğru değiştirdiğini ifade etmiştir. Çin'in benimsediği yeni politikanın yapısının sansür üzerine kurulu bir düzenle Hong Kong halkının bağımsız olarak siyasete katılmasını engellemek ve bölge halkını Çin yanlısı seçkinler sayesinde ÇKP rejimine entegre etmek olduğu ifade edilmiştir.

Güney Koreli Dongin Lee⁷ tarafından Türkçe yazılan “Mançurya Özelinde Joseonjok (Çin'deki Koreliler) Toplumunu, Dağılması ve Ulusal Kimliklerinin Değişmesi” başlıklı

6 Chien-yu Shih, Tayvan Ulusal Araştırmalar ve Güvenlik Enstitüsü'nde yardımcı araştırmacı olarak çalışmaktadır. Araştırmaları özellikle Çin'in sınır politikası, etnik siyaseti, komşu devletlerle -özellikle Orta Asya ile- ilişkileri, Uygur milliyetçiliği ve Hong Kong siyaseti üzerinedir.

7 Makale yazarı Dongin Lee, Güney Kore'de dünyaya gelmiş, lisansını sosyoloji üzerine ülkesinde; yüksek lisans öğrenimini ise Türkiye Burslusu olarak Hacettepe Üniversitesi'nde “Kazakistan'daki Korelilerin Sosyokültürel Yapısı” adlı tezıyla tamamlamıştır. Lee, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı'nda doktora öğrenimine devam etmektedir. Lee'nin çalışmaları yoğun olarak Kore halkı üzerinedir.

makale editörün vurguladığı üzere Çin'deki Korelilere dair literatürdeki boşluğu doldurması açısından önemli bir çalışmadır. Bu makalede Çin'de yaşayan Koreli topluluğun göç tarihi ele alınmış, günümüzdeki mevcut durumları, özellikle de ulusal kimliklerinin değişimi üzerinde durulmuştur. Çalışmada bu göç sürecinin 1860'lı yıllardan sonra başladığı ve Korelilerin Yanbian Kore Özel İli'ne yerleştikleri belirtilmiştir. Çin'in diğer özerk bölgeler üzerinde uyguladığı asimilasyon politikalarının Mançurya üzerinde de aynen uygulandığından söz edilmektedir. Yazar Çin'e yönelik göçün kırılma noktasını, 1992 yılında Güney Kore ile siyasi ilişkilerin başlatılması ve Güney Kore'nin siyasi ve sosyo-ekonomik gelişimi sayesinde tersine göçü tetiklemesi ve bu sayede Çinli Korelilerin Kore'ye geri göç etmeleri olarak belirtmektedir. Tüm bu göç süresince Joseonjokların (Çin'deki Koreliler) kimlik karmaşası yaşadıklarını ifade eden yazar, günümüzde Joseonjokların “Çinli olarak ulusal kimlik”, “deniz aşırı Koreliler olarak soy kimliği”, “evrensel veya Doğu Asya kimliği” olmak üzere üç farklı kimliğe sahip olduklarını vurgulamaktadır. Bununla birlikte Çin'in Joseonjokların Çin vatandaşlığına vurgu yaparak onların tarihî Joseonlara ait olmadıklarını aksine Çin topraklarında yaşayan Koreli etnik bir grup olduklarını, Çin toprakları dışında yaşayan Korelilerin kendilerine Joseonjok demediklerini ortaya koymaya çalıştığı dile getirilmiştir. Bu makaledeki diğer bir önemli başlık ise “Mançurya'daki Nüfus Dağılımı ve Joseonjok Oluşumu” olup, bu başlıkta 1850'lerde başlayan Çin'e yönelik Kore göçü tüm nitelikleri ile ortaya konulmuş, ayrıca 1992 sonrası Kore'ye yönelik ters göçün sonucunda yaşanan Joseonjok nüfusunun hızla azalması, eğitim seviyesinin düşmesi, kırsal kesimin dağılması gibi birçok sorunu barındıran “Joseonjok Dağılım Teorisi” veya “Joseonjok Krizi”ne dönüşen durum açıklanmıştır. Çalışmada Çin'deki Korelilerin yeni Çin, diğer bir deyişle ÇKP'nin kuruluşunda etkili olmalarına rağmen, Çin'in bunu görmezden gelerek “Tek Çin” politikası ile yürüttüğü asimilasyon uygulamalarına değinilmiştir. Çin'in asimilasyon politikalarına örnek olarak, Mançurya'ya Han (Çinli) ulusunu göç ettirme ve yerleştirme uygulamaları verilmiştir. Sonuç kısmında yazar konunun önemli noktalarına değinmiş ve muhtemel senaryoları paylaşmıştır.

Eserin bir diğer makalesi hâlen sürgünde bulunan Tibet hükümetinde Başbakanlık görevini uzun yıllar yürütmüş olan Lobsang Sange⁸ tarafından İngilizce olarak kaleme alınan ve Emine T. Alemdar tarafından çevirisi yapılan “Tibet'te İnsan Hakları İhlallerine Üzerine Kısa Bir Değerlendirme”dir. Çalışmada Tibet, “dünyanın çatısı” olarak ifade edilmiş ve oldukça geniş bir coğrafi sınıra sahip olduğu belirtilmiştir. Tibet'teki çeşitli hayvan ve bitki türlerinin, geniş ormanlık alanların, çeşitli doğal kaynakların, hayvancılık için uygun verimli toprakların bölgenin stratejik önemini oluşturduğundan bahsedilmiştir. Bununla beraber çalışmada Tibet halkının ayrı bir ırk olduğu savı, konuşma ve yazma dilinin Çince'den; kültür ve geleneklerinin (yemek kültürleri ve kıyafet tarzları vs.) Çinlilerinkinden farklılığı ile ispatlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca

8 Lobsang Sange sürgündeki Tibet hükümetinin demokratik usulle seçilmiş Sikyong'u yani Başkamıdır. Lisans öğrenimini hukuk üzerine tamamlayan Lobsang, Harvard Hukuk Okulunda yüksek lisans ve doktorasını tamamlamıştır. Ayrıca Harvard Hukuk Okulu tarafından “Tezde Mükemmellik” ve Doğu Asya araştırma alanında katkısından dolayı “Yon K. Kim'95 Anma Ödülü” ile ödüllendirilmiştir.

Tibet tarihi milattan önceye kadar götürülerek, yerli din “Bön” ile paralel olarak açıklanmıştır. Yazar 1949 yılında ÇKP’nin askerî birlikleri tarafından Tibet’in işgal edilmesi üzerinde durarak Tibet’teki insan hakları ihlalinin ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çalışmada Tibet’te Çin hükümetine karşı 1989 yılında gerçekleşen öğrenci protestolarına, 2008 ayaklanmalarına ve Çin’in acımasızlıklarına karşı yapılan “kendini yakma” protesto dalgasına değinilmiştir. Ayrıca 2009’dan beri en az yüz elli yedi Tibetlinin Çin’i protesto etmek amacıyla kendini ateşe verdiği, buna karşın Çin’in protestocuların yalvarışlarına kayıtsız kaldığına dikkat çekilmiştir. Yazar Tibet’teki işgal sürecinden bu yana en az altı bin rahip ve rahibenin kullandığı manastırların yıkılmasından ve yaklaşık bir milyon Tibetlinin hayatını kaybetmesinden söz ederek son yetmiş yılda yaşanan gelişmeler sonucunda Çin’in uyguladığı siyasi baskı, kültürel asimilasyon, ekonomik marjinalleştirme, toplumsal ayrımcılık gibi Tibet’teki insanlık durumunu her yönden etkileyen çevresel bir yıkım politikası üzerinde durmaktadır. Bu politikalara Tibetlilerin yok edilmesi, zorunlu Mandarin Çincesi eğitimi, Tibetli çocukların yatılı okullardaki zorunlu eğitimi, Tibet Budizm’inin Çinileştirilmesi ve keyfi tutuklama ve yargılamalar örnek olarak verilmiştir.

Sonuç olarak *Çin’de İnsan Hakları ve Hak İhlalleri* başlıklı eser, Çin’de yaşanan ve yaşanmaya devam eden, ağır insani trajedinin bütüncül bir bakış açısıyla ele alınması itibarıyla önemli bir çalışmadır. Eserde ele alınan konular hakkında yapılan mevcut çalışmaların hem nitelik hem nicelik açısından büyük bir eksikliği gidermesine gayret gösterilmiştir. Makale yazarlarının akademisyen kimlikleri, birçoğunun insan hakları savunucusu olması veya insan hakları üzerinde önemli çalışmalar yürüten uluslararası ve bağımsız sivil toplum kuruluşlarını kurmuş olmaları hem hayatlarını hem de akademik kariyerlerini tamamen ilgili konulara ve insan haklarına adanmış olmaları açısından kayda değerdir. Yazarlar kendi kişisel tecrübeleri, bölgedeki duruma hâkim olmaları, bölge dillerini bilmeleri sayesinde birincil kaynakları kullanabilmiş, bunun sonucunda özgün çalışmalar ortaya koyabilmişlerdir. Her bir çalışmada görsel kaynaklara yer verilmiş, bu durum okuyucunun zihninde olayların canlanmasına ve kalıcı iz bırakmasına vesile olmuştur. Yabancı dilde kaleme alınan makalelerin çevirileri, eserin bütüncül anlatım üslubuna uygun olarak titizlikle yapılmış, akıcı bir dil benimsenmiştir. Eserin Çin’de insan hakları ve hak ihlalleri konusunun anlaşılması açısından literatüre yaptığı katkı oldukça önemlidir. Ayrıca bu eser, Çin’in uygulamaya devam ettiği kültürel soykırım ve asimilasyon politikalarını anlamada önemli bir kılavuz görevi üstlenmektedir.

AMAÇ-KAPSAM

Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD) – Journal of Eurasian Inquiries sosyal bilimler alanında Türkistan ile Kafkaslardan, Balkanlar ve Ortadoğu'ya uzanan geniş Avrasya Bölgesi ile ilgili farklı disiplinlerde hazırlanmış bilimsel çalışmaları akademik dünya ile paylaşmayı amaçlamaktadır.

Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD) Avrasya coğrafyası ile ilgili uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, tarih, sosyoloji, iktisat, hukuk, kültürel ve bölgesel çalışmalar gibi farklı disiplinlerden bilimsel çalışmalara yer vermektedir.

EDİTORYAL POLİTİKALAR VE HAKEM SÜRECİ

Yayın Politikası

Dergi yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

Gönderilen makaleler derginin amaç ve kapsamına uygun olmalıdır. Orijinal, yayınlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmayan, her bir yazar tarafından içeriği ve gönderimi onaylanmış yazılar değerlendirmeye kabul edilir.

Makale yayınlanmak üzere Dergiye gönderildikten sonra yazarlardan hiçbirinin ismi, tüm yazarların yazılı izni olmadan yazar listesinden silinemez ve yeni bir isim yazar olarak eklenemez ve yazar sırası değiştirilemez.

İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir. Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

İntihal

Ön kontrolden geçirilen makaleler, iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal/kendi kendine intihal tespit edilirse yazarlar bilgilendirilir. Editörler, gerekli olması halinde makaleyi değerlendirme ya da üretim sürecinin çeşitli aşamalarında intihal kontrolüne tabi tutabilirler. Yüksek benzerlik oranları, bir makalenin kabul edilmeden önce ve hatta kabul edildikten sonra reddedilmesine neden olabilir. Makalenin türüne bağlı olarak, bunun oranının %15 veya %20'den az olması beklenir.

Çift Kör Hakemlik

İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir. Editör, makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakemlikten geçmesini sağlar ve makale biçimsel esaslara uygun ise, gelen

yazıyı yurtiçinden ve /veya yurtdışından en az iki hakemin değerlendirmesine sunar, hakemler gerek gördüğü takdirde yazıda istenen değişiklikler yazarlar tarafından yapıldıktan sonra yayınlanmasına onay verir.

Yazarların Sorumluluğu

Makalelerin bilimsel ve etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır. Yazar makalenin orijinal olduğu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirmede olmadığı konusunda teminat sağlamalıdır. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmaları gözetilmelidir. Telifte bağlı materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Başka yazarların, katkıda bulunanların çalışmaları ya da yararlanılan kaynaklar uygun biçimde kullanılmalı ve referanslarda belirtilmelidir.

Gönderilen makalede tüm yazarların akademik ve bilimsel olarak doğrudan katkısı olmalıdır, bu bağlamda “yazar” yayınlanan bir araştırmanın kavramsallaştırılmasına ve dizaynına, verilerin elde edilmesine, analizine ya da yorumlanmasına belirgin katkı yapan, yazının yazılması ya da bunun içerik açısından eleştirel biçimde gözden geçirilmesinde görev yapan birisi olarak görülür. Yazar olabilmenin diğer koşulları ise, makaledeki çalışmayı planlamak veya icra etmek ve / veya revize etmektir. Fon sağlanması, veri toplanması ya da araştırma grubunun genel süpervizyonu tek başına yazarlık hakkı kazandırmaz. Yazar olarak gösterilen tüm bireyler sayılan tüm ölçütleri karşılamalıdır ve yukarıdaki ölçütleri karşılayan her birey yazar olarak gösterilebilir. Yazarların isim sıralaması ortak verilen bir karar olmalıdır. Tüm yazarlar yazar sıralamasını Telif Hakkı Anlaşması Formunda imzalı olarak belirtmek zorundadırlar.

Yazarlık için yeterli ölçütleri karşılamayan ancak çalışmaya katkısı olan tüm bireyler “teşekkür / bilgiler” kısmında sıralanmalıdır. Bunlara örnek olarak ise sadece teknik destek sağlayan, yazıma yardımcı olan ya da sadece genel bir destek sağlayan, finansal ve materyal desteği sunan kişiler verilebilir.

Bütün yazarlar, araştırmanın sonuçlarını ya da bilimsel değerlendirmeyi etkileyebilme potansiyeli olan finansal ilişkiler, çıkar çatışması ve çıkar rekabetini beyan etmelidirler. Bir yazar kendi yayınlanmış yazısında belirgin bir hata ya da yanlışlık tespit ederse, bu yanlışlıklara ilişkin düzeltme ya da geri çekme için editör ile hemen temasa geçme ve işbirliği yapma sorumluluğunu taşır.

Hakem Süreci

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Gönderilen ve ön kontrolü geçen makaleler iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir. Editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, uyruğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar.

Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası hakeme değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı,

hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında baş editör tarafından verilir.

Hakemlerin değerlendirmeleri objektif olmalıdır. Hakem süreci sırasında hakemlerin aşağıdaki hususları dikkate alarak değerlendirmelerini yapmaları beklenir.

- Makale yeni ve önemli bir bilgi içeriyor mu?
- Öz, makalenin içeriğini net ve düzgün bir şekilde tanımlıyor mu?
- Yöntem bütünlüklü ve anlaşılır şekilde tanımlanmış mı?
- Yapılan yorum ve varılan sonuçlar bulgularla kanıtlanıyor mu?
- Alandaki diğer çalışmalara yeterli referans verilmiş mi?
- Dil kalitesi yeterli mi?

Hakemler, gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdır. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir.

TELİF HAKKINDA

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr> olarak lisanslıdır. CC BY-NC 4.0 lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir.

AÇIK ERİŞİM İLKESİ

Dergi açık erişimlidir ve derginin tüm içeriği okura ya da okurun dahil olduğu kuruma ücretsiz olarak sunulur. Okurlar, ticari amaç haricinde, yayıncı ya da yazardan izin almadan dergi makalelerinin tam metnini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, arayabilir ve link sağlayabilir. Bu BOAI açık erişim tanımıyla uyumludur.

Derginin açık erişimli makaleleri Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>) olarak lisanslıdır.

ETİK

Yayın Etiği İlke ve Standartları

Avrasya İncelemeleri Dergisi, yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on

Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için adres: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

Gönderilen tüm makaleler orijinal, yayınlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmamalıdır. Her bir makale editörlerden biri ve en az iki hakem tarafından çift kör değerlendirmeden geçirilir. İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir.

Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

Araştırma Etiği

Avasya İncelemeleri Dergisi (AVID)- Journal of Eurasian Inquiries araştırma etiğinde en yüksek standartları gözetir ve aşağıda tanımlanan uluslararası araştırma etiği ilkelerini benimser. Makalelerin etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır.

- Araştırmanın tasarlanması, tasarımın gözden geçirilmesi ve araştırmanın yürütülmesinde, bütünlük, kalite ve şeffaflık ilkeleri sağlanmalıdır.
- Araştırma ekibi ve katılımcılar, araştırmanın amacı, yöntemleri ve öngörülen olası kullanımları; araştırmaya katılımın gerektirdikleri ve varsa riskleri hakkında tam olarak bilgilendirilmelidir.
- Araştırma katılımcılarının sağladığı bilgilerin gizliliği ve yanıt verenlerin gizliliği sağlanmalıdır.
- Araştırma katılımcıların özerkliğini ve saygınlığını koruyacak şekilde tasarlanmalıdır.
- Araştırma katılımcıları gönüllü olarak araştırmada yer almalı, herhangi bir zorlama altında olmamalıdır.
- Katılımcıların zarar görmesinden kaçınılmalıdır. Araştırma, katılımcıları riske sokmayacak şekilde planlanmalıdır.
- Araştırma bağımsızlığıyla ilgili açık ve net olunmalı; çıkar çatışması varsa belirtilmelidir.
- İnsan denekler ile yapılan deneysel çalışmalarda, araştırmaya katılmaya karar veren katılımcıların yazılı bilgilendirilmiş onayı alınmalıdır. Çocukların ve vesayet altındakilerin veya tasdiklenmiş akıl hastalığı bulunanların yasal vasisinin onayı alınmalıdır.
- Çalışma herhangi bir kurum ya da kuruluştaki gerçekleştirilecekse bu kurum ya da kuruluştan çalışma yapılacağına dair onay alınmalıdır.
- İnsan ögesi bulunan çalışmalarda, "yöntem" bölümünde katılımcılardan "bilgilendirilmiş onam" alındığının ve çalışmanın yapıldığı kurumdan etik kurul onayı alındığı belirtilmesi gerekir.

YAZILARIN HAZIRLANMASI

Aksi belirtilmedikçe gönderilen yazılarla ilgili tüm yazışmalar ilk yazarla yapılacaktır. Makale gönderimi online olarak ve <https://dergipark.org.tr/pub/iuavid> adresinden erişilen <http://dergipark.gov.tr/login> üzerinden yapılmalıdır. Gönderilen yazılar, makale türünü belirten ve makaleyle ilgili

detayları içeren (bkz: Son Kontrol Listesi) kapak sayfası; yazının elektronik formunu içeren Microsoft Word 2003 ve üzerindeki versiyonları ile yazılmış elektronik dosya ve tüm yazarların imzaladığı Telif Hakkı Anlaşması Formu eklenerek gönderilmelidir. Yazıların üzerinde yazarların kimliğini gösteren herhangi bir bilgi (Ad, soyadı, kurum vs.) bulunmamalıdır.

1. Yazılar, Türkçe, İngilizce ve Rusça olarak hazırlanabilir.
2. Ana metin, çift aralıklı 11 punto ile Times New Roman fontlarıyla MS Word formatında elektronik dosya olarak hazırlanır. PDF dosyası gönderilmemesi rica olunur. Makale başlığı büyük harflerle ve 12 punto koyu; ara başlıklar küçük harflerle ve 11 punto koyu yazılır.
3. Araştırma ve derleme makalelerinin, araştırma notu ve çeviri yazıların ilk sayfasına, 180-200 kelimelik (anahtar sözcükler dahil) Türkçe ve İngilizce birer özet eklenir. Özetlerin sonunda, en fazla 10'ar adet Türkçe ve İngilizce anahtar sözcük bulunmalıdır. Kitap ve toplantı tanıtımları ve editöre mektuplara özet ve bibliyografya gerekmez. Bunlar makale yönetim sistemine yüklenirken "Özet" alanına yazının ilk paragrafı yüklenir. Türkçe makaleler için ayrıca 600-800 kelimelik İngilizce genişletilmiş özet istenmektedir; Rusça makaleler için hem Türkçe hem de İngilizce genişletilmiş özet gerekmektedir; İngilizce makaleler için sadece Türkçe genişletilmiş özet istenmektedir.
4. Ekler, ana metnin arkasına, kaynakçanın önüne yerleştirilmelidir. Eklerin kaynakları, ek başlığı altında ve ayrıca kaynakçada belirtilmelidir.
6. Kısa alıntılar paragraf içinde çifte tırnak arasında verilir. Uzun alıntılar tırnak işaretleri kullanılmadan sadece soldan iki kez girinti (tab) yapılmış olarak ve 10 punto ile verilir.
7. Resimler ve şekillerin altyazıları bulunmalıdır. Bu altyazılarda görselle ilgili açıklama ve kaynak verilmelidir. Altyazılarda verilen kaynaklar makale sonundaki kaynakçada yer almalıdır. Resimler, şekiller ve altyazıları metnin içine, yayımlanması istenilen yerlere yerleştirilmiş olmalı, hepsi metnin sonunda toplanmamalıdır. Ayrıca bütün resimler ve şekiller makale yönetim sistemine ayrı ayrı yüklenmelidir. Resimler ve şekiller ayrı ayrı numaralandırılır. Alt yazıları 9 punto ile yazılır.
8. Not ve bibliyografya derginin benimsediği ve Chicago Manual of Style 16'yı temel alan referans sistemine uygun olmalıdır (Bkz: Kaynaklar)
9. Dipnotlar (8 punto) her sayfanın altında verilir. Dipnot numarası metin içinde üst simge ile belirtilir. Dipnot referans numaraları noktalama işaretlerinden sonra konulmalıdır (³⁵ veya ²³).
10. Gönderilen metin ve özetler, kullanılan dilin (Türkçe, İngilizce, Rusça) dilbilgisi ve yazım kurallarına uygun olarak yazılmış olmalıdır. Editör, gönderilen metnin ve özetlerin Türkçe ve yabancı dil düzenlemesini yapmakla sorumlu değildir. Anadili İngilizce veya Fransızca olmayan yazarlar, metin ve özetlerini dergiye göndermeden önce dil düzenleme hizmetlerinden faydalanmalıdır.
11. Yayınlanmak üzere gönderilen makale ile birlikte yazar bilgilerinin içeren kapak sayfası gönderilmelidir. Kapak sayfasında, makalenin başlığı, yazar veya yazarların bağlı oldukları kurum ve unvanları, kendilerine ulaşılacak adresler, cep, iş ve faks numaraları, ORCID ve e-posta adresleri yer almalıdır (bkz. Son Kontrol Listesi).

Kaynaklar

Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID)- Journal of Eurasian Inquiries dergisi, tarih, dil bilim ve güzel sanatların da dahil olduğu beşeri bilimler konularında araştırma yapanların çoğu tarafından

kullanılan “dipnot ve kaynakça” belgeleme sistemini benimsemiştir. Bu sistem, bibliyografik bilgilerin dipnotlarda ve bir kaynakçada gösterilmesine dayanır.

Dergiye katkıda bulunacak yazarların, aşağıdaki örneklere dayanarak dipnotları düzenlemeleri ve kaynakça oluşturmaları rica olunur. Bu örnekler, yazarlara kolaylık sağlamak amacıyla, Chicago Manual of Style kılavuzundan (http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-1.html) ilavelerle derlenmiştir. Dipnot-kaynakça yöntemi hakkında ayrıntılı bilgi ve çok sayıda örnek Chicago Manual of Style’in 16. baskısının 14. ve 15. bölümlerinde yer almaktadır.

Her özgün araştırma makalesinin, derleme makalenin ve çeviri yazının sonuna bir kaynakça eklenir. Kaynakça dipnotlarda ve resim altı yazılarında verilen tüm kaynakları kapsmalıdır. Kaynakça, Arşiv Kaynakları, Yazma Kaynaklar, Basılı Kaynaklar ve/veya Elektronik Kaynaklar olarak dört ana başlık altında oluşturulur. Kaynakçada, basılı kaynaklar yazar soyadına göre alfabetik olarak sıralanır. Arşiv malzemesi ve yazma eserler kaynak gösterilirken, arşiv ve kütüphanenin bulunduğu şehir, resmi adı ve tasnifi açık olarak belirtilmeli belge/yazma numarası, varsa tarihi verilmelidir.

Soyadı taşımayan yazarlar (örn. Salih Zeki) bibliyografyada ilk isminin baş harfi altında ve ‘Salih Zeki’ şeklinde yazılır. Soyadı almış yazarlar kaynakçaya soyadlarıyla girilir (örn. Adivar, A. Adnan).

Örnekler:

İD ilk dipnot, **SD** sonraki/kısa dipnotlar, **K** kaynakça

Kitap, tek, iki ve üç yazarlı

Dört ve daha fazla yazar için Kaynakça’da bütün yazarlar belirtilir, dipnotlarda yalnızca birinci yazar belirtilip ardına “ve diğerleri” anlamında “vd.” yazılır.

İD Turhan Baytop, *Türk Eczacılık Tarihi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, 1985), 55.

SD Baytop, *Eczacılık Tarihi*, 175.

K Baytop, Turhan. *Türk Eczacılık Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, 1985.

İD Sevtap Kadioğlu ve Gaye Şahinbaş Erginöz, *Belgelerle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde Mülteci Bilim Adamları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2017), 35.

SD Kadioğlu ve Şahinbaş Erginöz, *Belgelerle İstanbul Üniversitesi*, 41.

K Kadioğlu, Sevtap ve Gaye Şahinbaş Erginöz. *Belgelerle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde Mülteci Bilim Adamları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2017.

İD İrfan Dağdelen, Hüseyin Türkmen, ve Nergis Ulu, *Türk Kütüphaneciliğinden İzdüşümler: Nail Bayraktara Armağan* (İstanbul: Büyükşehir Belediye Başkanlığı - Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2005), 21.

SD Dağdelen, Türkmen ve Ulu, *Türk Kütüphaneciliğinden*, 25.

K Dağdelen, İrfan, Hüseyin Türkmen ve Nergis Ulu. *Türk Kütüphaneciliğinden İzdüşümler: Nail Bayraktara Armağan*. İstanbul: Büyükşehir Belediye Başkanlığı, Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2005.

KİTAP, yazara ek olarak çevirmen veya hazırlayan varsa

Hazırlayan varsa, dipnotta “çev.” yerine “haz.”; kaynakçada “Çeviren” yerine “Hazırlayan” kullanılır.

İD Brian Cotterell ve Johan Kamminga, *Endüstri Öncesi Teknolojilerin Mekaniği*, çev. Atilla Bir (İstanbul: Literatür, 2001), 95.

SD Cotterell ve Kamminga, *Endüstri Öncesi*, 99.

K Cotterell, Brian ve Johan Kamminga, *Endüstri Öncesi Teknolojilerin Mekaniği*. Çeviren Atilla Bir. İstanbul: Literatür, 2001.

KİTAP, çok ciltli

İD Pirî Reis, *Kitab-ı Bahriye*, yay. haz. Ertuğrul Zekâi Ökte (İstanbul: TTT The Historical Research Foundation Istanbul Research Center, 1988), 1:155.

SD Pirî Reis, *Kitab-ı Bahriye*, 2:35.

K Pirî Reis. *Kitab-ı Bahriye*. Yayına hazırlayan Ertuğrul Zekâi Ökte. 4 cilt. İstanbul: TTT The Historical Research Foundation Istanbul Research Center, 1988.

Kitap içinde bölüm veya kitabın bir kısmı

İD Feza Günergün, “Metroloji: Geleneksel Ölçü ve Tartılardan Metre Sistemine,” *Osmanlı Uygarlığı 1* içinde, haz. Halil İnalçık ve Günsel Renda (Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002), 405.

SD Günergün, “Metroloji,” 408.

K Günergün, Feza. “Metroloji: Geleneksel Ölçü ve Tartılardan Metre Sistemine.” *Osmanlı Uygarlığı 1*, hazırlayan Halil İnalçık ve Günsel Renda içinde 403-417. Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002.

Kitap içinde önsöz, sunuş, giriş ve benzeri kısımlar

İD Gürol İrzık, Kostas Gavroglu’nun *Bilimlerin Geçmişinden Tarih Üretmek* adlı kitabına önsöz (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 8.

SD İrzık, önsöz, 9.

K İrzık, Gürol. Kostas Gavroglu’nun *Bilimlerin Geçmişinden Tarih Üretmek* adlı kitabına önsöz, 7-11. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

Kitap, elektronik olarak yayımlanmış

Eğer kitap birden fazla formatta yayımlanmış ise, kullanılan formatı referans verilir. Online başvurulmuş kitaplar için URL verilir. İstenirse erişim tarihi eklenir. Eğer sayfa numarası yoksa, bölüm başlığını veya başka bir sayı eklenebilir.

İD Ernst E. Hirsch, *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’de Üniversitelerin Gelişmesi I* (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1998) Erişim 14 Mart 2018, <http://kitaplar.ankara.edu.tr/detail.php?id=847>.

SD Hirsch, *Dünya Üniversiteleri I*, 206.

K Hirsch, Ernst E. *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’de Üniversitelerin Gelişmesi I*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1998. Erişim 14 Mart 2018. <http://kitaplar.ankara.edu.tr/detail.php?id=847>.

Dergi makalesi, telif

İD Asuman Baytop, “İstanbul Üniversitesi Eczacı Mektebi’nde (1933-1962) Görev Almış Yabancı Öğretim Üyeleri,” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 12 (2011), 9.

SD Baytop, “Eczacı Mektebi’nde,” 3-5.

K Baytop, Asuman. "İstanbul Üniversitesi Eczacı Mektebi'nde (1933-1962) Görev Almış Yabancı Öğretim Üyeleri." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 12 (2011): 1-21.

Dergi makalesi, çeviri

İD Gert Schubring, "Hüseyin Tevfik Paşa: 'Lineer Cebir'in Mucidi," çev. Sevtap Kadioğlu, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 7 (2007), 51.

SD Schubring, "Hüseyin Tevfik Paşa," 53.

K Schubring, Gert. "Hüseyin Tevfik Paşa: 'Lineer Cebir'in Mucidi," çeviren Sevtap Kadioğlu. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 7 (2007): 49-54.

Dergi makalesi, elektronik

Eğer DOI (Digital Object Identifier) numarası verilmiş ise eklenir. Eğer yoksa ve yayıncı veya bilim dalı gerekli kılıyor ise erişim tarihi eklenir.

İD Gaye Danişan Polat, "Kamal, an Instrument of Celestial Navigation in the Indian Ocean, as Decribed by Ottoman Mariners Piri Reis and Seydi Ali Reis," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 19 (2017): 3, erişim 2 Mart 2018, doi:10.30522/iuoba.356875.

SD Danişan Polat, "Kamal," 5-6.

K Danişan Polat, Gaye. "Kamal, an Instrument of Celestial Navigation in the Indian Ocean, as Decribed by Ottoman Mariners Piri Reis and Seydi Ali Reis." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 19 (2017):1-12. Erişim 2 Mart 2018. doi:10.30522/iuoba.356875.

Gazete makalesi, baskı

İD Adnan Adıvar, "Fikir Hareketleri ve Yabancı Diller," *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1948, 2.

SD Adıvar, "Fikir Hareketleri," 2.

K Adıvar, Adnan. "Fikir Hareketleri ve Yabancı Diller." *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1948.

Gazete haberi, elektronik

Gazete makale ve haberleri genellikle kaynakçaya alınmaz. Alındığı takdirde yukarıdaki gösterimler kullanılır. Makalenin veya haberin yazarı belli değilse referansa haber veya makalenin başlığı ile başlanır.

İD "Bugün, Dünyanın En Çekici Sayısı 'Pi'nin Günü," *Cumhuriyet*, 14 Mart 2018, erişim 14 Mart 2018, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/teknoloji/50565/Bugun_dunyanin_en_cekici_sayisi__pi_nin_gunu.html.

SD "Bugün, Dünyanın En Çekici Sayısı 'Pi'nin Günü."

K "Bugün, Dünyanın En Çekici Sayısı 'Pi'nin Günü." *Cumhuriyet*, 14 Mart 2018. Erişim 14 Mart 2018. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/teknoloji/50565/Bugun_dunyanin_en_cekici_sayisi__pi_nin_gunu.html.

Kitap tanıtımı

İD Feza Günergun, "İkinci Meşrutiyet'in Tabip Örgütleri," Şeref Etker'in *İkinci Meşrutiyetin Tabip Örgütleri* adlı eserinin tanıtımı, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 18 (2017), 122, <http://dergipark.gov.tr/iuoba/issue/30995/335998>.

SD Günergun, "İkinci Meşrutiyet'in," 123.

K Günergun, Feza. "İkinci Meşrutiyet'in Tabip Örgütleri." Şeref Etker'in *İkinci Meşrutiyetin Tabip Örgütleri* adlı eserinin tanıtımı. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 18 (2017): 122-124. <http://dergipark.gov.tr/iuoba/issue/30995/335998>.

Tez

ID Kaan Ata, "Barış İçin Atom Programı'nın Türkiye'de Çekirdek Fizikinin Kurumsallaşmasına Etkisi" (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2012), 82.

SD Ata, "Barış İçin Atom," 73.

K Ata, Kaan. "Barış İçin Atom Programı'nın Türkiye'de Çekirdek Fizikinin Kurumsallaşmasına Etkisi." Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2012.

Ansiklopedi maddesi

ID Turhan Baytop, "Eczacılık Öğretimi," *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.3 (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), 126-127.

SD Baytop, "Eczacılık Öğretimi," 126.

K Baytop, Turhan. "Eczacılık Öğretimi." *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 3: 126-127. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994.

Yayımlanmamış bildiri

ID Erdal İnönü ve Harun Doğan, "Türk Bilimcilerinin Adlarıyla Anılan Bazı Buluşlar" (Bilim Tarihi, Felsefesi ve Sosyolojisi Çalışma Grubu'nun II. Ulusal Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Assos, 18-20 Haziran 2004).

SD İnönü ve Doğan, "Türk Bilimcilerinin."

K İnönü, Erdal ve Harun Doğan. "Türk Bilimcilerinin Adlarıyla Anılan Bazı Buluşlar." Bilim Tarihi, Felsefesi ve Sosyolojisi Çalışma Grubu'nun II. Ulusal Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Assos, 18-20 Haziran 2004.

Yazma eser

ID Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T6833, 48a.

SD Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, T6833, 51b.

K Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T6833, 1a-70b.

ID Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan fi tabdir badan al-insan*, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3682, 26a.

SD Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan*, Ayasofya 3682, 23b.

K Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan fi tabdir badan al-insan*, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3682, 1a-311a, Kopyalanma tarihi 10 Rebiülevvel 1135 (19 Aralık 1722).

Arşiv belgesi

ID Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Askeriye (C.AS.) 71/3352, 9 Şevval 1211 (7 Nisan 1797).

SD BOA, C.AS. 71/3352.

K Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Cevdet Askeriye (C. AS) 71/3352, 9 Şevval 1211 (7 Nisan 1920).

ID Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), E. 3202-2=597-2-7.

SD TSMA, E. 3202-2=597-2-7.

K Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA). E. 3202-2=597-2-7.

Web sitesi

ID "Bilginin İzinde," Bilim Tarihi, erişim 14 Mart 2018, http://www.bilimtarihi.org/bilginin_izinde.html

SD "Bilginin İzinde."

K Bilim Tarihi. "Bilginin İzinde." Erişim 14 Mart 2018. http://www.bilimtarihi.org/bilginin_izinde.html.

E-posta veya metin iletisi

Genellikle yalnızca dipnotlarda verilir. Kaynakçada yer alma zorunluluğu yoktur.

d Gökşin Sanal, yazara e-posta iletisi, 16.10.2015.

SON KONTROL LİSTESİ

Aşağıdaki listede eksik olmadığından emin olun:

- Makalenin türü
- Başka bir dergiye gönderilmemiş olduğu
- Dil kontrolünün yapıldığı
- Yazarlara Bilgide detaylı olarak anlatılan dergi politikalarının gözden geçirildiği
- Referansların derginin benimsediği Chicago Manual of Style'ı temel alan referans sistemine uygun olarak düzenlendiği
- Telif Hakkı Anlaşması Formu (Yazar, makale yayına kabul bilgisini aldıktan sonra göndermelidir.)
- Daha önce basılmamış materyal (yazı-resim-tablo) kullanılmış ise izin belgesi
- Kapak sayfası
  - ✓ Makalenin kategorisi
  - ✓ Makale dilinde ve İngilizce başlık
  - ✓ Yazarların ismi soyadı, unvanları ve bağlı oldukları kurumlar (üniversite ve fakülte bilgisinden sonra şehir ve ülke bilgisi de yer almalıdır), e-posta adresleri
  - ✓ Sorumlu yazarın e-posta adresi, açık yazışma adresi, iş telefonu, GSM, faks numarası
  - ✓ Tüm yazarların ORCID'leri
  - ✓ Teşekkür, Çıkar çatışması, Finansal destek açıklaması
- Makale ana metni
  - ✓ Önemli: Ana metinde yazarın / yazarların kimlik bilgilerinin yer almamış olması gerekir.
  - ✓ Makale dilinde ve İngilizce başlık
  - ✓ Özetler: 180-200 kelime makale dilinde ve 180-200 kelime İngilizce
  - ✓ Türkçe makaleler için İngilizce genişletilmiş özet (600-800 kelime), Rusça makaleler için hem Türkçe hem İngilizce genişletilmiş özet (600-800 kelime), İngilizce makaleler için Türkçe genişletilmiş özet (600-800 kelime) eklenmelidir.
  - ✓ Anahtar Kelime 10 adet
  - ✓ Makale ana metin bölümleri
  - ✓ Kaynaklar

- ✓ Tablolar-Resimler, Şekiller (başlık, kaynak ve alt yazılıyla)

İLETİŞİM

Sorumlu Müdür : Ayna ASKEROĞLU ARSLAN

E-mail : avid@istanbul.edu.tr

Tel : (212) 440 00 00

Adres : İstanbul Üniversitesi
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Seyyid Hasan Paşa Medresesi,
Balabanağa Mahallesi, Kimyager Derviş Paşa Sokak,
No: 6, Beyazıt/Fatih, İstanbul, Türkiye

AIM AND SCOPE

The Journal of Eurasian Inquiries aims to share scientific studies on the Eurasian region covering the area from Turkistan and Caucasus to Balkans and the Middle East in the field of social sciences, prepared in different disciplines.

Journal of Eurasian Studies (AVID) includes papers related to Eurasian geography from different disciplines such as international relations, political science, history, sociology, economics, law, cultural and regional studies.

EDITORIAL POLICIES AND PEER REVIEW PROCESS

Publication Policy

The journal is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

The subjects covered in the manuscripts submitted to the Journal for publication must be in accordance with the aim and scope of the Journal. Only those manuscripts approved by every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Changing the name of an author (omission, addition or order) in papers submitted to the Journal requires written permission of all declared authors.

Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical behaviors. All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication.

Plagiarism

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. If plagiarism/self-plagiarism will be found authors will be informed. Editors may resubmit manuscript for similarity check at any peer-review or production stage if required. High similarity scores may lead to rejection of a manuscript before and even after acceptance. Depending on the type of article and the percentage of similarity score taken from each article, the overall similarity score is generally expected to be less than 15 or 20%.

Double Blind Peer-Review

After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by the editors-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope. The editor provides a fair double-blind peer review of the submitted articles and hands over the papers

matching the formal rules to at least two national/international referees for evaluation and gives green light for publication upon modification by the authors in accordance with the referees' claims.

Author Responsibilities

It is authors' responsibility to ensure that the article is in accordance with scientific and ethical standards and rules. Authors must ensure that submitted work is original. They must certify that the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language. Applicable copyright laws and conventions must be followed. Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) must be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement. Any work or words of other authors, contributors, or sources must be appropriately credited and referenced.

All the authors of a submitted manuscript must have direct scientific and academic contribution to the manuscript. The author(s) of the original research articles is defined as a person who is significantly involved in "conceptualization and design of the study", "collecting the data", "analyzing the data", "writing the manuscript", "reviewing the manuscript with a critical perspective" and "planning/conducting the study of the manuscript and/or revising it". Fund raising, data collection or supervision of the research are not sufficient for being accepted as an author. The author(s) must meet all these criteria described above. The order of names in the author list of an article must be a co-decision and it must be indicated in the Copyright Agreement Form. The individuals who do not meet the authorship criteria but contributed to the study must take place in the acknowledgement section. Individuals providing technical support, assisting writing, providing a general support, providing material or financial support are examples to be indicated in acknowledgement section.

All authors must disclose all issues concerning financial relationship, conflict of interest, and competing interest that may potentially influence the results of the research or scientific judgment.

When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published paper, it is the author's obligation to promptly cooperate with the Editor-in-Chief to provide retractions or corrections of mistakes.

Peer Review Process

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by editor-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope. Editor-in-chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors and ensures a fair double-blind peer review of the selected manuscripts.

The selected manuscripts are sent to at least two national/international referees for evaluation and publication decision is given by editor-in-chief upon modification by the authors in accordance with

the referees' claims.

Editor-in-chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the Journal.

Reviewers' judgments must be objective. Reviewers' comments on the following aspects are expected while conducting the review.

- Does the manuscript contain new and significant information?
- Does the abstract clearly and accurately describe the content of the manuscript?
- Is the problem significant and concisely stated?
- Are the methods described comprehensively?
- Are the interpretations and conclusions justified by the results?
- Are references made to other works in the field adequate?
- Is the language acceptable?

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and they must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the reviewing process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential and that this is a privileged interaction. The reviewers and members of editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees is important.

COPYRIGHT NOTICE

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>) and grant the Publisher non-exclusive commercial right to publish the work. CC BY-NC 4.0 license permits unrestricted, non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

OPEN ACCESS STATEMENT

The journal is an open access journal and all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Except for commercial purposes, users are allowed to read, download, copy, print, search, or link to the full texts of the articles in this journal without asking prior permission from the publisher or the author. This is in accordance with the BOAI definition of open access.

The open access articles in the journal are (CC BY-NC 4.0) license. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.en>).

ETHICS

Standards and Principles of Publication Ethics

Journal of Eurasian Inquires is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

All parties involved in the publishing process (Editors, Reviewers, Authors and Publishers) are expected to agree on the following ethical principles.

All submissions must be original, unpublished (including as full text in conference proceedings), and not under the review of any other publication synchronously. Each manuscript is reviewed by one of the editors and at least two referees under double-blind peer review process. Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical behaviors.

All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication. In accordance with the code of conduct we will report any cases of suspected plagiarism or duplicate publishing.

Research Ethics

Journal of Eurasian Inquiries-Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID) adheres to the highest standards in research ethics and follows the principles of international research ethics as defined below. The authors are responsible for the compliance of the manuscripts with the ethical rules.

- Principles of integrity, quality and transparency should be sustained in designing the research, reviewing the design and conducting the research.
- The research team and participants should be fully informed about the aim, methods, possible uses and requirements of the research and risks of participation in research.
- The confidentiality of the information provided by the research participants and the confidentiality of the respondents should be ensured. The research should be designed to protect the autonomy and dignity of the participants.
- Research participants should participate in the research voluntarily, not under any coercion.
- Any possible harm to participants must be avoided. The research should be planned in such a way that the participants are not at risk.
- The independence of research must be clear; and any conflict of interest or must be disclosed.
- In experimental studies with human subjects, written informed consent of the participants who decide to participate in the research must be obtained. In the case of children and those under wardship or with confirmed insanity, legal custodian's assent must be obtained.
- If the study is to be carried out in any institution or organization, approval must be obtained from this institution or organization.

- In studies with human subject, it must be noted in the method's section of the manuscript that the informed consent of the participants and ethics committee approval from the institution where the study has been conducted have been obtained.

MANUSCRIPT ORGANIZATION AND FORMAT

All correspondence will be sent to the first-named author unless otherwise specified. Manuscript is to be submitted online via <http://dergipark.gov.tr/login> that can be accessed

at <https://dergipark.org.tr/en/pub/iuavid> It must be accompanied by a title page specifying the article category (i.e. research article, review etc.) and including information about the manuscript (see the Submission Checklist). Manuscripts should be prepared in Microsoft Word 2003 and upper versions. In addition, Copyright Agreement Form that has to be signed by all authors must be submitted.

1. The journal publishes manuscripts in Turkish, English and Russian.
2. Manuscript should be written in MS Word format, double-spaced and in 11 point Times New Roman font. We kindly ask for you to not to send a pdf file. The title should be written with capital letters (12 point, bold), sub-headings in lower case letters (11 point, bold).
3. Research and review articles, as well as articles in translation should each include on its title page two abstracts (in the language of article and in English) of 180-200 words each. Key words (max. 10 words each) will also be provided underneath both of the abstracts. No abstract and bibliography are needed for research notes, addendum, book & scientific meeting reviews, and letters to the editor. While uploading addendum, book review and letter to the editor files on the manuscript management system, please enter the first paragraph of the article in the abstract section. An extended abstract in English (600-800 words) is required for articles in Turkish. An extended abstract in Turkish (600-800 words) is required for articles in English. Extended abstracts both in Turkish and English (600-800 words for each) are required for articles in Russian.
4. Appendixes, with related bibliographical references, are placed after the body text, and before the bibliography. Their references should be included in the bibliography.
6. Short quotations should be given between double quotes within the paragraph. Long quotations (10 points) should have double indentation on the left (only), without quotes.
7. Figures and images should include captions with related bibliographical references. Bibliographical references mentioned in the captions should be included in the bibliography. Their captions should be incorporated within the text, and not be collected at the end of the manuscript. Also, they should be separately uploaded to manuscript management system. Captions of images and figures should be numbered separately. Captions should be in 9 points.
8. Notes and bibliography must be in line with journal's reference style based on Chicago Manual of Style (16th edition).
9. Notes (8 point) should be given at the bottom of every page, signalled by superscript numbers in the body text. Reference numbers should follow the punctuation marks (.³⁵,²³).
10. Submitted manuscripts and abstracts should be conformed with the grammar and orthography of the language (Turkish, English, Russian) in which they were written.
11. A title page including author information must be submitted together with the manuscript. The

title page is to include fully descriptive title of the manuscript and, affiliation, title, e-mail address, postal address, phone, fax number of the author(s) and ORCID(s) of all authors (see The Submission Checklist).

References

Journal of Eurasian Inquiries - Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID) has adopted the “**notes and bibliography**” documentation system preferred in the humanities field; including literature, history, and arts. This style presents bibliographic information in foot notes and bibliography.

Authors who would like to submit their manuscripts to the journal are kindly invited to follow the examples given below when writing the footnotes and compiling the bibliography. These examples are borrowed from the Chicago Manual of Style https://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-1.html A few more examples have also been added. Further information and numerous examples about the “notes and bibliography” system are available at the 14th and 15th chapters of the Chicago Manual of Style (16th edition).

A bibliography is needed at the end of research (original) articles, review articles and articles in translation. It should include all sources given in footnotes, captions and appendixes. The bibliography can include separate sections such as archival, manuscript, secondary, and/or electronic sources. Secondary sources are listed after the author’s name. When referring to archival material and manuscripts please note the name of the library and the collection, number and date of the document used if available.

Authors who do not have surnames (i.e. Salih Zeki), should be listed according to their first names: (i.e. Salih Zeki) and should be listed in the bibliography under the letter “S”. Authors with surnames are listed in surname and name order (i.e. Adivar, A. Adnan).

Examples:

fn (first note), sn (subsequent/short notes), bib (bibliography).

Book, one author

fn Zadie Smith, *Swing Time* (New York: Penguin Press, 2016), 315–16.

sn Smith, *Swing Time*, 320.

bib Smith, Zadie. *Swing Time*. New York: Penguin Press, 2016.

Book, two authors

fn Brian Grazer and Charles Fishman, *A Curious Mind: The Secret to a Bigger Life* (New York: Simon & Schuster, 2015), 12.

sn Grazer and Fishman, *Curious Mind*, 37.

bib Grazer, Brian, and Charles Fishman. *A Curious Mind: The Secret to a Bigger Life*. New York: Simon & Schuster, 2015.

Chapter or other part of an edited book

In a note, cite specific pages. In the bibliography, include the page range for the chapter or part.

fn Henry David Thoreau, "Walking," in *The Making of the American Essay*, ed. John D'Agata (Minneapolis: Graywolf Press, 2016), 177–78.

sn Thoreau, "Walking," 182.

bib Thoreau, Henry David. "Walking." In *The Making of the American Essay*, edited by John D'Agata, 167–95. Minneapolis: Graywolf Press, 2016.

In some cases, you may want to cite the collection as a whole instead.

fn John D'Agata, ed., *The Making of the American Essay* (Minneapolis: Graywolf Press, 2016), 177–78.

sn D'Agata, *American Essay*, 182.

bib D'Agata, John, ed. *The Making of the American Essay*. Minneapolis: Graywolf Press, 2016.

Translated book

fn Jhumpa Lahiri, *In Other Words*, trans. Ann Goldstein (New York: Alfred A. Knopf, 2016), 146.

sn Lahiri, *In Other Words*, 184.

bib Lahiri, Jhumpa. *In Other Words*. Translated by Ann Goldstein. New York: Alfred A. Knopf, 2016.

E-book

For books consulted online, include a URL or the name of the database. For other types of e-books, name the format. If no fixed page numbers are available, cite a section title or a chapter or other number in the notes, if any (or simply omit).

fn Jane Austen, *Pride and Prejudice* (New York: Penguin Classics, 2007), chap. 3, Kindle.

sn Austen, *Pride and Prejudice*, chap. 14.

bib Austen, Jane. *Pride and Prejudice*. New York: Penguin Classics, 2007. Kindle.

fn Brooke Borel, *The Chicago Guide to Fact-Checking* (Chicago: University of Chicago Press, 2016), 92, ProQuest Ebrary.

sn Borel, *Fact-Checking*, 104–5.

bib Borel, Brooke. *The Chicago Guide to Fact-Checking*. Chicago: University of Chicago Press, 2016. ProQuest Ebrary.

fn Philip B. Kurland and Ralph Lerner, eds., *The Founders' Constitution* (Chicago: University of Chicago Press, 1987), chap. 10, doc. 19, <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

sn Kurland and Lerner, *Founders' Constitution*, chap. 4, doc. 29.

bib Kurland, Philip B., and Ralph Lerner, eds. *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press, 1987. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

fn Herman Melville, *Moby-Dick; or, The Whale* (New York: Harper & Brothers, 1851), 627, <http://mel.hofstra.edu/moby-dick-the-whale-proofs.html>.

sn Melville, *Moby-Dick*, 722–23.

bib Melville, Herman. *Moby-Dick; or, The Whale*. New York: Harper & Brothers, 1851. <http://mel.hofstra.edu/moby-dick-the-whale-proofs.html>.

Journal article

In a note, cite specific page numbers. In the bibliography, include the page range for the whole article. For articles consulted online, include a URL or the name of the database. Many journal articles list a DOI (Digital Object Identifier). A DOI forms a permanent URL that begins <https://doi.org/>. This URL is preferable to the URL that appears in your browser's address bar.

fn Shao-Hsun Keng, Chun-Hung Lin, and Peter F. Orazem, "Expanding College Access in Taiwan, 1978–2014: Effects on Graduate Quality and Income Inequality," *Journal of Human Capital* 11, no. 1 (Spring 2017): 9–10, <https://doi.org/10.1086/690235>.

sn Keng, Lin, and Orazem, "Expanding College Access," 23.

bib Keng, Shao-Hsun, Chun-Hung Lin, and Peter F. Orazem. "Expanding College Access in Taiwan, 1978–2014: Effects on Graduate Quality and Income Inequality." *Journal of Human Capital* 11, no. 1 (Spring 2017): 1–34. <https://doi.org/10.1086/690235>.

fn Peter LaSalle, "Conundrum: A Story about Reading," *New England Review* 38, no. 1 (2017): 95, Project MUSE.

sn LaSalle, "Conundrum," 101.

bib LaSalle, Peter. "Conundrum: A Story about Reading." *New England Review* 38, no. 1 (2017): 95–109. Project MUSE.

fn Susan Satterfield, "Livy and the *Pax Deum*," *Classical Philology* 111, no. 2 (April 2016): 170.

sn Satterfield, "Livy," 172–73.

bib Satterfield, Susan. "Livy and the *Pax Deum*." *Classical Philology* 111, no. 2 (April 2016): 165–76.

fn Rachel A. Bay et al., "Predicting Responses to Contemporary Environmental Change Using Evolutionary Response Architectures." *American Naturalist* 189, no. 5 (May 2017): 465, <https://doi.org/10.1086/691233>.

sn Bay et al., "Predicting Responses," 466.

bib Bay, Rachael A., Noah Rose, Rowan Barrett, Louis Bernatchez, Cameron K. Ghalambor, Jesse R. Lasky, Rachel B. Brem, Stephen R. Palumbi, and Peter Ralph. "Predicting Responses to Contemporary Environmental Change Using Evolutionary Response Architectures," *American Naturalist* 189, no. 5 (May 2017): 463–73. <https://doi.org/10.1086/691233>.

News or magazine article

Articles from newspapers or news sites, magazines, blogs, and the like are cited similarly. Page numbers, if any, can be cited in a note but are omitted from a bibliography entry. If you consulted the article online, include a URL or the name of the database.

fn Farhad Manjoo, "Snap Makes a Bet on the Cultural Supremacy of the Camera," *New York Times*, March 8, 2017, <https://www.nytimes.com/2017/03/08/technology/snap-makes-a-bet-on-the-cultural-supremacy-of-the-camera.html>.

sn Manjoo, "Snap."

bib Manjoo, Farhad. "Snap Makes a Bet on the Cultural Supremacy of the Camera." *New York Times*, March 8, 2017. <https://www.nytimes.com/2017/03/08/technology/snap-makes-a-bet-on-the-cultural-supremacy-of-the-camera.html>.

fn Rebecca Mead, "The Prophet of Dystopia," *New Yorker*, April 17, 2017, 43.

sn Mead, "Dystopia," 47

bib Mead, Rebecca. "The Prophet of Dystopia." *New Yorker*, April 17, 2017.

fn Tanya Pai, "The Squishy, Sugary History of Peeps," *Vox*, April 11, 2017, <http://www.vox.com/culture/2017/4/11/15209084/peeps-easter>.

sn Pai, "History of Peeps."

bib Pai, Tanya. "The Squishy, Sugary History of Peeps." *Vox*, April 11, 2017. <http://www.vox.com/culture/2017/4/11/15209084/peeps-easter>.

fn Rob Pegoraro, "Apple's iPhone Is Sleek, Smart and Simple," *Washington Post*, July 5, 2007, LexisNexis Academic

sn Pegoraro, "Apple's iPhone."

bib Pegoraro, Rob. "Apple's iPhone Is Sleek, Smart and Simple." *Washington Post*, July 5, 2007. LexisNexis Academic.

Readers' comments are cited in the text or in a note but omitted from a bibliography.

Eduardo B (Los Angeles), March 9, 2017, comment on Manjoo, "Snap."

Book review

fn Michiko Kakutani, "Friendship Takes a Path That Diverges," review of *Swing Time*, by Zadie Smith, *New York Times*, November 7, 2016.

sn Kakutani, "Friendship."

bib Kakutani, Michiko. "Friendship Takes a Path That Diverges." Review of *Swing Time*, by Zadie Smith. *New York Times*, November 7, 2016.

Encyclopaedia entry

fn Mogens Herman Hansen, "Athenian Democracy," *The Oxford Classical Dictionary*, 3rd ed. (Oxford, UK: Oxford University Press, 1996).

sn Hansen, "Athenian Democracy."

Bib Hansen, Mogens Herman. "Athenian Democracy." *The Oxford Classical Dictionary*, 3rd ed. Oxford, UK: Oxford University Press, 1996.

Interview

fn Kory Stamper, "From 'F-Bomb' to 'Photobomb,' How the Dictionary Keeps Up with English," interview by Terry Gross, *Fresh Air*, NPR, April 19, 2017, audio, 35:25, <http://www.npr.org/2017/04/19/524618639/from-f-bomb-to-photobomb-how-the-dictionary-keeps-up-with-english>.

sn Stamper, interview.

bib Stamper, Kory. "From 'F-Bomb' to 'Photobomb,' How the Dictionary Keeps Up with English." Interview by Terry Gross. *Fresh Air*, NPR, April 19, 2017. Audio, 35:25. <http://www.npr.org/2017/04/19/524618639/from-f-bomb-to-photobomb-how-the-dictionary-keeps-up-with-english>.

Thesis or dissertation

fn Cynthia Lillian Rutz, "King Lear and Its Folktale Analogues" (PhD diss., University of Chicago, 2013),

99–100.

sn Rutz, “*King Lear*,” 158.

bib Rutz, Cynthia Lillian. “*King Lear* and Its Folktale Analogues.” PhD diss., University of Chicago, 2013.

Paper presented at a meeting of a conference

fn Rachel Adelman, “‘Such Stuff as Dreams Are Made On’: God’s Footstool in the Aramaic Targumim and Midrashic Tradition” (paper presented at the annual meeting for the Society of Biblical Literature, New Orleans, Louisiana, November 21–24, 2009).

sn Adelman, “Such Stuff as Dreams.”

bib Adelman, Rachel. “‘Such Stuff as Dreams Are Made On’: God’s Footstool in the Aramaic Targumim and Midrashic Tradition.” Paper presented at the annual meeting for the Society of Biblical Literature, New Orleans, Louisiana, November 21–24, 2009.

Manuscripts

fn Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, Istanbul, Istanbul University Rare Books and Manuscripts Library, MS T6833, 48a.

sn Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, MS T6833, 51b.

bib Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, Istanbul, Istanbul University Rare Books and Manuscripts Library, MS T6833, 1a-70b.

fn Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan fi tabdir badan al-insan*, Istanbul, Süleymaniye Library, MS Ayasofya 3682, 26a.

sn Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan*, MS Ayasofya 3682, 23b.

bib Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan fi tabdir badan al-insan*, Istanbul, Süleymaniye Library, MS Ayasofya 3682, 1a-311a. Copied on 10 Rabi I 1135 (19 December 1722).

Archival documents

fn Ottoman Archives of the Turkish Prime Ministry (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA), Cevdet Askeriye (C.AS.) 71/3352, 9 Şevval 1211 (7 Nisan 1797).

sn BOA, C.AS. 71/3352.

bib Ottoman Archives of the Turkish Prime Ministry (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA). Cevdet Askeriye (C. AS) 71/3352, 9 Şevval 1211 (7 Nisan 1920).

fn Topkapı Palace Museum Archives (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, TSMA), E. 3202-2=597-2-7.

sn TSMA, E. 3202-2=597-2-7.

bib Topkapı Palace Museum Archives (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, TSMA). E. 3202-2=597-2-7.

Website content

fn Katie Bouman, “How to Take a Picture of a Black Hole,” filmed November 2016 at TEDxBeaconStreet, Brookline, MA, video, 12:51, https://www.ted.com/talks/katie_bouman_what_does_a_black_hole_look_like.

sn Bouman, “Black Hole.”

bib Bouman, Katie. “How to Take a Picture of a Black Hole.” Filmed November 2016 at

INFORMATION FOR AUTHORS

TEDxBeaconStreet, Brookline, MA. Video, 12:51. https://www.ted.com/talks/katie_bouman_what_does_a_black_hole_look_like.

fn "Privacy Policy," Privacy & Terms, Google, last modified April 17, 2017, <https://www.google.com/policies/privacy/>.

sn Google, "Privacy Policy."

bib Google. "Privacy Policy." Privacy & Terms. Last modified April 17, 2017. <https://www.google.com/policies/privacy/>.

fn "About Yale: Yale Facts," Yale University, accessed May 1, 2017, <https://www.yale.edu/about-yale/yale-facts>.

sn "Yale Facts."

bib Yale University. "About Yale: Yale Facts." Accessed May 1, 2017. <https://www.yale.edu/about-yale/yale-facts>.

Personal communication

Personal communications, including email and text messages and direct messages sent through social media, are usually cited in the text or in a note only; they are rarely included in a bibliography.

fn sn Sam Gomez, Facebook message to author, August 1, 2017.

SUBMISSION CHECKLIST

Ensure that the following items are present:

- Confirm that "the paper is not under consideration for publication in another journal".
- Confirm that final language control is done.
- Confirm that journal policies detailed in Information for Authors have been reviewed.
- Confirm that the references cited in the text and listed in the references section are in line with journals's reference system based on Chicago Manual of Style.
- Copyright Agreement Form (will only be sent after the article has been accepted for publication)
- Permission for non-published material
- Title page
  - ✓ The category of the manuscript
  - ✓ The title of the manuscript both in the language of the manuscript and in English
  - ✓ All authors' names and affiliations (institution, faculty/department, city, country), e-mail addresses
  - ✓ Corresponding author's email address, full postal address, telephone and fax number
  - ✓ ORCIDs of all authors.
  - ✓ Acknowledgements, grant supports, conflicts of interest should be indicated
- Main Manuscript Document
  - ✓ Important: Please avoid mentioning the the author (s) names in the manuscript.
  - ✓ The title of the manuscript both in the language of the manuscript and in English

INFORMATION FOR AUTHORS

- ✓ Abstracts (180-200 words) both in the language of manuscript and in English
- ✓ Extended abstract in English (600-800 words) for articles in Turkish. Extended abstract in Turkish (600-800 words) for articles in English. Extended abstracts both in Turkish and English (600-800 words for each) for articles in Russian.
- ✓ Key words
- ✓ Manuscript body text
- ✓ References and bibliography
- ✓ All tables, illustrations (figures) (including title)

CONTACT INFO

Director : Ayna ASKEROĞLU ARSLAN

E-mail : avid@istanbul.edu.tr

Phone : +90 (212) 440 00 00

Address : Istanbul University

Research Institute of Turkology

Seyyid Hasan Paşa Medresesi,

Balabanağa Mahallesi, Kimyager Derviş Paşa Sokak,

No: 6, Beyazıt/Fatih, Istanbul, Turkey

COPYRIGHT AGREEMENT FORM / TELİF HAKKI ANLAŞMASI FORMU

Istanbul University
İstanbul Üniversitesi

Journal name: Journal of Eurasian Inquiries
Dergi Adı: Avrasya İncelemeleri Dergisi

Copyright Agreement Form
Telif Hakkı Anlaşması Formu

Responsible/Corresponding Author Sorumlu Yazar	
Title of Manuscript Makalenin Başlığı	
Acceptance date Kabul Tarihi	
List of authors Yazarların Listesi	

Sıra No	Name - Surname Adı-Soyadı	E-mail E-Posta	Signature İmza	Date Tarih
1				
2				
3				
4				
5				

Manuscript Type (Research Article, Review, etc.) Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme, v.b.)	
--	--

Responsible/Corresponding Author:
Sorumlu Yazar:

University/company/institution	Çalıştığı kurum	
Address	Posta adresi	
E-mail	E-posta	
Phone; mobile phone	Telefon no; GSM no	

The author(s) agrees that:

The manuscript submitted is his/her/their own original work, and has not been plagiarized from any prior work, all authors participated in the work in a substantive way, and are prepared to take public responsibility for the work, all authors have seen and approved the manuscript as submitted, the manuscript has not been published and is not being submitted or considered for publication elsewhere, the text, illustrations, and any other materials included in the manuscript do not infringe upon any existing copyright or other rights of anyone. İSTANBUL UNIVERSITY will publish the content under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license that gives permission to copy and redistribute the material in any medium or format other than commercial purposes as well as remix, transform and build upon the material by providing appropriate credit to the original work. The Contributor(s) or, if applicable the Contributor's Employer, retain(s) all proprietary rights in addition to copyright, patent rights. I/We indemnify İSTANBUL UNIVERSITY and the Editors of the Journals, and hold them harmless from any loss, expense or damage occasioned by a claim or suit by a third party for copyright infringement, or any suit arising out of any breach of the foregoing warranties as a result of publication of my/our article. I/We also warrant that the article contains no libelous or unlawful statements, and does not contain material or instructions that might cause harm or injury. This Copyright Agreement Form must be signed/ratified by all authors. Separate copies of the form (completed in full) may be submitted by authors located at different institutions; however, all signatures must be original and authenticated.

Yazar(lar) aşağıdaki hususları kabul eder

Sunulan makalenin yazar(lar)ın orijinal çalışması olduğunu ve intihal yapmadıklarını,
Tüm yazarların bu çalışmaya aslı olarak katılmış olduklarını ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını,
Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını,
Makalenin başka bir yerde basılmadığını veya basılmak için sunulmadığını,
Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara ait olan Telif Haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'nin bu fikri eseri, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile yayınlamasına izin verirler.
Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir.
Yazar(lar)ın veya varsa yazar(lar)ın işverenin telif dâhil patent hakları, fikri mülkiyet hakları saklıdır.
Ben/Biz, telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslarca vuku bulacak hak talebi veya açılacak davalarda İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ve Dergi Editörlerinin hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun yazarlara ait olduğunu taahhüt ederim/ederiz.
Ayrıca Ben/Biz makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılrken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını taahhüt ederim/ederiz.
Bu Telif Hakkı Anlaşması Formu tüm yazarlar tarafından imzalanmalıdır/onaylanmalıdır. Form farklı kurumlarda bulunan yazarlar tarafından ayrı kopyalar halinde doldurularak sunulabilir. Ancak, tüm imzaların orijinal veya kantlanabilir şekilde onaylı olması gerekir.

Responsible/Corresponding Author: Sorumlu Yazar:	Signature / İmza	Date / Tarih
		...../...../.....